

Civilutskottets betänkande

2022/23:CU6

Familjerätt

Sammanfattning

Utskottet föreslår ett tillkännagivande till regeringen med anledning av motionsyrkanden om bodelning. Utskottet anser att regeringen bör ta de initiativ som krävs för att säkerställa en välfungerande, effektiv och rättssäker ordning för bodelningar. I det sammanhanget bör regeringen bl.a. se över möjligheten att införa en rimlig borte tidsgräns för när en bodelningsförrättning ska vara klar.

Utskottet föreslår att riksdagen avslår övriga motionsyrkanden, bl.a. med hänvisning till genomförda reformer eller pågående arbete på området. Motionsyrkandena handlar om den rättsliga regleringen av föräldraskap i olika avseenden, betänketid vid äktenskapsskillnad, olika frågor om vårdnad, boende och umgänge, systemet med överförmyndare, gode män och förvaltare samt framtidsfullmakter m.m.

I betänkandet finns 38 reservationer (S, SD, V, C, MP).

Behandlade förslag

130 yrkanden i motioner från allmänna motionstiden 2022/23.

Innehållsförteckning

Utskottets förslag till riksdagsbeslut	4
Redogörelse för ärendet	10
Utskottets överväganden	11
Tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap	11
Villkoren för borgerliga vigselförrättare	16
Rätt att förrätta vigsel i annat land	17
Erkännande av samkönade äktenskap m.m. utomlands	19
Betänketid vid äktenskapsskillnad	24
Bodelning	25
Underhåll mellan tidigare makar	32
Sambolagens tillämpning på underåriga	34
Samboegendom	36
Presumerat föräldraskap för sambor	38
Hävande av föräldraskap	40
Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap	42
Faderskapsundersökningar	46
Föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet	47
Automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar	54
Vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar	57
Adoption i övrigt	64
Medling och vissa andra processuella frågor	65
Juridiskt biträde för barn	70
Allmänt om kompetens och kvalitetssäkring i mål om vårdnad	73
Kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja	75
Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen	78
Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar	90
Övrigt om vårdnad m.m.	95
Överförmyndare, gode män och förvaltare	97
Framtidsfullmakter	104
Laglott	108
Digital kvarlåtenskap	110
Testamentsregister	112
Elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang	115
Reservationer	119
1. Tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap, punkt 1 (SD)	119
2. Villkoren för borgerliga vigselförrättare, punkt 2 (SD)	120
3. Rätt att förrätta vigsel i annat land, punkt 3 (SD)	120
4. Erkännande av samkönade äktenskap m.m. utomlands, punkt 4 (V)	121
5. Betänketid vid äktenskapsskillnad, punkt 5 (SD)	122
6. Betänketid vid äktenskapsskillnad, punkt 5 (V)	123
7. Underhåll mellan tidigare makar, punkt 7 (C)	124
8. Sambolagens tillämpning på underåriga, punkt 8 (C)	124
9. Samboegendom, punkt 9 (C)	125
10. Presumerat föräldraskap för sambor, punkt 10 (C, MP)	126
11. Hävande av föräldraskap, punkt 11 (C)	127
12. Hävande av föräldraskap, punkt 11 (MP)	127
13. Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap, punkt 12 (SD)	128
14. Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap, punkt 12 (C)	129

15. Faderskapsundersökningar, punkt 13 (SD).....	130
16. Föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet, punkt 14 (C, MP).....	130
17. Automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, punkt 15 (SD, C).....	131
18. Vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, punkt 16 (SD)	132
19. Adoption i övrigt, punkt 17 (MP).....	133
20. Medling och vissa andra processuella frågor, punkt 18 (S).....	133
21. Medling och vissa andra processuella frågor, punkt 18 (C).....	134
22. Juridiskt biträde för barn, punkt 19 (V, MP)	135
23. Allmänt om kompetens i mål om vårdnad, punkt 20 (S, V, MP)	136
24. Obligatoriska barnprotokoll i mål om vårdnad, punkt 21 (V)	137
25. Kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja, punkt 22 (V)	138
26. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (S).....	138
27. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (V)	139
28. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (C).....	141
29. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (MP)	142
30. Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar, punkt 24 (C)	143
31. Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar, punkt 24 (MP)	144
32. Övrigt om vårdnad m.m., punkt 25 (V)	145
33. Överförmyndare, gode män och förvaltare, punkt 26 (SD)	145
34. Överförmyndare, gode män och förvaltare, punkt 26 (C).....	146
35. Framtidsfullmakter, punkt 27 (SD, C)	147
36. Digital kvarlåtenskap, punkt 29 (SD)	148
37. Testamentsregister, punkt 30 (SD)	149
38. Elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang, punkt 31 (SD)	150
<i>Bilaga</i>	
Förteckning över behandlade förslag	151
Motioner från allmänna motionstiden 2022/23	151

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

1. **Tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap**

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 34 och
2022/23:2117 av Boriana Åberg (M) yrkande 1.

Reservation 1 (SD)

2. **Villkoren för borgerliga vigselförrättare**

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:387 av Johan Andersson (S),
2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 16,
2022/23:1682 av Ulrika Heie (C) och
2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff
(båda M) yrkande 3.

Reservation 2 (SD)

3. **Rätt att förrätta vigsel i annat land**

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 17 och 18
samt
2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff
(båda M) yrkandena 1 och 2.

Reservation 3 (SD)

4. **Erkännande av samkönade äktenskap m.m. utomlands**

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:53 av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V) yrkandena 7, 8 och 18
samt
2022/23:1188 av Anna Wallentheim m.fl. (S) yrkande 6.

Reservation 4 (V)

5. **Betänketid vid äktenskapsskillnad**

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 8,
2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 21 och 22
samt
2022/23:958 av Michael Rubbestad m.fl. (SD) yrkande 11.

Reservation 5 (SD)

Reservation 6 (V)

6. Bodelning

Riksdagen ställer sig bakom det som utskottet anför om bodelning och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 4,

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkande 19,

2022/23:949 av Mikael Eskilander m.fl. (SD) yrkande 19,

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 64,

2022/23:1731 av Eva Lindh m.fl. (S) och

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 6,

bifaller delvis motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 9 och

2022/23:1836 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Helena Bouveng (båda M) yrkande 1 och

avslår motionerna

2022/23:1836 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Helena Bouveng (båda M) yrkandena 2–7 och

2022/23:2070 av Robert Hannah (L) yrkande 6.

7. Underhåll mellan tidigare makar

Riksdagen avslår motion

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 88.

Reservation 7 (C)

8. Sambolagens tillämpning på underåriga

Riksdagen avslår motion

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 90.

Reservation 8 (C)

9. Samboegendom

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 1 och

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 89.

Reservation 9 (C)

10. Presumerat föräldraskap för sambor

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 1,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 9,

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 91 och

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 41.

Reservation 10 (C, MP)

11. Hävande av föräldraskap

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 12 och

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 3.

Reservation 11 (C)

Reservation 12 (MP)

12. Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff
(båda M) yrkande 2,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 10 och 11,

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 3 och 4
samt

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 92.

Reservation 13 (SD)

Reservation 14 (C)

13. Faderskapsundersökningar

Riksdagen avslår motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 6.

Reservation 15 (SD)

14. Föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 17 och 22 samt

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 4.

Reservation 16 (C, MP)

15. Automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 23,

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 5 och 7
samt

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 93.

Reservation 17 (SD, C)

16. Vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar

Riksdagen avslår motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 11–15.

Reservation 18 (SD)

17. Adoption i övrigt

Riksdagen avslår motion

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 2.

Reservation 19 (MP)

18. Medling och vissa andra processuella frågor

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 27 och 28,

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 96 och

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 5.

Reservation 20 (S)

Reservation 21 (C)

19. Juridiskt biträde för barn

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 5 och

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 117.

Reservation 22 (V, MP)

20. Allmänt om kompetens i mål om vårdnad

Riksdagen avslår motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 3.

Reservation 23 (S, V, MP)

21. Obligatoriska barnprotokoll i mål om vårdnad

Riksdagen avslår motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 4.

Reservation 24 (V)

22. Kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja

Riksdagen avslår motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkandena 6 och 7.

Reservation 25 (V)

23. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M),

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1,

2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD),

2022/23:672 av Caroline Högström (M) yrkandena 1–3,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 35–37 och 44,

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17,

2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S),

2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardan Shekarabi (båda S),

2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5,
 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkandena 59–62,
 2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5,
 2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63,
 2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkandena 2 och 3 samt
 2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkandena 115 och 116.

Reservation 26 (S)

Reservation 27 (V)

Reservation 28 (C)

Reservation 29 (MP)

24. Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:682 av Yasmine Bladelius och Anna Wallentheim (båda S),
 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 26,
 2022/23:894 av Christofer Bergenblock m.fl. (C) yrkande 42 och
 2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 1.

Reservation 30 (C)

Reservation 31 (MP)

25. Övrigt om vårdnad m.m.

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 2 och
 2022/23:2250 av Runar Filper (SD) yrkandena 1, 6 och 8.

Reservation 32 (V)

26. Överförmyndare, gode män och förvaltare

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:342 av Rickard Nordin (C),
 2022/23:563 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) yrkandena 1–3,
 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 61 och
 2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 26–32.

Reservation 33 (SD)

Reservation 34 (C)

27. Framtidsfullmakter

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 5–7,
 2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del och
 2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 2.

Reservation 35 (SD, C)

28. Laglott

Riksdagen avslår motion

2022/23:1096 av Alexandra Anstrell och Mats Green (båda M).

29. Digital kvarlåtenskap

Riksdagen avslår motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 25.

Reservation 36 (SD)

30. Testamentsregister

Riksdagen avslår motionerna

2022/23:488 av Peter Hedberg och Malin Larsson (båda S),

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del och

2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 1.

Reservation 37 (SD)

31. Elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang

Riksdagen avslår motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 23.

Reservation 38 (SD)

Stockholm den 30 mars 2023

På civilutskottets vägnar

Malcolm Momodou Jallow

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Malcolm Momodou Jallow (V), Mikael Eskilandersson (SD), Jennie Nilsson (S), David Josefsson (M), Leif Nysmed (S), Angelica Lundberg (SD), Laila Naraghi (S), Lars Beckman (M), Denis Begic (S), Anna-Belle Strömberg (S), Ellen Juntti (M), Larry Söder (KD), Martin Westmont (SD), Katarina Luhr (MP), Jakob Olofsgård (L), Rashid Farivar (SD) och Martina Johansson (C).

Redogörelse för ärendet

I betänkandet behandlar utskottet 130 yrkanden i motioner från allmänna motionstiden 2022/23 i olika familjerättsliga frågor. Motionsyrkandena handlar bl.a. om den rättsliga regleringen av föräldraskap i olika avseenden, betänketid vid äktenskapsskillnad, olika frågor om vårdnad, boende och umgänge, systemet med överförmyndare, gode män och förvaltare samt framtidsfullmakter.

Utskottet behandlar de olika frågor som aktualiseras i motionerna under skilda rubriker.

Förslagen i motionerna finns i bilagan.

I ärendet har utskottet också tagit emot en skrivelse från allmänheten.

Utskottets överväganden

Tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om skärpta regler mot tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap. Utskottet hänvisar bl.a. till genomförda reformer på området, ett tillkännagivande om ventilen i fråga om månggiften samt aviserade åtgärder.

Jämför reservation 1 (SD).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 34 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att särskilt överväga de åtgärder som behövs för att förhindra tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap.

I motion 2022/23:2117 av Boriana Åberg (M) yrkande 1 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att förbjuda kusingifte.

Bakgrund

Tvångsäktenskap

När det gäller inhemska äktenskap finns det i äktenskapsbalken bestämmelser som ska säkerställa att ett äktenskap ingås frivilligt. Vid vigseln ska sålunda de som ingår äktenskap vara närvarande samtidigt. De ska var för sig när vigselförrättaren frågar ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Vigselförrättaren ska därefter förklara att de är makar. Om det inte har gått till på detta sätt är förrättningen ogiltig som vigsel. (Se 4 kap. 2 §.) Om äktenskapet – trots att kraven på samtycke m.m. uppfyllts – skulle ha ingåtts genom tvång blir det inte ogiltigt. I stället finns då en rätt till omedelbar äktenskapskillnad. En sådan talan om äktenskapskillnad får föras även av allmän åklagare. (Se 5 kap. 5 §.)

År 2014 trädde vissa lagändringar i kraft som skärpte kraven på trossamfundet och deras vigselförrättare samt utökade tillsynen över vigselverksamheten (prop. 2013/14:208, bet. 2013/14:JuU30, rskr. 2013/14:263). Lagändringarna syftade till att stärka skyddet mot tvångsäktenskap och barnäktenskap och grundade sig på förslag från Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (SOU 2012:35).

Vidare är äktenskapstvång och vilseledande till äktenskapsresa kriminaliserade genom bestämmelser i brottsbalken (4 kap. 4 c och d §§). Bestämmelserna omfattar även äktenskapsliknande förbindelser.

Enligt lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, förkortad IÄL, erkänns inte ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång (1 kap. 8 a § första stycket 2). Detta gäller oavsett parternas anknytning till Sverige när de gifte sig. Bara om det finns synnerliga skäl för det kan äktenskapet ändå erkännas.

Månggiften

Enligt svensk rätt är äktenskap monogama (1 kap. 1 § äktenskapsbalken). Den som redan är gift får således inte ingå ett nytt äktenskap (2 kap. 4 § äktenskapsbalken). Dessutom är det straffbart att som gift ingå ytterligare äktenskap (se om tvegifte 7 kap. 1 § brottsbalken). Om det vid hindersprövningen skulle förbises att den som avser att ingå ett äktenskap redan är gift, blir det senare äktenskapet inte ogiltigt. I stället har var och en av parterna rätt till omedelbar äktenskapsskillnad, dvs. utan föregående betänketid. Även allmän åklagare kan i sådana fall föra talan om äktenskapsskillnad, dvs. tvångsupplösning. (Se 5 kap. 5 § äktenskapsbalken.)

Sedan den 1 juli 2021 gäller ett generellt förbud mot att erkänna månggiften som har ingåtts enligt utländsk lag (lagstiftningsärendet om förbud mot erkännande av utländska månggiften m.m.). Erkännandeförbudet gäller därmed oavsett parternas anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Undantag från förbudet kan göras om det finns synnerliga skäl för det, den s.k. ventilen. (Se 1 kap. 8 a § IÄL samt prop. 2020/21:149, bet. 2020/21:CU18, rskr. 2020/21:317.)

Släktskapsäktenskap

I Sverige får äktenskap inte ingås mellan dem som är släkt med varandra i rätt upp- och nedstigande led eller är helsyskon. Inte heller får halvsyskon ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av myndighet. I dessa sammanhang jämföras adoptivförhållande med släktskap. De som till följd av adoptivförhållande anses som helsyskon får dock ingå äktenskap med varandra efter tillstånd av myndighet. (Se 2 kap. 3 § äktenskapsbalken.)

Sedan den 1 juli 2021 gäller ett generellt förbud mot att erkänna sådana släktskapsäktenskap som beskrivs ovan vilka har ingåtts enligt utländsk lag. Erkännandeförbudet gäller därmed oavsett parternas anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Undantag från förbudet kan göras endast om det finns synnerliga skäl för det. (Se 1 kap. 8 a § IÄL samt prop. 2020/21:149, bet. 2020/21:CU18, rskr. 2020/21:317.)

Tidigare behandling

Tvångsäktenskap

Motionsyrkanden om skärpta krav på trossamfunden och deras vigsselförrättare i syfte att stoppa tvångsäktenskap behandlades av utskottet bl.a. våren 2021 i

betänkande 2020/21:CU6. Motionsyrkandena avstyrktes med hänvisning till att lagändringar som syftade till att skärpa kraven på trossamfunden och deras vigselförrättare trädde i kraft 2014. Samma år infördes också bl.a. förbättrade möjligheter för Kammarkollegiet att utöva tillsyn över vigselverksamheten genom en särskild förordning på området. Riksdagen följde utskottets förslag.

Motionsyrkanden om tvångsäktenskap i övrigt behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende om förbud mot erkännande av utländska månggiften m.m. Motionsyrkandena avstyrktes av följande skäl:

När det gäller tvångsäktenskap innebär vägransregleringen i IÅL att ett utländskt äktenskap inte erkänns om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång och att detta gäller även om parterna saknade anknytning till Sverige när äktenskapet ingicks. Vidare är möjligheten att göra undantag från erkännandeförbudet begränsad till att det ska finnas synnerliga skäl. Undantag kan alltså göras endast om ett nekat erkännande i ett enskilt fall medför allvarliga konsekvenser för den enskilde eller det annars framstår som orimligt att inte erkänna äktenskapet.

I propositionen gör regeringen bedömningen att det varken finns förutsättningar för eller behov av att ändra reglerna om erkännande av utländska tvångsäktenskap. Detta överensstämmer med utredningens bedömning, som det stora flertalet remissinstanser inte invänder mot.

Regeringen pekar i sammanhanget bl.a. på att det som är att betrakta som ett tvångsäktenskap grundas på förhållandena vid äktenskapets ingående och att frågan om erkännande av detta äktenskap kan uppkomma många decennier senare när förhållandena för kvinnan i äktenskapet och den familj som hon då har är helt annorlunda. Utskottet ser för egen del framför sig t.ex. den situation när den ena maken har avlidit och den efterlevande maken vill åberopa ventilen mot någon annan som vill göra gällande en rätt till arv framför maken på den grunden att äktenskapet inte ska erkännas.

Regeringen framhåller också att det är av yttersta vikt att samhället reagerar mot alla former av hedersförtryck, och regeringen arbetar också på olika sätt mot tvångsäktenskap, barnäktenskap och annat hedersrelaterat våld och förtryck. Det handlar både om lagstiftningsåtgärder på det straffrättsliga området och om myndighetsuppdrag för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Utskottet konstaterar här att de tvångsäktenskap som även är att anse som barnäktenskap träffas av 2019 års reglering om förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap samt det nya straffansvaret för barnäktenskapsbrott.

Mot den redovisade bakgrunden är utskottet inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena om tvångsäktenskap, och de bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Månggiften

Ventilen i fråga om månggiften

I 2021 års lagstiftningsärende om förbud mot erkännande av utländska månggiften m.m. riktade riksdagen, på utskottets förslag, ett tillkännagivande till regeringen om ventilen i fråga om månggiften. Enligt tillkännagivandet bör regeringen snarast möjligt återkomma med ett lagförslag som innebär att

ventilen i fråga om månggiften slopas och att det i stället införs en ordning som innebär en möjlighet att – utan att erkänna äktenskapet som sådant – under särskilda omständigheter tillerkänna det vissa rättsverkningar.

Våren 2022 föreslog utskottet att riksdagen skulle rikta ytterligare ett tillkännagivande till regeringen om ventilen (bet. 2021/22:CU6). Riksdagen beslutade dock att inte meddela något nytt tillkännagivande i saken.

Upplösning av erkända månggiften

I 2021 års lagstiftningsärende om förbud mot erkännande av utländska månggiften m.m. avstyrkte utskottet motionsyrkanden om upplösning av erkända månggiften. Utskottet anförde följande:

Utskottet konstaterar att det nya erkännandeförbudet träder i kraft den 1 juli 2021 och gäller för äktenskap som inte har registrerats av Skatteverket före detta datum, dvs. även om äktenskapet har ingåtts före ikraftträdandet. Det nya erkännandeförbudet gäller alltså retroaktivt.

Däremot omfattar erkännandeförbudet inte sådana månggiften som redan har registrerats av Skatteverket före den 1 juli 2021. Som klargörs i detta lagstiftningsärende gäller i fråga om dessa äktenskap i stället de särskilda bestämmelserna i äktenskapsbalken (5 kap. 5 §) om rätt till omedelbar äktenskapsskillnad. En make har alltså rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid om det tidigare äktenskapet inte har blivit upplöst. En sådan talan om äktenskapsskillnad får föras även av allmän åklagare, dvs. tvångsupplösning. Exempelvis kan därför en hustru som inte har mod att i sin kultur ansöka om äktenskapsskillnad be åklagaren om hjälp med detta (jfr prop. s. 34).

Utskottet är inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena om upplösning av de månggiften som erkänns. De bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Kusinäktenskap

Motionsyrkanden om ett förbud mot kusinäktenskap behandlades av utskottet våren 2022 i betänkande 2021/22:CU6. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena av följande skäl:

Det finns inget hinder enligt svensk lag mot att ingå äktenskap med en kusin. Däremot är det ett brott att tvinga någon att gifta sig. Samma sak gäller om någon förmår någon annan att ingå ett äktenskap genom att utnyttja hans eller hennes beroendeställning. Det är också straffbart att vilsledda någon att resa utomlands i syfte att tvinga honom eller henne att ingå äktenskap. Om det är sannolikt att ett äktenskap har ingåtts enligt utländsk lag under tvång, erkänns inte äktenskapet i Sverige.

Riksdagen har beslutat om en lång rad lagstiftningsåtgärder mot tvångsäktenskap, barnäktenskap och annat hedersrelaterat våld och förtryck. Det har införts ett särskilt barnäktenskapsbrott och en straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv. Det har också införts regler om utreseförbud som ska skydda barn från att föras utomlands och giftas bort. Utöver detta pågår det särskilda satsningar för att förbättra myndigheternas förebyggande och brottsbekämpande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck samt stödet till dem som utsätts.

Utskottet är inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Tidöavtalet

I det s.k. Tidöavtalet anges formerna för och omfattningen av ett samarbete mellan de nuvarande regeringspartierna och Sverigedemokraterna under valperioden 2022–2026. I Tidöavtalet ingår en överenskommelse om breddad och skärpt lagstiftning mot hedersrelaterat förtryck och hedersrelaterade maktstrukturer. I den delen anges bl.a. att äktenskap mellan kusiner inte ska vara tillåtet.

I samma avtal ingår också en överenskommelse om regelskärpningar mot barnäktenskap, tvångsäktenskap, månggiften och fullmaktsäktenskap. I denna del anges att en utredning ska tillsättas. Förutom att ta fram förslag som innebär en skärpt syn på barnäktenskapsbrott och tvångsäktenskap genom höjda straffskalor och åtgärder för att bättre upptäcka och beivra sådan brottslighet ska den tänkta utredningen bl.a.

- pröva om de månggiften som har ingåtts före den 1 januari 2021 kan upphävas och lämna nödvändiga förslag till författningsändringar
- överväga och föreslå författningsändringar som medför att erkännande av månggiften på grund av synnerliga skäl utmönstras.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att riksdagen och regeringen under senare år har beslutat om en rad lagändringar och andra åtgärder som riktar sig mot bl.a. tvångsäktenskap, månggiften och släktskapsäktenskap. Vidare riktade riksdagen våren 2021, på utskottets förslag, ett tillkännagivande till regeringen om ventilen i fråga om månggiften. Enligt tillkännagivandet bör regeringen snarast möjligt återkomma med ett lagförslag som innebär att ventilen slopas och att det i stället införs en ordning som innebär en möjlighet att – utan att erkänna äktenskapet som sådant – under särskilda omständigheter tillerkänna det vissa rättsverkningar. Dessutom noterar utskottet att det i ett samarbetsavtal mellan de nuvarande regeringspartierna och Sverigedemokraterna (Tidöavtalet) aviseras ytterligare åtgärder mot tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap som är i linje med motionsönskemålen. Därmed finns det inte behov av något tillkännagivande till regeringen med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Villkoren för borgerliga vigselförrättare

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om bl.a. ersättningen till borgerliga vigselförrättare. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 2 (SD).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael EskilanderSSon m.fl. (SD) yrkande 16 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att utreda hur en mer rimlig nivå på ersättning till borgerliga vigselförrättare kan se ut. Motionärerna anser att ersättningen är för lågt satt och pekar på att den legat på samma nivå under många år.

Motsvarande förslag läggs fram i motionerna 2022/23:387 av Johan Andersson (S) och 2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 3.

I motion 2022/23:1682 begär Ulrika Heie (C) ett tillkännagivande till regeringen om att se över regler och ersättning för borgerliga vigselförrättare.

Bakgrund

Bestämmelser om vigselförrättare finns i 4 kap. äktenskapsbalken. En särskilt förordnad vigselförrättare, s.k. borgerlig vigselförrättare, utses av länsstyrelsen (3 § första stycket 2). Innan någon förordnas som vigselförrättare ska länsstyrelsen pröva att han eller hon har de kunskaper och kvalifikationer i övrigt som behövs för uppdraget. Förordnandet ska gälla för en viss period, om det inte har begränsats att gälla till en angiven dag. (Se 4 §.)

Länsstyrelsen förordnar vanligtvis borgerliga vigselförrättare på förslag av kommunen och med utgångspunkt i kommunens behov. Ett tidsbegränsat förordnande bör gälla några år, och när förtroendevalda i kommunerna utses till vigselförrättare är det naturligt att förordnandet gäller för en mandatperiod (se bet. 2008/09:CU19 s. 28).

I förordningen (2009:263) om vigsel som förrättas av särskilt förordnad vigselförrättare finns vissa kompletterande bestämmelser till äktenskapsbalkens reglering. Enligt förordningen bestäms tid och plats för vigsel av vigselförrättaren efter samråd med paret (3 §). Vidare har en vigselförrättare rätt till ersättning av allmänna medel med 110 kronor för varje vigsel som han eller hon har förrättat. Om vigselförrättaren samma dag har förrättat mer än en vigsel är ersättningen 30 kronor för varje vigsel utöver den första. (Se 8 och 9 §§.)

Om vigselförrättaren har haft direkta kostnader i samband med vigseln, t.ex. för resa, kan han eller hon efter överenskommelse med brudparet få

ersättning för dessa. Det finns heller inte något hinder mot att brudparet anlitar någon annan person eller ett företag för att bistå med arrangemanget runt vigseln.

Dåvarande justitieminister Beatrice Ask anförde i ett frågesvar i mars 2010 om ersättningen till borgerliga vigselförrättare (fr. 2009/10:588) att uppdraget som vigselförrättare är ett hedersuppdrag. Ersättningen måste därför enligt statsrådet närmast ses som en symbolisk ersättning och inte som kompensation för utfört arbete. Statsrådet upplyste vidare om att det under beredningen i departementet av 2009 års förordning om vigsel som förrättas av särskilt förordnad vigselförrättare gjordes bedömningen att det inte ansågs motiverat att höja arvudet till borgerliga vigselförrättare. Statsrådet stod i sitt frågesvar fast vid den bedömningen.

Dåvarande justitie- och migrationsminister Morgan Johansson betonade i ett interpellationssvar i maj 2017 om möjligheterna till olika sorters borgerliga vigslar (ip. 2016/17:511) att uppdraget att vara vigselförrättare är ett statligt hedersuppdrag och en service till medborgarna samt att de uppgifter som delegeras till vigselförrättarna utgör myndighetsutövning.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om bl.a. ersättningen till borgerliga vigselförrättare har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet var då, liksom tidigare, inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida med anledning av det som anfördes i motionerna, och motionsyrkandena avstyrkes därför. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet är fortfarande inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida med anledning av det som anfördes i motionerna, och motionsyrkandena avstyrks därför.

Rätt att förrätta vigsel i annat land

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om rätt för borgerliga vigselförrättare att förrätta vigslar i andra länder. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 3 (SD).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilander m.fl. (SD) föreslås tillkännagivanden om att regeringen bör se över lagstiftningen för att dels

möjliggöra för borgerliga vigselförrättare att få sitt förordnande prövat i våra nordiska grannländer (yrkande 17), dels ge borgerliga vigselförrättare möjlighet att vara vigselförrättare för svenska brudpar i våra grannländer (yrkande 18).

Motsvarande förslag läggs fram i motion 2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff (båda M) yrkandena 1 och 2.

Gällande rätt

Enligt lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap kan regeringen bestämma att en diplomatisk eller konsulär tjänst eller en befattning som präst ska vara förenad med behörighet att i en främmande stat förrätta vigsel enligt svensk lag. Regeringen kan även genom ett särskilt förordnande ge en lämplig person en sådan behörighet. (Se 1 kap. 5 §.)

Frågesvar

Dåvarande justitie- och migrationsminister Morgan Johansson anförde i ett frågesvar den 6 oktober 2021 (fr. 2021/22:34) följande:

[...] har frågat mig vilka åtgärder jag och regeringen avser att vidta för att borgerliga vigselförrättare ska få sina förordnanden prövade för vigsel i våra grannländer.

Svenska vigselförrättares behörighet gäller i Sverige. Som [...] nämner kan regeringen dock bestämma att en diplomatisk eller konsulär tjänst eller befattning som präst ska vara förenad med behörighet att förrätta vigsel enligt svensk lag i ett annat land. Regeringen har även möjlighet att genom särskilt förordnande ge lämplig person en sådan behörighet.

Förrättande av vigsel utgör myndighetsutövning. Ett tillstånd att förrätta vigsel utomlands förutsätter därför att det land där vigslarna ska äga rum lämnar sitt medgivande. På motsvarande sätt krävs det tillstånd från regeringen för att andra länders representanter ska få förrätta vigsel enligt utländsk lag i Sverige. Sådant tillstånd brukar ges för vigslar som förrättas av tjänstemän vid främmande staters beskickningar i Sverige.

Det finns för närvarande inte några planer på att se över regelverket.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet stod då fast vid sitt tidigare ställningstagande att det inte fanns skäl att föreslå något initiativ från riksdagen. Motionsyrkandena avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Motionsyrkandena handlar om behörigheten för en svensk vigselförrättare att förrätta vigsel utomlands enligt svensk lag. Utskottet konstaterar att förrättande av vigsel utgör myndighetsutövning och att svenska vigselförrättares behörighet gäller i Sverige. Ett tillstånd att förrätta vigsel utomlands förutsätter att det land där vigslarna ska äga rum lämnar sitt medgivande. På motsvarande sätt krävs det tillstånd från regeringen för att andra länders representanter ska få förrätta vigsel enligt utländsk lag i Sverige. Sådant tillstånd brukar ges för vigslar som förrättas av tjänstemän vid främmande staters beskickningar i Sverige.

Enligt det gällande internationellt privaträttsliga regelverket kan regeringen bestämma att en diplomatisk eller konsulär tjänst eller befattning som präst ska vara förenad med behörighet att förrätta vigsel enligt svensk lag i ett annat land. Regeringen har även möjlighet att genom ett särskilt förordnande ge en lämplig person en sådan behörighet.

Utskottet är fortfarande inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Erkännande av samkönade äktenskap m.m. utomlands

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om bl.a. erkännande av samkönade äktenskap och föräldraskap inom EU. Utskottet hänvisar bl.a. till EU-kommissionens jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer samt kommissionens förslag till ny föräldraskapsförordning.

Jämför reservation 4 (V).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:53 av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V) begärs tillkännagivanden till regeringen om att Sverige ska verka för att överträdelseärenden ska drivas mot de länder som inte respekterar att samkönade äktenskap som ingåtts i ett annat land ska vara giltiga i hela EU (yrkande 7) och för att EU:s regelverk ska garantera fri rörlighet och att samkönade föräldrapar därmed också måste erkännas juridiskt i alla EU-länder vid en flytt inom unionen (yrkande 8). Motionärerna föreslår även ett tillkännagivande om att regeringen inom ramen för det nordiska samarbetet ska verka för en konvention för partnerskap och samkönade äktenskap (yrkande 18).

I motion 2022/23:1188 av Anna Wallentheim m.fl. (S) yrkande 6 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att Sverige ska arbeta för att registrerade partnerskap och samkönade äktenskap ska erkännas i hela EU och att samkönade pars fria rörlighet därigenom kan möjliggöras i praktiken.

Samkönade äktenskap m.m. inom EU

Inom EU har det under senare år skett en stor förändring när det gäller synen på samkönade par på så sätt att allt fler nationella rättsordningar tillåter samkönade par att formalisera sin relation genom äktenskap eller någon form av registrerat partnerskap. För närvarande är samkönade äktenskap tillåtna i 13 medlemsländer och registrerade partnerskap i 8 medlemsländer. I resterande 6 medlemsländer är ingetdera tillåtet (Bulgarien, Lettland, Litauen, Polen, Rumänien och Slovakien).

I de länder där samkönade äktenskap är tillåtna erkänns vanligen samkönade registrerade partnerskap från andra länder. I länder som inte tillåter samkönade äktenskap men som har någon form av registrerat partnerskap får par av samma kön som gift sig utomlands vanligtvis samma rättigheter som registrerade partner.

När det gäller relevant EU-rättslig reglering som är direkt gällande här i landet kan nämnas rådets förordning (EU) 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldransvar, och om internationella bortföranden av barn (Bryssel II-förordningen). Samtliga EU-medlemsstater utom Danmark är bundna av förordningen, som reglerar sådana äktenskapsmål som gäller äktenskapskillnad, hemskillnad och annullering av äktenskap. I förordningen definieras inte begreppet äktenskap.

Vidare har EU inom ramen för ett fördjupat samarbete antagit två förordningar om makars respektive registrerade partners förmögenhetsförhållanden¹, vilka tar sikte på sådana förmögenhetsförhållanden som har gränsöverskridande följder. Förordningarna började tillämpas i januari 2019 och är direkt tillämpliga i de medlemsstater som deltar i det fördjupade samarbetet, däribland Sverige. De skapar ett gemensamt regelverk när det gäller i vilket land och enligt vilket lands lag en bodelning eller någon annan fråga om makars eller registrerade partners förmögenhetsförhållanden ska prövas. De innehåller också regler om äktenskapsförord och lagvalsavtal samt om erkännande och verkställighet av avgöranden som har meddelats i en annan medlemsstat. Begreppet makar definieras inte i förordningstexten.

I praxis från EU-domstolen framhålls att på unionsrättens nuvarande stadium omfattas reglerna om personers rättsliga status, vilket inbegriper bestämmelserna om äktenskap och föräldraskap, av medlemsstaternas befogenheter. Dessa befogenheter får inte inskränkas av unionsrätten. Medlemsstaterna är därmed fria att i sin nationella rätt själva bestämma om personer av samma kön ska kunna ingå äktenskap och bli föräldrar. Vid utövandet av denna befogenhet är varje medlemsstat emellertid skyldig att iaktta

¹ Rådets förordning (EU) 2016/1103 av den 24 juni 2016 om genomförande av ett fördjupat samarbete på området för domstols behörighet, tillämplig lag samt erkännande och verkställighet av domar i mål om makars förmögenhetsförhållanden respektive rådets förordning (EU) 2016/1104 av den 24 juni 2016 om genomförande av ett fördjupat samarbete på området för domstols behörighet, tillämplig lag samt erkännande och verkställighet av domar i mål om förmögenhetsrättsliga verkningar av registrerade partnerskap.

unionsrätten och i synnerhet bestämmelserna i fördraget om varje unionsmedborgares rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och i detta syfte erkänna den rättsliga status som personer som är bosatta i en annan medlemsstat har i enlighet med den medlemsstatens lagstiftning. (Se bl.a. rättsfallet V.M.A./Stolichna obshtina, C-490/20, ECLI:EU:C:2021:1008.)

I en dom från juni 2018 slog EU-domstolen fast att begreppet ”make eller maka” i det s.k. rörlighetsdirektivet är könsneutralt och därmed kan omfatta en make eller maka av samma kön. Enligt domstolen finns det, när det gäller frågan om uppehållsrätt enligt direktivet, inte någon möjlighet för en medlemsstat att återropa sin nationella rättsordning för att motsätta sig erkännande av ett samkönat äktenskap som ingåtts i en annan medlemsstat. (Se Coman m.fl., C-673/16, EU:C:2018:385.)

I en efterföljande dom från december 2021 slog domstolen fast att en medlemsstat är skyldig att erkänna ett förälder–barn–förhållande som gör det möjligt för barnet att utan hinder, tillsammans med var och en av föräldrarna, utöva sin rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier samt utöva alla rättigheter som barnet har enligt unionsrätten. (Se V.M.A./Stolichna obshtina, C-490/20, ECLI:EU:C:2021:1008.)

I november 2020 presenterade EU-kommissionen ett meddelande om en jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer². En del av denna handlar om att garantera hbtqi-personers rättigheter i gränsöverskridande situationer. I meddelandet anges att i EU:s lagstiftning om fri rörlighet, särskilt i rörlighetsdirektivet, erkänns rätten för alla EU-medborgare och deras familjemedlemmar, bl.a. registrerade partner och regnbågsfamiljer, att fritt röra sig och uppehålla sig i EU. Kommissionen tänker fortsätta att säkerställa en korrekt tillämpning av lagstiftningen om fri rörlighet, bl.a. hanteringen av särskilda svårigheter som hindrar hbtqi-personer och deras familjer från att utöva sina rättigheter. Detta omfattar en riktad dialog med medlemsstaterna om genomförandet av domen i målet Coman, där EU-domstolen klargjorde att begreppet ”make eller maka”, såsom det används i rörlighetsdirektivet, även är tillämpligt på partner av samma kön. Kommissionen kommer vid behov att vidta rättsliga åtgärder. För att förbättra rättssäkerheten för EU-medborgare som utövar sin rätt till fri rörlighet och för att säkerställa en effektivare och mer enhetlig tillämpning av lagstiftningen om fri rörlighet i hela EU ska kommissionen se över befintliga riktlinjer om fri rörlighet. De omarbetade riktlinjerna ska återspegla den mångfald av familjebildningar som finns och således bidra till att göra det lättare för alla familjer, också regnbågsfamiljer, att utöva den fria rörligheten. Kommissionen kommer att fortsätta att samla in uppgifter om de problem som hbtqi-personer och deras familjer upplever i verkligheten i gränsöverskridande situationer.

² Kommissionens meddelande den 12 november 2020 En jämlikhetsunion: Jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer 2020–2025 (COM(2020) 698 final).

Vidare presenterade EU-kommissionen den 7 december 2022 ett förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer³. Förslaget reglerar vilken eller vilka medlemsstaters myndigheter som ska vara internationellt behöriga att pröva en fråga om föräldraskap. Det innehåller också regler om tillämplig lag, om erkännande av avgöranden och om godkännande av officiella handlingar. Det föreslås vidare att ett europeiskt föräldraskapsintyg ska inrättas. Intyget ska kunna användas av familjer för att bevisa föräldraskapet. Förslaget gäller alla barn i EU – oavsett hur barnet har blivit till eller hur barnets familj ser ut. Förslaget ska inte påverka nationella materiella regler om föräldraskap. I enlighet med principen om ömsesidigt erkännande föreslås det att ett föräldraskap som har fastställts i en medlemsstat ska erkännas i andra medlemsstater utan att något särskilt förfarande krävs.

Samkönade äktenskap i Norden

Sedan ett antal år tillbaka är samkönade äktenskap tillåtna i samtliga nordiska länder. I förhållandet mellan dessa länder gäller konventionen av den 6 februari 1931 mellan Sverige, Danmark, Finland, Island och Norge innehållande internationellt privaträttsliga bestämmelser om äktenskap, adoption och förmynderskap (den nordiska äktenskapskonventionen). Konventionen reglerar frågor om bl.a. domstols behörighet, konkurrerande förfaranden, tillämplig lag och erkännande av avgöranden. Konventionen har införlivats i svensk rätt.

Innebörden av den nordiska äktenskapskonventionen berördes i 2019 års lagstiftningsärendet om makars och sambors förmögenhetsförhållanden i internationella situationer (prop. 2018/19:50, bet. 2018/19:CU14, rskr. 2018/19:184). Regeringen noterade i propositionen (s. 66) att den nordiska äktenskapskonventionen inte innehåller några bestämmelser som utesluter samkönade äktenskap eller samkönade makar från konventionens tillämpningsområde. Vidare upplyste regeringen om att det vid departementsförhandlingar med de nordiska länderna har funnits en samsyn om att konventionen måste ges den tolkningen att den även gäller samkönade äktenskap. I konsekvens med detta finns det heller inte något undantag för samkönade äktenskap i de andra nordiska ländernas lagstiftning.

Tidigare behandling

Liknande motionsyrkanden om erkännande av samkönade äktenskap inom EU har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande

³ Förslag till rådets förordning om behörighet, tillämplig lag, erkännande av domar samt godkännande av officiella handlingar i samband med föräldraskap och om införande av ett europeiskt intyg om föräldraskap (COM(2022) 695 final).

2020/21:CU6. Utskottet ansåg då att det inte fanns behov av något tillkännagivande med hänsyn till att regeringen redan bedriver ett arbete i linje med motionsönskemålen.

I samma betänkande behandlades även ett motionsyrkande om en nordisk konvention för partnerskap och samkönade äktenskap. Motionsyrkandet avstyrktes med hänvisning till den befintliga nordiska äktenskapskonventionen, som inte utesluter samkönade äktenskap eller samkönade makar från sitt tillämpningsområde och där det finns en samsyn mellan de nordiska länderna om att konventionen måste ges den tolkningen att den även gäller samkönade äktenskap.

Motionsyrkandena avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

När det gäller motion 2022/23:53 (V) yrkande 18, om en nordisk konvention för partnerskap och samkönade äktenskap, konstaterar utskottet att den nordiska äktenskapskonventionen inte innehåller några bestämmelser som utesluter samkönade äktenskap eller samkönade makar från sitt tillämpningsområde. Vidare är samkönade äktenskap tillåtna i samtliga nordiska länder sedan ett antal år tillbaka, och det finns en samsyn mellan dessa länder om att konventionen måste ges den tolkningen att den även gäller samkönade äktenskap. I konsekvens med detta finns det heller inte något undantag för samkönade äktenskap i något av de nordiska ländernas lagstiftning som införlivar konventionens bestämmelser. Därmed finner utskottet, i likhet med tidigare, inte skäl för någon åtgärd med anledning av motionsyrkandet.

När det gäller övriga motionsyrkanden, om erkännande av samkönade äktenskap och föräldraskap inom EU, konstaterar utskottet att reglerna om personers rättsliga status – vilket inbegriper bestämmelserna om äktenskap och föräldraskap – omfattas av medlemsstaternas befogenheter. Vid utövandet av dessa befogenheter är varje medlemsstat dock skyldig att följa unionsrätten och i synnerhet bestämmelserna om varje unionsmedborgares rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier. I det syftet måste medlemsstaterna erkänna den rättsliga status som personer som är bosatta i en annan medlemsstat har i enlighet med den medlemsstatens lagstiftning. Det handlar alltså om erkännande av både samkönade äktenskap och förälder-barn-förhållanden.

EU-kommissionen anger i sin jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer från november 2020 att i EU:s lagstiftning om fri rörlighet erkänns rätten för alla EU-medborgare och deras familjemedlemmar, bl.a. registrerade partner och regnbågsfamiljer, att fritt röra sig och uppehålla sig i EU. Kommissionen tänker fortsätta att säkerställa en korrekt tillämpning av lagstiftningen om fri rörlighet, bl.a. hanteringen av särskilda svårigheter som hindrar hbtqi-personer och deras familjer från att utöva sina rättigheter. Detta omfattar en riktad dialog med medlemsstaterna om genomförandet av domen i målet Coman, där

EU-domstolen klargjorde att begreppet ”make eller maka”, såsom det används i rörlighetsdirektivet, även är tillämpligt på partner av samma kön. Kommissionen kommer vid behov att vidta rättsliga åtgärder.

Vidare presenterade EU-kommissionen i december 2022 ett förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer. Förslaget gäller alla barn i EU – oavsett hur barnet har blivit till eller hur barnets familj ser ut. I enlighet med principen om ömsesidigt erkännande föreslås det att ett föräldraskap som har fastställts i en medlemsstat ska erkännas i andra medlemsstater utan att något särskilt förfarande krävs. Det föreslås även att ett europeiskt föräldraskapsintyg ska inrättas.

Därmed ser utskottet heller inte anledning att föreslå något tillkännagivande till regeringen med anledning av de resterande motionsyrkandena.

Samtliga motionsyrkanden avstyrks därför.

Betänketid vid äktenskapsskillnad

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om ändringar i reglerna om betänketid vid äktenskapsskillnad. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 5 (SD) och 6 (V).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) begärs tillkännagivanden till regeringen om att utreda hur fler situationer kan undantas från kravet på betänketid än i dag. Det handlar dels om fall där bara den ena maken begär äktenskapsskillnad och det inte finns barn under 16 år med i bilden (yrkande 21), dels om fall där det förekommit våld eller liknande brott mot person inom äktenskapet (yrkande 22). Samma förslag om undantag från betänketid vid våld eller liknande brott mot person inom äktenskapet finns i kommittémotion 2022/23:958 av Michael Rubbestad m.fl. (SD) yrkande 11.

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 8 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att det inte i något fall ska finnas ett krav på betänketid vid äktenskapsskillnad.

Gällande rätt

Bestämmelser om äktenskapsskillnad finns i 5 kap. äktenskapsbalken. Äktenskapsskillnad ska i vissa fall föregås av en betänketid på minst sex månader. Vid en gemensam ansökan om äktenskapsskillnad ska sålunda betänketid löpa om båda makarna begär det eller om någon av dem varaktigt bor tillsammans

med ett eget barn under 16 år som står under den makens vårdnad (1 §). Betänketid ska också löpa om bara en av makarna vill att äktenskapet ska upplösas (2 §). Om makarna lever åtskilda sedan minst två år har dock var och en av dem rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid (4 §). En rätt till omedelbar äktenskapsskillnad finns också om det skulle röra sig om ett tvångsäktenskap, barnäktenskap, äktenskap mellan vissa nära släktingar eller tvegifte (5 §).

Betänketiden inleds när makarna gemensamt ansöker om äktenskapsskillnad eller när den ena makens yrkande om äktenskapsskillnad delges den andra maken. När betänketiden löpt under minst sex månader ska dom på äktenskapsskillnad meddelas om någon av makarna då framställer ett särskilt yrkande om det. Om ett sådant yrkande inte har framställts inom ett år från betänketidens början har frågan om äktenskapsskillnad fallit. (Se 3 §.)

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om att inskränka betänketiden vid äktenskapsskillnad har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet var då, liksom tidigare, inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida i syfte att ändra reglerna på området. Motionsyrkandena avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet är fortfarande inte berett att föreslå något tillkännagivande till regeringen i saken. Motionsyrkandena bör därför avslås.

Bodelning

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen ställer sig bakom det som utskottet anför om bodelning och tillkännager detta för regeringen.

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 64 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör tillsätta en utredning som ser över regelverket för bodelning i syfte att uppnå en snabbare och effektivare bodelningsprocess. Samma förslag finns i kommittémotionerna 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 4 och 2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkande 19.

I kommittémotion 2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 6 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör se över möjligheten att införa

en tidsgräns för när ett bodelningsförfarande ska vara klart. Samma förslag finns i motion 2022/23:1731 av Eva Lindh m.fl. (S).

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) yrkande 19 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen med utgångspunkt i promemorian Några bodelningsfrågor (Ds 2005:34) bör utreda möjligheterna till en effektivare bodelningsprocess med en rimlig bortre tidsgräns.

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 9 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma med förslag på åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för rättvisa bodelningar och motverka att bodelningar förhalas och drar ut på tiden.

I motion 2022/23:1836 begär Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Helena Bouveng (båda M) flera tillkännagivanden till regeringen om bodelningsförfarandet. Motionärerna efterfrågar snabbare och effektivare bodelningar (yrkande 1). De vill se åtgärder mot obstruktion vid bodelning och att ett stupstocksförfarande ska övervägas (yrkande 2). De vill också att regeringen ska se över möjligheterna till mellanbeslut och särskild talan vid bodelning (yrkande 3). Vidare vill de att bodelningsärenden ska flyttas över till tingsrätten efter viss tid (yrkande 4) och att det införs en bestämmelse om slutlig och sammanhållen bevisuppgift (yrkande 5). Dessutom vill de att reglerna om rättsskydd och rättshjälp vid bodelning ses över (yrkande 6). Slutligen anser motionärerna att regeringen bör öppna upp för att se över en möjlighet till retroaktivitet för personer som hamnat i kläm och fått felaktiga beslut på grund av missbruk inom ramen för en bodelning (yrkande 7).

I motion 2022/23:2070 av Robert Hannah (L) yrkande 6 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att överväga om det vid bodelning ska bli lättare att föra över skulder och kostnader som kan härledas till mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck till den våldsamma partnern.

Bakgrund

Regler om bodelning m.m.

Bestämmelser om bodelning finns i 9–13 kap. äktenskapsbalken. Regleringen innebär bl.a. följande.

När ett äktenskap upplöses ska makarnas egendom fördelas mellan dem genom bodelning. Denna ska göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes, den s.k. kritiska tidpunkten. Varje make är skyldig att tills bodelningen förrättas redovisa för sin egendom och för sådan egendom som maken har haft hand om men som tillhör den andra maken. Makarna är även i övrigt skyldiga att lämna de uppgifter som kan vara av betydelse vid bodelningen.

Bodelning med anledning av äktenskapsskillnad ska förrättas när äktenskapet har upplösts. Om någon av makarna begär bodelning när ett mål om äktenskapsskillnad pågår ska dock bodelningen förrättas genast – betänketidens slut behöver alltså inte inväntas.

Bodelning förrättas av makarna tillsammans, och över bodelningen ska det upprättas en handling som skrivs under av dem båda.

När talan om äktenskapsskillnad har väckts ska varje makes tillgångar och skulder i den omfattning det behövs upptecknas sådana de var när talan väcktes (bouppteckning). Om det behövs för att få bouppteckningen till stånd får bodelningsförrättare förordnas.

Om det, när talan om äktenskapsskillnad har väckts, behövs för att skydda den ena makens rätt vid bodelning ska domstolen på begäran sätta den andra makens egendom helt eller delvis under särskild förvaltning. Så kan vara fallet om den make som söker åtgärden riskerar att annars inte få sitt kommande bodelningsanspråk tillgodosett, t.ex. på grund av att den andra maken kan förväntas göra sig av med sin egendom.

All egendom som en make äger och som inte gjorts till makens enskilda ska som regel ingå i bodelningen, s.k. giftorätts gods. Från en makes giftorätts gods ska det räknas av så mycket att det täcker de skulder som den maken hade när talan om äktenskapsskillnad väcktes. Det som återstår av makarnas giftorätts gods – när avdrag gjorts för att täcka skulderna – ska läggas samman, och värdet ska därefter delas lika mellan makarna. Den ena makens anspråk på att få vara med och dela på den andra makens giftorätts gods ska alltså tillgodoses först efter det att den maken har tilldelats egendom som täcker de skulder som han eller hon dragit på sig före den kritiska tidpunkten. Om dessa skulder är större än den makens giftorätts gods finns det därför ingenting kvar för den förstnämnda maken att vara med och dela på. Den andra makens netto beräknas i sådana fall till noll kronor och inte till något negativt belopp, eftersom vardera maken svarar för sina egna skulder.

En make som fått ersättning för personskada och kränkning får ta undan den ersättningen vid en bodelning. En make ska också kompenseras vid bodelningen om den andra maken genom brott har skuldsatt sig eller minskat sitt giftorätts gods. Syftet med dessa regler är att motverka otillfredsställande resultat när den ena maken har gjort sig skyldig till övergrepp mot den andre maken eller någon annan närstående och därför förpliktats att betala skadestånd.

Det finns vissa möjligheter att jämka resultatet av en bodelning vid äktenskapsskillnad. Jämkning ska ske i den utsträckning det med hänsyn särskilt till äktenskapets längd, men även till makarnas ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt, är oskäligt att en make vid bodelning ska lämna egendom till den andra maken i den omfattning som följer av de allmänna reglerna. I sådana fall ska bodelningen i stället göras så att den förstnämnda maken får behålla mer av sitt giftorätts gods. Jämkning kan däremot inte ske till förmån för den make som vid en bodelning ska tillföras egendom.

I äktenskapsbalken finns också bestämmelser om interimistiska (provisoriska) beslut i mål om äktenskapsskillnad (14 kap. 7 §). I ett sådant mål får domstolen på yrkande av någon av makarna bestämma vem som ska ha rätt att bo kvar i makarnas gemensamma bostad, dock längst för tiden till

dess att bodelning har skett. Beslutet får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft.

Regler om bodelningsförrättare

I 17 kap. äktenskapsbalken finns bestämmelser om bodelningsförrättare. Regleringen innebär bl.a. följande.

Om makarna inte kan enas om en bodelning ska domstolen på ansökan av en av dem förordna någon att vara bodelningsförrättare. Som berörs ovan ska bodelningsförrättaren vid behov se till att en bouppteckning förrättas. Båda makarna ska uppge sina tillgångar och skulder. Om en make låter bli att lämna uppgifter till bouppteckningen får domstolen på ansökan av bodelningsförrättaren förelägga och döma ut vite. En make är också skyldig att bekräfta riktigheten av en upprättad bouppteckning med ed inför domstolen om den andra maken begär det. För detta ändamål får domstolen förelägga och döma ut vite.

Bodelningsförrättaren ska bestämma tid och plats för bodelning samt kalla makarna till förrättningen. Att en make som bevisligen blivit kallad uteblir från förrättningen hindrar enligt förarbetena inte att bodelningen ändå slutförs (prop. 1986/87:1 s. 224). Kan makarna inte komma överens ska bodelningsförrättaren pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för bodelningen och inte är föremål för rättegång. I ett sådant fall ska bodelningsförrättaren själv bestämma om bodelning i enlighet med äktenskapsbalkens regler.

Bodelningsförrättaren har rätt att få arvode och ersättning för sina utgifter. Kostnaderna ska betalas av makarna med hälften vardera. Bodelningsförrättaren kan dock vid bodelningen bestämma en annan fördelning om den ena maken genom vårdslöshet eller försummelse har orsakat ökade kostnader eller om makarnas ekonomiska förhållanden ger särskild anledning till det.

Rättshjälp kan inte beviljas för att förrätta bodelning. I stället kan domstolen besluta om en s.k. ersättningsgaranti, ett slags ekonomiskt bistånd vid bodelning. Ersättningsgarantin tar sikte på situationer där tillgångarna i ett bo är så ojämnt fördelade att den make som påkallar bodelning är mer eller mindre medellös. Exempelvis kan det vara så att den make som sitter i boet vägrar att medverka till bodelningen och den andra maken därför inte kan få ut sina tillhörigheter och inte heller i övrigt har medel att bekosta en bodelning. (Se prop. 1996/97:9 s. 132.) Ersättningsgarantin innebär ersättning av allmänna medel till en bodelningsförrättare för högst fem timmars arbete. Detta ska täcka det förskott som bodelningsförrättaren ibland begär. Om det visar sig att tillgångar saknas i boet bör en bodelningsförrättare kunna slutföra uppdraget under fem timmar. Om det däremot finns tillgångar i boet bör bodelningsförrättaren därefter ofta kunna ta risken att arbeta vidare och avvakta med resterande betalning. (Se samma sida i propositionen.)

En make som är missnöjd med bodelningen får klandra den genom att inom fyra veckor efter delgivningen väcka talan mot den andra maken vid en domstol. Om bodelningen inte klandras inom denna tid blir den bindande.

Tidigare lagstiftningsarbete

År 2004 gav Justitiedepartementet en sakkunnig person i uppdrag att biträda departementet med att utreda vissa frågor om bl.a. skadestånd och bodelning enligt äktenskapsbalken. Uppdraget redovisades i departementspromemorian Några bodelningsfrågor (Ds 2005:34). Promemorian remissbehandlades och låg till grund för lagförslagen i proposition 2006/07:32 Skadestånd och bodelning. I propositionen föreslogs vissa ändringar i äktenskapsbalkens bodelningsregler. Civilutskottet tillstyrkte regeringens lagförslag (bet. 2006/07:CU14), och riksdagen följde utskottets förslag (rskr. 2006/07:127). Lagändringarna trädde i kraft i juli 2007.

I den nämnda promemorian uppmärksammade utredaren även vissa bodelningsfrågor att överväga för framtiden. Utredaren konstaterade att en makes giftorätt inte preskriberas. Om man införde en preskriptionsregel för rätt till bodelning i äktenskapsbalken torde parternas rättsosäkerhet och andra problem i sammanhanget minska, och därmed skulle också antalet bodelningstvister kunna reduceras. Utredaren konstaterade också att praktiskt verksamma jurister kan vittna om stora handläggningsproblem med anledning av parternas passivitet och frånvaro från sammanträden. För den part som har det sämst ställt ekonomiskt har slutförandet av bodelningen vanligtvis mycket stor ekonomisk betydelse, och därför är det viktigt med en effektiv handläggning. Mot denna bakgrund, och eftersom ena parten ofta drar fördel av att en förrättning drar ut på tiden, borde man enligt utredarens mening överväga om en förrättare bör ges rätten att kalla parterna till sammanträde vid vite för att om möjligt förbättra deras medverkan i saken. För att förhindra att en passiv part otillbörligt försvårar genomförandet av en bodelningsförrättning till men för den andra parten ansåg utredaren även att det bör prövas huruvida det bör införas en uttrycklig bestämmelse i 17 kap. äktenskapsbalken efter mönster av 42 kap. 15 § rättegångsbalken om s.k. stupstocks föreläggande. Utredaren ansåg att det också bör prövas om det finns tillräckliga skäl för att avskaffa möjligheten för en part att under pågående bodelningsförrättning väcka särskild talan i en fråga av betydelse för delningen. Utredaren menade att möjligheten att väcka särskild talan kan missbrukas av den av parterna som vinner på att slutförandet av bodelningen försenas. Vidare borde, enligt utredaren, frågan om en regel om anslutningsöverklagande utredas närmare i syfte att inte båda parterna klandrar bodelningen efter fyra veckorsfristen bara för säkerhets skull.

I den nämnda propositionen anfördes att det kan finnas anledning att i något annat sammanhang vidare överväga bl.a. den fråga som behandlas i promemorian om huruvida det bör införas en möjlighet att besluta om sanktioner för att få en part att medverka under en bodelningsförrättning.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om ett effektivare och snabbare bodelningsförfarande har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande

2020/21:CU6. Utskottet var då, i likhet med tidigare, inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida med anledning av motionerna. Motionsyrkandena avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Interpellation till statsråd

Justitieminister Gunnar Strömmer anförde den 29 november 2022 i ett interpellationssvar om snabbare bodelningsprocesser (ip. 2022/23:32) bl.a. följande:

[...] har frågat mig om regeringen inom kort kommer att se över nuvarande regelverk och tillsätta en utredning som tar fram förslag på lagändringar som skapar snabbare bodelningsprocesser.

När ett äktenskap tar slut behöver makarna göra även en ekonomisk separation. De svenska bodelningsreglerna bygger på likadelningsprincipen som innebär att makarna likställs ekonomiskt. För den make som har det sämst ställt är det många gånger av stor ekonomisk betydelse att bodelningen kan slutföras, och det är inte acceptabelt att den andra maken kan hindra att så sker. Det är angeläget att det finns en välfungerande och rättssäker ordning för bodelningar.

Om en make inte medverkar i en bodelning ger lagen i dag flera möjligheter att rikta åtgärder mot maken för att skynda på förfarandet. Maken kan föreläggas vid vite att lämna uppgifter om sina tillgångar och under ed bekräfta uppgifterna i en bouppteckning. Om en make inte kommer till ett bodelningssammanträde hindrar frånvaron inte att bodelningen ändå genomförs. Om en make genom vårdslöshet orsakat ökade kostnader kan bodelningsförrättaren besluta att maken ska svara för en större del av kostnaderna.

Vidare finns det regler till skydd för en ekonomiskt svagare part under en bodelning. En domstol kan besluta om kvarsittningsrätt som innebär att den av makarna som har mest behov av den gemensamma bostaden får bo kvar i den till dess att bodelning sker. En domstol kan också sätta den ena makens egendom under särskild förvaltning under bodelningen för att förhindra att maken gömmer undan egendom.

Även om det är förhållandevis få skilsmässor som leder till att bodelningsförrättare utses eller till tvist i domstol förekommer det att ena maken förhalar bodelningen. Jag är ense med [...] om att det är bekymmersamt när det sker. Lagen ställer krav på makarna och ger bodelningsförrättaren flera verktyg för att driva bodelningen framåt. Det är angeläget att de verktygen också kommer till användning när det finns förutsättningar för det.

Jag kommer att följa frågan, och jag utesluter inte att det framöver kan finnas anledning att överväga åtgärder för att utdragna bodelningar ska kunna genomföras snabbare.

Jag ska säkerställa att vi på ett lämpligt sätt samlar aktörer med insikt om förhållandena i syfte att i alla fall i ett första steg få bättre kunskap om förhållandena, så att vi kan komma vidare i frågorna. [---] Låt oss säga att det kommer att ske under vårterminen, så har vi en rimlig tidspress på mig men också ett rimligt handlingsutrymme att göra detta på ett praktiskt lämpligt sätt.

[...] efterfrågar i sin interpellation en utredning. En sådan kan jag inte utlova. Men jag kan verkligen utlova att vi ska samla goda krafter för att

se om det går att bilda sig en ny gemensam uppfattning om var skon klämmer någonstans, vilket jag tycker är ett bra första steg, för att sedan överväga vilka steg framåt som är lämpliga.

Frågesvar

Justitieminister Gunnar Strömmer anförde i ett efterföljande frågesvar den 15 mars 2023 om utdragna bodelningsprocesser (fr. 2022/23:423) att det i närtid går ut en inbjudan till ett rundabordssamtal. Samtalet blir statsrådets första steg i att kartlägga vilka orsakerna är till utdragna bodelningsprocesser och hur omfattande problemet är.

Utskottets ställningstagande

Om makarna inte kan enas om en bodelning ska domstolen på ansökan av en av dem förordna någon att vara bodelningsförrättare. För den part som har det sämst ställt ekonomiskt har slutförandet av bodelningen vanligtvis mycket stor ekonomisk betydelse. Därför är det angeläget att det finns en välfungerande, effektiv och rättssäker ordning för bodelningar.

Redan i departementspromemorian Några bodelningsfrågor (Ds 2005:34) uppmärksammades vissa bodelningsfrågor att överväga för framtiden. Bland annat konstaterade utredaren att praktiskt verksamma jurister kan vittna om stora handläggningsproblem med anledning av parter passivitet och frånvaro från sammanträden. Enligt utredaren drar den ena parten ofta fördel av att en förrättning drar ut på tiden. För att komma till rätta med den identifierade problembilden lyfte utredaren fram flera förslag till åtgärder som borde övervägas och utredas vidare, t.ex. en rätt för bodelningsförrättaren att kalla parterna till sammanträde vid vite. Utskottet anser att det nu är hög tid att gå vidare med frågorna.

Justitieminister Gunnar Strömmer har nyligen uttalat att det i närtid går ut en inbjudan till ett rundabordssamtal. Samtalet blir statsrådets första steg i att kartlägga vilka orsakerna är till utdragna bodelningsprocesser och hur omfattande problemet är. Detta är positivt. Regeringen bör därefter ta de fortsatta initiativ som krävs för att säkerställa en välfungerande, effektiv och rättssäker ordning för bodelningar. I det sammanhanget bör regeringen bl.a. se över möjligheten att införa en rimlig bortre tidsgräns för när en bodelningsförrättning ska vara klar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

Underhåll mellan tidigare makar

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om en översyn av reglerna om underhåll mellan tidigare makar. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstagande.

Jämför reservation 7 (C).

Motionen

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 88 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om en översyn av underhållsskyldigheten mellan makar när en separation har föregåtts av våld i nära relation. Motionärerna anför att underhållsskyldigheten kan ge en part ekonomiska förutsättningar att lämna en relation men att den också kan innebära ytterligare ett maktmedel i en relation där det har förekommit psykiskt eller fysiskt våld.

Gällande rätt

I 6 kap. äktenskapsbalken finns bestämmelser om underhåll mellan makar. Grunden för en underhållsskyldighet mellan dem som är gifta med varandra är tanken att makarna bör leva på samma ekonomiska standard. Om makarna inte varaktigt bor tillsammans – såsom under en betänketid till dess att skilsmässodomen vunnit laga kraft – ska den ena maken fullgöra sin underhållsskyldighet genom att betala underhållsbidrag till den andra maken (6 § första stycket). Domstolen får också, när makarna inte varaktigt bor tillsammans, förplikta en av makarna att lämna bohag till den andra maken att användas av honom eller henne (6 § andra stycket).

Efter en äktenskapsskillnad mellan makarna är däremot huvudregeln att varje make svarar för sin egen försörjning (7 § första stycket). De frångående makarna betraktas alltså som ekonomiskt oberoende av varandra.

Huvudregeln är försedd med vissa undantag som tar sikte på fall där äktenskapet har begränsat möjligheterna för en make att försörja sig på egen hand. Om sålunda den ena maken behöver bidrag till sitt underhåll under en övergångstid, har den maken rätt att få underhållsbidrag av den andra maken efter vad som är skäligt med hänsyn till denna makes förmåga och övriga omständigheter (7 § andra stycket). Det handlar här om bidrag under en omställningsperiod för att ge den behövande parten möjligheter att genom utbildning och omskolning skaffa sig förvärsarbete eller förbättra sina inkomster (prop. 1978/79:12 s. 140).

Om vidare den ena maken har svårigheter att försörja sig själv efter att ett långvarigt äktenskap har upplösts eller om det finns andra synnerliga skäl, har den maken rätt till underhållsbidrag av den andra maken för längre tid än en övergångstid. Vid prövning av den rätten ska hänsyn tas till om den ena maken

behöver bidrag för att skaffa sig pensionsskydd. (Se 7 § tredje stycket.) Det handlar här om undantagsfall där det är svårt för en part att komma in i förvärvslivet efter ett långvarigt äktenskap där han eller hon har ägnat all sin tid åt att sköta barn och hem. Till detta kan ålder och sjukdom medverka. (Se propositionen s. 140.)

Underhållsbidrag efter äktenskapsskillnad ska betalas fortlöpande, dvs. periodiskt. Om det finns särskilda skäl, såsom att den underhållsberättigade behöver ett bidrag för att skaffa sig pensionsskydd, får domstolen dock bestämma att bidraget ska betalas med ett engångsbelopp. (Se 8 §.)

Frågor om underhållsbidrag kan regleras genom avtal mellan parterna eller genom dom efter talan vid domstol.

Tidigare behandling

Ett motsvarande motionsyrkande behandlades av utskottet våren 2022 i betänkande 2021/22:CU6. Utskottet avstyrkte motionsyrkandet av följande skäl:

Som redovisas ovan är huvudregeln att varje make svarar för sin egen försörjning efter en äktenskapsskillnad. De frånskilda makarna betraktas alltså som ekonomiskt oberoende av varandra. De undantag från huvudregeln som finns tar sikte på fall där äktenskapet har begränsat möjligheterna för en make att försörja sig på egen hand. Det kan då bli aktuellt med underhållsbidrag under en omställningsperiod för att ge den behövande parten möjligheter att genom utbildning och omskolning skaffa sig förvärvsarbete eller förbättra sina inkomster. I undantagsfall – vid synnerliga skäl – kan det bli fråga om underhållsbidrag för längre tid än en övergångstid. För parter som inte är överens kan frågor om underhållsbidrag regleras genom dom efter talan vid domstol.

Utskottet är inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandet, som därför avstyrks.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet står fast vid den uppfattning som det tidigare redovisat och avstyrker därmed motionsyrkandet.

Sambolagens tillämpning på underåriga

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om sambolagens tillämpning på underåriga. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden. Jämför reservation 8 (C).

Motionen

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 90 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till att analysera hur sambolagens reglering förhåller sig till informella barnäktenskap när det gäller minderåriga sambor.

Sambolagstiftningen

Med sambor avses enligt sambolagen (2003:376) två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll (1 §). Innebörden är att sammanboendet har en viss varaktighet eller åtminstone är tänkt att ha det och att det rör sig om en förbindelse där det som regel ingår sexuellt samliv. Vidare förutsätts att parterna har ett samarbete i vardagliga göromål samt ett visst mått av ekonomisk gemenskap eller i vart fall ett ekonomiskt samarbete. (Se prop. 2002/03:80 s. 27 f.) Någon åldersgräns uppställs inte. Däremot uppställer lagen särskilda villkor för att en underårig sambo, eller en underårig blivande sambo, ska kunna avtala om att bodelning inte ska ske eller att viss egendom inte ska ingå i bodelningen. I så fall ska förmyndarens skriftliga medgivande inhämtas (9 §).

Huvudsyftet med sambolagstiftningen är att bereda en svagare part ett minimiskydd vid samboförhållandets upplösning. Lagstiftningen tar sin utgångspunkt i det förhållandet att det genom ett samliv med gemensamt hushåll och uppbyggandet av ett gemensamt hem sker en faktisk sammanflätning av sambornas ekonomi. Till skillnad från äktenskap och partnerskap innebär ett samboförhållande att särskilda rättsregler blir tillämpliga på samlevnaden utan någon uttrycklig önskan eller viljeförklaring från sambornas sida om detta. Samboregleringen inriktas på att tillhandahålla juridiska lösningar på företrädesvis ekonomiska problem och på de frågor där det har ansetts finnas ett praktiskt skyddsbehov för parterna. (Se prop. 2002/03:80 s. 25.)

Nya regler om barnäktenskapsbrott

Den 1 juli 2020 infördes ett nytt brott, barnäktenskapsbrott (prop. 2019/20:131, bet. 2019/20:JuU23, rskr. 2019/20:272). Genom det nya brottet kriminaliseras s.k. informella äktenskap för den som förmår eller tillåter en underårig person att ingå en äktenskapsliknande förbindelse. Detta gäller

under förutsättning att förbindelsen ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som dels innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, dels innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

I propositionen berördes också frågan om hur den nya straffbestämmelsen när det gäller informella barnäktenskap förhåller sig till det faktum att det är tillåtet för barn över 15 år att, med vårdnadshavarens samtycke, leva i en samborelation. Regeringen konstaterade i den delen att en äktenskapsliknande förbindelse, i enlighet med de förutsättningar som ställs upp i straffbestämmelsen, innebär längre gående rättsverkningar än ett samboförhållande, såväl personliga som ekonomiska.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats och avstyrkts av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet stod då fast vid följande tidigare ställningstagande, med det tillägget att en ny reglering om barnäktenskapsbrott i fråga om informella äktenskap numera är införd:

Utskottet konstaterar att sambolagen är en skyddslagstiftning som ska bereda ett minimiskydd åt den svagare av två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll. Skyddet inträder när de faktiska förhållandena är sådana som lagen beskriver och alltså utan någon uttrycklig önskan eller viljeförklaring från sambornas sida om detta (till skillnad från ett äktenskap som ju förutsätter en vigsel). Skyddet tar sikte på delning av den gemensamma bostaden och det gemensamma bohaget. Det uppställs inte någon åldersgräns för att det skydd som sambolagen tillhandahåller ska inträda. Däremot uppställer lagen särskilda villkor för att en underårig sambo, eller en underårig blivande sambo, ska kunna avtala om att bodelning inte ska ske eller att viss egendom inte ska ingå i bodelningen. I så fall ska förmyndarens skriftliga medgivande inhämtas.

Som redovisas ovan innehåller den proposition om ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet som nyligen överlämnades till riksdagen förslag om ett nytt brott, barnäktenskapsbrott. Genom det föreslagna nya brottet kriminaliseras s.k. informella äktenskap för den som förmår eller tillåter en underårig person att ingå en äktenskapsliknande förbindelse. En förutsättning är att förbindelsen ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som dels innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, dels innefattar frågan om upplösning av förbindelsen. När det gäller frågan hur straffbestämmelsen om informella barnäktenskap förhåller sig till det faktum att det är tillåtet för barn över 15 år att, med vårdnadshavarens samtycke, leva i en samborelation konstateras i propositionen att en äktenskapsliknande förbindelse innebär längre gående rättsverkningar än ett samboförhållande, såväl personliga som ekonomiska.

Utskottet finner mot den redovisade bakgrunden inte skäl att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av det som anförs i motionen. Motionsyrkandet bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet står fast vid den uppfattning som det tidigare redovisat, och motionsyrkandet bör därför avslås.

Samboegendom

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om ändringar i regelverket för samboegendom. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 9 (C).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Löf m.fl. (C) yrkande 89 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till en lagändring som innebär att sambor kan avtala om att deras gemensamma bostad ska utgöra samboegendom trots att den inte införskaffats för gemensamt bruk. Samma förslag läggs fram i kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 1.

Gällande rätt

Som framgår av föregående avsnitt avses med sambor enligt sambolagen (2003:376) två personer som stadigvarande bor tillsammans i ett parförhållande och har gemensamt hushåll (1 §). Sambors gemensamma bostad och bohag utgör samboegendom under förutsättning att egendomen har förvärvats för gemensam användning (3 §). Man talar om att egendomen på detta sätt är gemensamt uppbyggd. När ett samboförhållande upphör ska på begäran av någon av samborna samboegendomen fördelas mellan dem genom bodelning (8 §). Sambor eller blivande sambor får avtala om att bodelning inte ska ske eller att viss egendom inte ska ingå i bodelningen (9 §).

De förvärv som en sambo gör med stöd av sambolagens regler om upplösning av samboförhållandet blir av s.k. familjerättsligt slag. Om däremot en sambo i samband med upplösningen av samboförhållandet gör andra förvärv som är grundade på avtal mellan samborna faller dessa utanför de familjerättsliga förvärvens krets. Ett avtal mellan sambor kan exempelvis inte med familjerättslig verkan medföra att all parternas egendom ska ingå i en kommande bodelning. För sambor blir det i fråga om annan egendom än bostad och bohag som har förvärvats för gemensam användning fortfarande nödvändigt att använda de s.k. förmögenhetsrättsliga avtalsformerna för att åstadkomma en övergång av äganderätt mellan dem, t.ex. köp eller gåva. Detta har motiverats bl.a. med att systemet skulle bli alltför lösligt och inbjuda till missbruk på borgenärernas bekostnad om man intog motsatt ståndpunkt och

tillät samborna att efter fritt val överföra även annan egendom mellan sig på familjerättslig väg. (Se prop. 1986/87:1 s. 107 f., jfr prop. 2002/03:80 s. 32.)

I sambolagens förarbeten betonas vidare att det bör undvikas att sambo-regleringen i alltför hög grad närmar sig den äktenskapsrättsliga regleringen. Till skillnad från äktenskap och partnerskap innebär ett samboförhållande att särskilda rättsregler blir tillämpliga på samlevnaden utan någon uttrycklig önskan eller viljeförklaring från sambornas sida om detta. Utgångspunkten bör, tilläggs det, vara att det inte får införas så utförliga regler för sambor att man därigenom åstadkommer vad som skulle kunna betecknas som ett äktenskapsliknande system av lägre dignitet. Samboregleringen bör därför inriktas på att tillhandahålla juridiska lösningar på företrädesvis ekonomiska problem och på de frågor där det finns ett praktiskt skyddsbehov för parterna. (Se prop. 2002/03:80 s. 25.)

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats och avstyrkts av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet stod då fast vid följande tidigare ställningstagande:

En utgångspunkt för sambolagen har varit att lagen ska innehålla bestämmelser om det som är oundgängligt att reglera, medan sambor i övrigt har möjlighet att ordna sina ekonomiska mellanhavanden genom bl.a. avtal, testamenten och försäkringar. Sambors gemensamma bostad och bohag utgör samboegendom, under förutsättning att egendomen har förvärvats för gemensam användning. Man talar om att egendomen på detta sätt är gemensamt uppbyggd, och det är också den egendomen som omfattas av samboregleringens bodelningsregler vid en upplösning av samboförhållandet. När det gäller annan egendom än bostad och bohag som har förvärvats för gemensam användning är det nödvändigt även för sambor att använda de s.k. förmögenhetsrättsliga avtalsformerna för att åstadkomma en övergång av äganderätt, t.ex. köp eller gåva. Detta har motiverats bl.a. med att systemet skulle bli alltför lösligt och inbjuda till missbruk på borgenärernas bekostnad om man intog motsatt ståndpunkt och tillät samborna att efter fritt val överföra även annan egendom mellan sig på familjerättslig väg. När en sambo bidrar med ett ekonomiskt tillskott för att förbättra egendom som den andra sambon äger sedan tidigare – denne bekostar t.ex. renovering eller utbyggnad av ett hus på den andra sambons fastighet – kan samborna sålunda komma överens om vad den ekonomiska följden av tillskottet ska vara. De kan exempelvis träffa avtal om att den sambo som gör tillskottet ska bli delägare i egendomen eller dokumentera att det har skett en försträckning.

Utskottet är inte berett att ta initiativ till en lagändring av det slag som föreslås i motionen. Motionsyrkandet bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet står fast vid sitt tidigare ställningstagande och är därmed fortfarande inte berett att ta initiativ till en lagändring av det slag som föreslås i motionerna. Motionsyrkandena bör därför avslås.

Presumerat föräldraskap för sambor

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om att utvidga föräldraskapspresumtionen till att även gälla sambor. Utskottet hänvisar bl.a. till de nya reglerna om digital bekräftelse av föräldraskap samt riksdagens tillkännagivande om att en sådan bekräftelse ska kunna göras redan före barnets födelse.

Jämför reservation 10 (C, MP).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 91 och kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 9 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att föräldraskapspresumtionen bör utvidgas till att även gälla sambor.

Samma förslag läggs fram i partimotion 2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 41.

I motion 2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 1 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör se över möjligheterna att utvidga föräldraskapspresumtionen till att även gälla sambor.

Modernare regler om föräldraskapspresumtion och bekräftelse av föräldraskap

Riksdagen beslutade våren 2021 om lagändringar som innebär modernare regler för bekräftelse av föräldraskap, faderskapsundersökningar och för att åstadkomma könsneutral föräldraskapspresumtion (prop. 2020/21:176, bet. 2020/21:CU16, rskr. 2020/21:404). Lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2022.

Den nya, könsneutrala föräldraskapspresumtionen innebär att inte bara den man utan även den kvinna som är gift (eller registrerad partner) med den som har fött barnet automatiskt ska anses som barnets förälder (1 kap. 1, 9 och 11 a §§ föräldrabalken).

De modernare reglerna för bekräftelse av föräldraskap innebär bl.a. att ogifta föräldrar som är myndiga och folkbokförda i Sverige har möjlighet att efter barnets födelse digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan. Bekräftelsen ska lämnas samt därefter godkännas av modern

senast 14 dagar efter barnets födelse. Detta görs via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden om presumerat föräldraskap för sambor behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende om modernare regler om föräldraskapspresumtion och bekräftelse av föräldraskap. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena av följande skäl:

Utskottet konstaterar att de nya, modernare reglerna om bekräftelse av föräldraskap ger ogifta föräldrar en möjlighet att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan. Detta innebär att fler barn än i dag kommer att få faderskapet eller föräldraskapet registrerat i folkbokföringen i nära anslutning till barnets födelse. Utskottet är inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena, och de bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Riksdagens tillkännagivande om digital bekräftelse före barnets födelse

I 2021 års lagstiftningsärende om modernare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap riktade riksdagen, på utskottets förslag, ett tillkännagivande till regeringen om digital bekräftelse före barnets födelse. Enligt tillkännagivandet bör regeringen återkomma med ett lagförslag som innebär att blivande föräldrar kan bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse. En sådan möjlighet skulle enligt utskottet innebära att barnet i princip får även en andra förälder fastställd i samband med födelsen. Barnet skulle då i fler fall få båda sina föräldrar registrerade så snart en födelseanmälan från sjukhuset blivit hanterad av Skatteverket.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att ogifta föräldrar sedan den 1 januari 2022 har en möjlighet att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan så snart barnet har fått ett personnummer. Detta innebär att fler barn än tidigare kan få föräldraskapet registrerat i folkbokföringen i nära anslutning till barnets födelse. Dessutom riktade riksdagen, på utskottets förslag, våren 2021 ett tillkännagivande till regeringen om digital bekräftelse före barnets födelse. Enligt tillkännagivandet bör regeringen återkomma med ett lagförslag som innebär att blivande föräldrar kan bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse.

Utskottet är, i likhet med tidigare, inte berett att föreslå något tillkännagivande till regeringen med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Hävande av föräldraskap

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om att begränsa möjligheten att häva föräldraskap. Utskottet hänvisar till pågående arbete och tidigare ställningstagande.

Jämför reservation 11 (C) och 12 (MP).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 12 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör se över regelverket för hävande av föräldraskap i begränsande riktning.

I kommittémotion 2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 3 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att begränsa möjligheterna att väcka talan om hävande av föräldraskap.

Gällande rätt

I förädrabalken finns det regler om hävande av föräldraskap. Reglerna innebär bl.a. följande.

Om en man har blivit far till ett barn med tillämpning av faderskapspresumtionen, kan faderskapet hävas om det är utrett att modern har haft samlag med någon annan än maken under tid när barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att den andre mannen är far till barnet. Faderskapet kan också hävas om det på grund av barnets arvsanlag eller någon annan särskild omständighet kan hållas för visst att maken inte är barnets far. Ett presumerat faderskap kan vidare hävas om barnet har tillkommit före äktenskapet eller under det att makarna levde åtskilda och det inte är sannolikt att makarna har haft samlag med varandra under tid när barnet kan ha tillkommit. Om modern har genomgått en assisterad befruktning kan faderskapet hävas om villkoren för faderskap efter en assisterad befruktning inte är uppfyllda, t.ex. om barnet har tillkommit genom en assisterad befruktning i utlandet med en anonym spermiedonator. Faderskapet kan även hävas genom att mannen i äktenskapet godkänner någon annans bekräftelse av föräldraskapet. (Se 1 kap. 2 och 8 §§.)

Faderskap som har fastställts genom bekräftelse kan hävas om det senare visar sig att den som har lämnat bekräftelsen inte är far till barnet, dvs. om det framkommer att det saknas förutsättningar för rättsligt föräldraskap (1 kap. 4 b §). Faderskap som har fastställts genom en dom som fått laga kraft kan hävas genom att en domstol beviljar resning.

Möjligheterna att häva ett föräldraskap enligt 1 kap. 9 § förädrabalken motsvarar möjligheterna att häva faderskap till barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med donerade spermier. Ett föräldraskap kan alltså

hävas om barnets mor inte var gift eller sambo med kvinnan när behandlingen utfördes eller om kvinnan inte lämnat samtycke till behandlingen. Föräldraskapet kan även hävas om behandlingen inte har utförts enligt 6 eller 7 kap. lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m. eller – för det fall behandlingen har utförts i utlandet – den inte har utförts vid en behörig inrättning eller barnet inte har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn. Detsamma gäller om det med hänsyn till samtliga omständigheter inte är sannolikt att barnet har tillkommit genom behandlingen. Föräldraskapet kan även hävas om modern inte har genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen. Det innebär att föräldraskapet kan hävas om barnet har tillkommit genom samlag. (Se 1 kap. 9 a §.)

En fråga om hävande av föräldraskap prövas av domstol. En talan om hävande av ett presumerat föräldraskap kan väckas av föräldern eller barnet. (Se 3 kap. 1, 2, 14 och 15 §§.) Det finns inte några regler i föräldrabalken om vem som har rätt att föra talan om att en bekräftelse av föräldraskap saknar verkan mot den som har lämnat den. Av praxis framgår dock att en sådan talan får föras av den som har lämnat bekräftelsen och av barnet (se rättsfallen NJA 1984 s. 319 och RH 1997:21).

Det finns inte några generella tidsfrister inom vilka en fråga om hävande av föräldraskap måste väckas.

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade bl.a. i uppdrag att se över reglerna om hävande av föräldraskap och då särskilt ta ställning till om utrymmet att häva ett föräldraskap ska begränsas (dir. 2020:132). Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38).

I betänkandet föreslås att det ska införas en begränsning av utrymmet att häva föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Detta ska göras genom en tidsfrist för föräldrarnas talerätt. Sålunda ska en förälder väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap inom tre år från barnets födelse. Om föräldraskapet har fastställts genom bekräftelse ska talan väckas inom tre år från det att föräldraskapet fastställdes. En talan som väcks efter tidsfristens utgång får enligt förslaget prövas endast om det finns synnerliga skäl för det.

Vidare gör utredningen bedömningen att barn även framöver bör ha en obegränsad rätt att väcka talan. För att stärka barnets rätt till självbestämmande i en fråga som är central för den egna identiteten föreslås dock att barnet som utgångspunkt ska föra sin egen talan i mål om hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet. Om barnet är yngre än 15 år och det finns synnerliga skäl att förordna en god man, ska barnets talan föras av den gode mannen. Barnets talan ska alltid föras av en god man om barnet är yngre än 15 år och motpart i ett mål om hävande av föräldraskap. Barnets förmyndare, i regel den förälder som har fött barnet, ska inte längre ha rätt att föra barnets talan. I stället ska den förälder som har fött barnet ha en självständig rätt att

väcka talan om hävande av föräldraskap, dock med samma inskränkningar som ska gälla för den andra föräldern.

Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om att begränsa möjligheterna att häva föräldraskap har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU16. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena med hänvisning till att Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla fått i uppdrag att se över regleringen på området och att det saknades skäl att föregripa resultatet av det pågående arbetet. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att förädrabalkens hävanderegler innebär tämligen omfattande möjligheter att häva bl.a. presumerade föräldraskap. Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade därför i uppdrag att se över regleringen. I sitt betänkande Alla tiders föräldraskap – ett starkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38) föreslår utredningen bl.a. att det ska införas en begränsning av utrymmet att häva föräldraskapet för den förälder som inte har fött barnet. Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

I likhet med tidigare finner utskottet inte skäl att föregripa resultatet av det pågående arbetet. Motionsyrkandena avstyrks därför.

Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap. Utskottet hänvisar till de nya reglerna om digital bekräftelse av föräldraskap, riksdagens tillkännagivande om att en sådan bekräftelse ska kunna göras redan före barnets födelse samt tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 13 (SD) och 14 (C).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 92 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att avskaffa utredningsskyldigheten för socialnämnden i fall där det finns en faderskapsbekräftelse redan under graviditeten som det inte finns anledning att ifrågasätta. Samma förslag finns i kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 10. I den sistnämnda motionen yrkande 11 föreslås även ett tillkännagivande till

regeringen om att den genetiska kopplingen till barnet bör dokumenteras i samtliga fall där det rättsliga föräldraskapet inte överensstämmer med den genetiska kopplingen. Enligt motionärerna bör en sådan dokumentation ges in i samband med en digital bekräftelse av föräldraskapet.

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) föreslås flera tillkännagivanden till regeringen om bekräftelse av föräldraskap. Motionärerna efterfrågar en översyn av föräldraskapet i syfte att föräldrar ska kunna bekräfta föräldraskapet redan före barnets födelse (yrkande 3). Vidare vill motionärerna att det ska vara rutin inom mödravården att inleda processen om fastställande av faderskap i de fall där föräldrarna ger sitt medgivande (yrkande 4).

I motion 2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 2 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att utredningar om faderskap vid samboförhållande måste förenklas. Motionärerna anför bl.a. att ett faderskap bör kunna bekräftas digitalt även före barnets födelse.

De nya reglerna om bekräftelse av föräldraskap

Som har berörts tidigare i betänkandet beslutade riksdagen våren 2021 om lagändringar som innebär modernare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap (prop. 2020/21:176, bet. 2020/21:CU16, rskr. 2020/21:404). Lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2022.

De modernare reglerna för bekräftelse av föräldraskap innebär bl.a. att ogifta föräldrar som är myndiga och folkbokförda i Sverige har möjlighet att efter barnets födelse digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan. Bekräftelsen ska lämnas samt därefter godkännas av modern senast 14 dagar efter barnets födelse. Detta görs via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse. (Se 1 kap. 4 a och 9 §§ föräldraskapsbalken.) Skyldigheten för socialnämnden att utreda ett föräldraskap inträder först när 14-dagarsfristen för digital bekräftelse löpt ut, dvs. 15 dagar efter barnets födelse (2 kap. 1 § föräldraskapsbalken). Någon utredningsskyldighet aktualiseras inte om föräldraskapet vid den tidpunkten redan har bekräftats digitalt.

En bekräftelse av föräldraskap får även göras skriftligen vid ett personligt besök hos socialnämnden. Det krävs inte längre att en sådan bekräftelse bevittnas. Dessutom får socialnämnden i enskilda fall medge undantag från kravet på personligt besök om det finns särskilda skäl. Bekräftelsen får göras även före barnets födelse. (Se 1 kap. 4 och 9 §§ föräldraskapsbalken.)

Riksdagens tillkännagivande om digital bekräftelse före barnets födelse

I 2021 års lagstiftningsärende om modernare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap riktade riksdagen, på utskottets förslag, ett tillkännagivande till regeringen om digital bekräftelse före barnets födelse. Enligt tillkännagivandet

bör regeringen återkomma med ett lagförslag som innebär att blivande föräldrar kan bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse. En sådan möjlighet skulle enligt utskottet innebära att barnet i princip får även en andra förälder fastställd i samband med födelsen. Barnet skulle då i fler fall få båda sina föräldrar registrerade så snart en födelseanmälan från sjukhuset blivit hanterad av Skatteverket.

Utskottet föreslog våren 2022 att riksdagen skulle rikta ett tillkännagivande till regeringen om att skyndsamt återkomma med ett lagförslag i enlighet med 2021 års tillkännagivande om digital bekräftelse av föräldraskap före barnets födelse (bet. 2021/22:CU6). Riksdagen beslutade dock att inte meddela något nytt tillkännagivande i saken.

Tidigare behandling i övrigt

Motsvarande motionsyrkanden om en möjlighet för föräldrar att bekräfta föräldraskapet vid mödrahälsovården respektive socialnämndens utredningsskyldighet behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende om moder-nare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap. Motionsyrkandena avstyrktes av följande skäl:

När det gäller motionerna 2020/21:1611 (SD) yrkande 4 och 2020/21:1832 (SD) yrkande 36, om en möjlighet för föräldrar att bekräfta föräldraskapet vid mödrahälsovården, delar regeringen i propositionen utredningens bedömning att det framstår som en mindre lämplig ordning att hälso- och sjukvården ska ägna sig åt myndighetsutövning i en fråga som ligger inom socialnämndens ansvarsområde. Enligt regeringen framstår det inte som ändamålsenligt eller motiverat att hälso- och sjukvården ska lägga ned tid och resurser på att hantera bekräftelser av föräldraskap. Dessutom finns det, tillägger regeringen, tekniska utmaningar med att bygga upp ett sådant system. Utskottet är inte berett att ställa sig bakom motionsyrkandena, och de bör därför avslås.

När det sedan gäller motion 2020/21:2951 (C) yrkande 5, om socialnämndens utredningsskyldighet, konstaterar utskottet att enligt den nya regleringen inträder skyldigheten för socialnämnden att utreda ett föräldraskap först när 14-dagarsfristen för digital bekräftelse löpt ut, dvs. 15 dagar efter barnets födelse. Därmed, och med beaktande av utskottets förslag till tillkännagivande ovan om att blivande föräldrar ska kunna bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse, ser utskottet inte behov av någon åtgärd med anledning av motionsyrkandet. Även detta motionsyrkande bör därför avslås.

Även ett motsvarande motionsyrkande om dokumentation av den genetiska kopplingen till barnet behandlades i 2021 års lagstiftningsärende. Motionsyrkandet avstyrktes av följande skäl:

När det gäller förslaget i motion 2020/21:4029 (C) yrkande 3 konstaterar utskottet att införandet av de nya föräldraskapspresumtionerna och av möjligheten till digital bekräftelse av ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan medför att det inte längre kommer att finnas någon dokumentation hos kommuner och domstolar i dessa fall. Som också regeringen pekar på får dock barnets rätt till kännedom om sitt ursprung anses tillgodosedd genom nuvarande regler om att det ska finnas en anteckning

om donatorn i en särskild journal och att socialnämnden är skyldig att hjälpa barnet att ta reda på om det finns uppgifter antecknade i en sådan journal. Sedan den 1 januari 2019 gäller även att ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller har rätt att av sina föräldrar få veta det. Föräldrarna ska så snart det är lämpligt upplysa barnet om att han eller hon har tillkommit genom en sådan behandling. Därmed är utskottet inte berett att föreslå någon åtgärd med anledning av motionsyrkandet, och det bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag när det gäller samtliga redovisade motionsyrkanden.

Utskottets ställningstagande

När det gäller motionerna 2022/23:1673 (C) yrkande 92 och 2022/23:881 (C) yrkande 10, om socialnämndens utredningsskyldighet, konstaterar utskottet att enligt de nya reglerna på området inträder skyldigheten för socialnämnden att utreda ett föräldraskap först när 14-dagarsfristen för digital bekräftelse har löpt ut, dvs. 15 dagar efter barnets födelse. Någon utredningsskyldighet aktualiseras inte om föräldraskapet vid den tidpunkten redan har bekräftats digitalt. Som har redovisats tidigare i betänkandet har riksdagen även riktat ett tillkännagivande till regeringen om att en digital bekräftelse av föräldraskap ska kunna göras redan före barnets födelse. Därmed ser utskottet, i likhet med tidigare, inte behov av någon åtgärd med anledning av motionsyrkandena. Vad sedan avser yrkande 11 i den sistnämnda motionen, om dokumentation av den genetiska kopplingen till barnet, står utskottet fast vid det ställningstagande som gjordes i 2021 års lagstiftningsärende om modernare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap, i enlighet med vad som redovisas ovan.

När det gäller motionerna 2022/23:949 (SD) yrkande 3 och 2022/23:787 (M) yrkande 2, om bekräftelse av föräldraskap redan före barnets födelse, har riksdagen som nämnts meddelat ett tillkännagivande i saken. Vad sedan avser yrkande 4 i den förstnämnda motionen, om bekräftelse av föräldraskap vid mödrahälsovården, står utskottet fast vid det ställningstagande som gjordes i 2021 års lagstiftningsärende om modernare regler för bl.a. bekräftelse av föräldraskap, i enlighet med vad som redovisas ovan.

Av det som nu har sagts följer att samtliga motionsyrkanden avstyrks.

Faderskapsundersökningar

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om faderskapsundersökningar. Utskottet hänvisar till den befintliga regleringen på området samt tidigare ställningstaganden.

Jämför reservation 15 (SD).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) yrkande 6 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till en lagändring som innebär att en man som tror sig vara far till ett barn ska ha rätt att begära ett faderskapstest och att han direkt ska fastställas som far till barnet om testresultatet är positivt. Motionärerna anför att det förekommer att fadern inte upplyses om att han blivit far till ett barn och att det även finns fall där det är osäkert vilken man som är barnets far.

Reglerna om faderskapsundersökningar

Regelverket för faderskapsundersökningar innebär bl.a. följande. Om inte en viss man eller kvinna på grund av äktenskap eller registrerat partnerskap ska anses som far eller förälder till ett barn som står under någons vårdnad, är socialnämnden skyldig att försöka utreda vem som är far till barnet och se till att faderskapet fastställs (2 kap. 1 § föräldrabalken). Socialnämnden bör verka för att en rättsgenetisk undersökning görs beträffande barnet, modern och den som kan vara far till barnet, om denne begär det eller om det finns anledning att anta att modern har haft samlag med mer än en man under den tid då barnet kan ha tillkommit (2 kap. 6 § föräldrabalken). Socialnämndens möjlighet att förordna om en rättsgenetisk undersökning förutsätter att ingen av parterna motsätter sig en sådan. I annat fall får frågan prövas av domstol inom ramen för en talan om fastställande av faderskap.

En talan om fastställande av faderskap väcks av barnet. Barnets talan förs av socialnämnden i de fall som socialnämnden har ett utredningsansvar enligt 2 kap. 1 § föräldrabalken. Vidare får modern, om hon har vårdnaden om barnet, alltid föra barnets talan. Talan får också alltid föras av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. (Se 3 kap. 5 § föräldrabalken.)

I mål om fastställande av faderskap får domstolen på begäran av någon av parterna eller när det annars behövs besluta om en rättsgenetisk undersökning. Beslutet får avse barnet, modern samt den man mot vilken talan förs (2 § lagen [1958:642] om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap). Domstolen ska förklara en man vara far till ett barn om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far. Detsamma gäller om det är utrett

att han har haft samlag med barnets mor eller att en insemination eller befruktning utanför moderns kropp har skett med hans spermier under den tid då barnet kan ha tillkommit och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har tillkommit vid det tillfället. (Se 1 kap. 5 § föräldrabalken.)

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU16. Utskottet stod då fast vid sitt tidigare ställningstagande av följande innebörd. Av regleringen i 2 kap. 6 § föräldrabalken följer att socialnämndens representant alltid bör verka för att en rättsgenetisk undersökning görs, om mannen begär det. Detta gäller även om utredningen inte tyder på att mer än en man är aktuell. En man som tror sig vara far till ett barn kan alltså vända sig till socialnämnden och begära att en rättsgenetisk undersökning ska göras, och socialnämnden bör i sådana fall verka för att en undersökning kommer till stånd.

Motionsyrkandet avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet står fast vid den uppfattning som det tidigare gett uttryck för, och därför bör motionsyrkandet avslås.

Föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet. Utskottet hänvisar bl.a. till pågående arbete på både nationell och internationell nivå.

Jämför reservation 16 (C, MP).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att garantera skyddet för de barn som tillkommer genom altruistiskt surrogatmoderskap utomlands genom att se över hur processen för att fastställa föräldraskapet kan påskyndas (yrkande 17). I samma motion begärs ett tillkännagivande till regeringen om barnets rätt till en vårdnadshavare och om att tillsätta en utredning som ser över förutsättningarna att fastställa föräldraskap och vårdnadshavare för barn som tillkommit genom surrogatmoderskap eller en kombination av surrogatmoderskap och spermie- eller embryodonation (yrkande 22).

I kommittémotion 2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 4 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att återkomma med lagförslag som säkerställer att barns rättigheter tillgodoses vid surrogatarrangemang. Motionärerna hänvisar till förslagen i denna del från Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige.

Den rättsliga regleringen

I Sverige gäller principen att den kvinna som föder ett barn alltid anses som barnets mor, och den principen tillämpas av svenska myndigheter även vid surrogatarrangemang i utlandet. Det finns mot bakgrund av denna moderskapsprincip i dag inte några regler om erkännande av utländska fastställelser av moderskap.

Däremot finns det särskilda regler om faderskap i internationella förhållanden. Enligt 7 och 8 §§ lagen (1985:367) om föräldraskap i internationella situationer gäller i Sverige som huvudregel en utländsk fastställelse av faderskap i form av bekräftelse eller domstolsavgörande. Den utländska fastställelsen kan t.ex. avse ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang, och fastställelsen gäller i Sverige även om mannen i fråga inte är barnets genetiska far.

Inte sällan fastställs faderskapet till barn som tillkommit genom utländska surrogatarrangemang i barnets födelseland genom att en anteckning om faderskapet görs i barnets födelsebevis. En sådan anteckning är varken att betrakta som en bekräftelse eller ett domstolsavgörande och kan därför inte erkännas i Sverige enligt den ovan nämnda regleringen. För att åstadkomma ett rättsligt giltigt faderskap för barnet i Sverige krävs i dessa fall i stället att den genetiska fadern bekräftar faderskapet under medverkan av en socialnämnd eller att en talan om fastställande av faderskapet väcks i en svensk domstol. Genom lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 2019 infördes utökade möjligheter i sådana situationer för socialnämnder och domstolar att fastställa faderskap enligt svensk lag (prop. 2017/18:155, bet. 2017/18:SoU20, rskr. 2017/18:368).

För att åstadkomma ett rättsligt föräldraskap för en person som inte anses vara far enligt den s.k. faderskapspresumtionen och inte heller kan åberopa eller utverka en giltig fastställelse krävs att denna person adopterar barnet. För att en kvinna ska kunna bli mor till ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet krävs sålunda att hon adopterar barnet (jfr dock nedan om praxis från Högsta domstolen för fall där en adoption inte är möjlig). Det blir i förekommande fall fråga om en s.k. styvbarnsadoption.

Genom lagändringar som trädde i kraft i september 2018 (prop. 2017/18:121, bet. 2017/18:CU14, rskr. 2017/18:372) infördes utökade möjligheter till automatiskt erkännande av utländska adoptionsbeslut, vilket även omfattar adoptionsbeslut som meddelats efter ett surrogatarrangemang i utlandet. Genom den nya regleringen erkänns i Sverige inte bara sådana

adoptionsbeslut som har meddelats i adoptivföräldrarnas hemviststat, utan även adoptionsbeslut som har meddelats eller annars gäller i den stat där adoptivbarnet hade sin hemvist när förfarandet inleddes. Detta innebär att adoptivföräldern inte längre behöver ansöka om godkännande hos Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) för att adoptionen i dessa fall ska gälla i Sverige. Vidare har ett utländskt adoptionsbeslut som erkänns i Sverige numera samma rättsverkningar som ett svenskt adoptionsbeslut.

Avgöranden från Högsta domstolen

Högsta domstolen har slagit fast att det i vissa fall kan finnas skäl att erkänna ett barns rättsliga relation till en tilltänkt förälder i Sverige trots att det inte finns lagstöd för det. Sålunda kan det – när det har etablerats en faktisk familjerelation mellan barnet och den som utpekats som moder i en utländsk dom – vara nödvändigt att erkänna den utländska domen trots att den person som anges som mor inte fött barnet och det saknas svenskt lagstöd för ett erkännande. Det förutsätter dock att barnets rättigheter inte kan tillgodoses på något annat lämpligare sätt som också är förenligt med barnets bästa, exempelvis genom en adoption. (Se rättsfallen NJA 2019 s. 504 och NJA 2019 s. 969.)

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Motionsyrkandena avstyrktes med hänvisning dels till de lagändringar som genomförts under senare år (se ovan), dels till att en utredning fått i uppdrag att titta närmare på frågan (se nedan). Riksdagen följde utskottets förslag.

Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige

Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige hade bl.a. i uppdrag att analysera konsekvenserna av att det saknas regler som gör det möjligt att, när en familj flyttar till Sverige, här göra ett utländskt moderskap gällande för en kvinna som inte har fött barnet och som inte heller är gift eller sambo med den som har fött barnet samt överväga att införa regler om utländska moderskap. Utredaren skulle också analysera i vilka fall det med hänsyn till barnets rätt till privatliv och utifrån en genomgång av vad som bedöms vara barnets bästa kan krävas att barnet får en rättslig relation till en tilltänkt förälder i Sverige erkänd, trots att det saknas lagstöd för föräldraskap i svensk rätt, samt överväga att införa en lagreglering. (Se dir. 2020:19.)

Uppdraget redovisades i juni 2021 i betänkandet Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56). I betänkandet föreslås dels nya regler om föräldraskap efter en flytt till Sverige för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang, dels nya regler om föräldraskap för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang när de tilltänkta föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige.

Nya regler om föräldraskap efter en flytt till Sverige för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang

I de fall där en kvinna har haft sin huvudsakliga anknytning till ett annat land föreslås det dels att det ska vara möjligt att erkänna en utländsk fastställelse av moderskap efter ett surrogatarrangemang, dels att ett utländskt moderskap som följer direkt av lag efter ett surrogatarrangemang ska kunna gälla här.

De föreslagna reglerna om moderskap är i huvudsak avsedda att ge lagstöd åt att utländska moderskap för den kvinna som inte fött barnet och inte heller var gift eller sambo med den som fött barnet ska kunna erkännas eller gälla i Sverige i vissa särskilda situationer. Det handlar i regel om situationer där en familjerelation har etablerats i utlandet och där en adoption i och för sig i många fall skulle vara möjlig i Sverige. För att den reglering som föreslås inte ska uppmuntra till att kringgå föräldraskapens regler om föräldraskap föreslås den vara begränsad till kvinnor som har haft sin huvudsakliga anknytning till ett annat land än Sverige i samband med barnets födelse. Reglerna föreslås alltså inte gälla dem som hade hemvist eller var bosatta i Sverige i samband med att barnet föddes.

Utredningen föreslår även att motsvarande regler ska gälla faderskap efter surrogatarrangemang för den man som inte har genetisk koppling till barnet och som inte var gift eller sambo med den som födde barnet.

Nya regler om föräldraskap för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang när de tilltänkta föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige

För att säkerställa barnets rättigheter och barnets bästa behöver det enligt utredningen införas regler som gör det möjligt att tillerkänna en faktisk familjerelation mellan barnet och dess tilltänkta föräldrar familjerättslig status i Sverige. Samtidigt ska nya regler på området inte uppmuntra till att kringgå svensk lagstiftning eller till surrogatarrangemang i utlandet. Utredningen har därför bedömt att det rättsliga erkännandet i Sverige av en faktisk familjerelation mellan barn och tilltänkta föräldrar bör ske inom ramen för den befintliga adoptionslagstiftningen.

Mot den bakgrunden föreslår utredningen att vissa av bestämmelserna om adoption inte ska gälla när det finns synnerliga skäl att bifalla adoptionsansökan för att bekräfta en faktisk familjerelation mellan barnet och en tilltänkt förälder. Förslaget innebär närmare följande.

- Det ska kunna göras undantag från regeln att endast makar och sambor ska kunna adoptera gemensamt. Sålunda ska adoption vara möjlig även i de fall där båda de tilltänkta föräldrarna behöver adoptera (för att mannen inte har en genetisk koppling till barnet) och de varken är gifta eller sambor utan t.ex. har separerat.
- Det ska inte krävas att makar eller sambor adopterar gemensamt. En tilltänkt förälder som t.ex. gift sig med en annan än den andra tilltänkta föräldern ska alltså ensam kunna adoptera barnet.
- Det ska inte krävas samtycke till adoption från den andra tilltänkta föräldern även om den föräldern är vårdnadshavare. Däremot ska det inte kunna göras undantag från kravet på samtycke från den födande kvinnan om hon är vårdnadshavare.
- Det ska kunna göras undantag från vederlagsförbudet.
- Att en tilltänkt förälder adopterar ett barn ska inte utsläcka ett befintligt föräldraskap för den andra tilltänkta föräldern. Ett barn som har adopterats för att bekräfta en faktisk familjerelation ska alltså fortfarande anses som barn även till en annan förälder till vilken barnet har eller har haft en familjerelation (trots att adoptivföräldern och den andra föräldern inte är gifta eller sambor).
- När ett barn har adopterats för att rättsligt bekräfta en faktisk familjerelation mellan barnet och adoptivföräldern, ska barnet stå under vårdnad av både adoptivföräldern och den förälder till vilken barnet har en motsvarande familjerelation och som är vårdnadshavare.

Regeringens beredning av utredningens förslag

Riksdagen behandlade våren 2022 regeringens proposition 2021/22:188 Jämlika regler om föräldraskap i internationella situationer (bet. 2021/22:CU28, rskr. 2021/22:445). Genom det lagärendet infördes nya regler om föräldraskap till ett barn i internationella situationer för en kvinna i en samkönad relation som inte har fött barnet. Lagändringarna trädde i kraft den 1 augusti 2022. Den nya regleringen grundade sig på vissa av förslagen från Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige. I propositionen anfördes att utredningens förslag i övrigt bereds vidare i Regeringskansliet. Med detta avses de förslag om föräldraskap efter ett surrogatarrangemang som redovisas ovan.

Dåvarande justitie- och inrikesminister Morgan Johansson anförde i ett frågesvar den 23 mars 2022 (fr. 2021/22:1255) bl.a. följande:

[...] har frågat mig när jag avser att återkomma med förslag om internationella regler för erkännande av moderskap.

— — —

Betänkandet innehåller också förslag om moderskap efter surrogatarrangemang. Ett stort antal remissinstanser har lämnat synpunkter på förslagen. Även på det internationella planet planeras eller pågår det arbete på området. Kommissionen har aviserat att ett initiativ om ömsesidigt

erkännande av föräldraskap inom EU kommer att läggas fram senare i år. Vidare ska en expertgrupp inom Haagkonferensen för internationell privaträtt nästa vår överlämna en slutrapport över dess arbete med att överväga de internationellt privaträttsliga frågor som uppstår bland annat efter ett surrogatarrangemang.

Vid sidan av det internationella arbetet ska dessutom en pågående utredning se över vissa av adoptionsreglerna. Förslagen kan påverka möjligheten att bli förälder efter ett surrogatarrangemang.

Regeringen har i den nyligen överlämnade propositionen angett att förslagen om moderskap efter surrogatarrangemang bereds vidare i Regeringskansliet. Det finns skäl att avvakta det arbete som pågår innan regeringen tar ställning till utredningens förslag.

EU-förslag om föräldraskapsförordning

Som har redovisats tidigare i betänkandet presenterade EU-kommissionen den 7 december 2022 ett förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer. Det föreslås bl.a. att ett europeiskt föräldraskapsintyg ska inrättas. Intyget ska kunna användas av familjer för att bevisa föräldraskapet. Förslaget gäller alla barn i EU – oavsett hur barnet har blivit till eller hur barnets familj ser ut. Förslaget ska inte påverka nationella materiella regler om föräldraskap. I enlighet med principen om ömsesidigt erkännande föreslås det att ett föräldraskap som har fastställts i en medlemsstat ska erkännas i andra medlemsstater utan att det krävs något särskilt förfarande.

Haagkonferensen för internationell privaträtt

Inom ramen för Haagkonferensen för internationell privaträtt pågår ett projekt som gäller föräldraskap och surrogatmoderskap. För ändamålet tillsattes 2015 en expertgrupp som den 7 mars 2023 till rådet för allmänna frågor och politik överlämnade en slutrapport över sitt arbete med att överväga de internationellt privaträttsliga frågor som uppstår bl.a. efter ett surrogatarrangemang. Slutrapporten avser genomförbarheten av ett eller flera internationellt privaträttsliga instrument om rättsligt föräldraskap.

Utskottets ställningstagande

Som huvudregel gäller i Sverige en utländsk fastställelse av faderskap i form av en bekräftelse eller ett domstolsavgörande. Den utländska fastställelsen kan t.ex. avse ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang, och fastställelsen gäller i Sverige även om mannen i fråga inte är barnets genetiska far. Inte sällan fastställs faderskapet till barn som tillkommit genom utländska surrogatarrangemang i barnets födelseland genom att en anteckning om faderskapet görs i barnets födelsebevis. En sådan anteckning är varken att betrakta som en bekräftelse eller ett domstolsavgörande och kan därför inte erkännas i Sverige. Genom lagändringar som trädde i kraft i januari 2019

infördes utökade möjligheter i sådana situationer för socialnämnder och domstolar att fastställa faderskap enligt svensk lag.

För att åstadkomma ett rättsligt föräldraskap för en person som inte anses vara far enligt den s.k. faderskapspresumtionen och inte heller kan återropa eller utverka en giltig fastställelse krävs att denna person adopterar barnet. För att en kvinna ska kunna bli mor till ett barn som har tillkommit genom ett surrogatarrangemang i utlandet krävs sålunda att hon adopterar barnet (jfr dock redovisad praxis från Högsta domstolen för fall där en adoption inte är möjlig). Det blir i förekommande fall fråga om en styvbarnsadoption.

Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige lämnar i betänkandet Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56) förslag som syftar till att anpassa svensk lagstiftning för att uppfylla Sveriges konventionsåtaganden om bl.a. barnets rätt till privat- och familjeliv. Det handlar dels om nya regler om föräldraskap efter en flytt till Sverige för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang, dels om nya regler om föräldraskap för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang när de tilltänkta föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige. Utredningen understryker att de föreslagna nya reglerna på området inte ska uppmuntra till att kringgå svensk lagstiftning eller till surrogatarrangemang i utlandet. Betänkandet har remitterats, och ett stort antal remissinstanser har lämnat synpunkter på förslagen.

Även på det internationella planet pågår det arbete på området. Sålunda presenterade EU-kommissionen den 7 december 2022 ett förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer. Förslaget gäller alla barn i EU, dvs. oavsett hur barnet har blivit till eller hur barnets familj ser ut. I enlighet med principen om ömsesidigt erkännande föreslås det att ett föräldraskap som har fastställts i en medlemsstat ska erkännas i andra medlemsstater utan att det krävs något särskilt förfarande.

Också inom ramen för Haagkonferensen för internationell privaträtt pågår ett projekt som gäller föräldraskap och surrogatmoderskap. En expertgrupp har haft i uppdrag att överväga de internationellt privaträttsliga frågor som uppstår bl.a. efter ett surrogatarrangemang och har nyligen överlämnat en slutrapport om genomförbarheten av ett eller flera internationellt privaträttsliga instrument om rättsligt föräldraskap.

Utskottet finner inte skäl att föregripa det arbete som pågår genom något initiativ från riksdagens sida, och motionsyrkandena avstyrks därför.

Automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. Utskottet hänvisar till den nya möjligheten att i samband med en digital bekräftelse av faderskap anmäla gemensam vårdnad om ett barn och riksdagens tillkännagivande om att en sådan bekräftelse ska kunna göras redan före barnets födelse samt förutsätter att regeringen vidtar de åtgärder som Barnkonventionsutredningens slutsatser kan ge anledning till.

Jämför reservation 17 (SD, C).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 93 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till en lagändring som ger automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. Samma förslag finns i kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 23.

Ett motsvarande förslag om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar läggs även fram i kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 5 och 7.

Bakgrund

Bestämmelserna i 6 kap. föräldrabalken om vårdnad innebär, såvitt här är av intresse, bl.a. följande.

Om föräldrarna är gifta med varandra har de gemensam vårdnad från barnets födsel. Om föräldrarna inte är gifta med varandra är modern ensam vårdnadshavare. Om föräldrarna senare ingår äktenskap med varandra får de gemensam vårdnad om barnet.

Om en av föräldrarna är ensam vårdnadshavare och föräldrarna vill ha gemensam vårdnad, kan de tillsammans lämna in en ansökan till domstolen som då ska besluta om gemensam vårdnad om det inte är uppenbart att en sådan vårdnad är oförenlig med barnets bästa.

Föräldrarna kan också få gemensam vårdnad genom registrering hos Skatteverket efter anmälan av dem båda. En sådan anmälan kan göras antingen till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna en faderskapsbekräftelse eller också direkt till Skatteverket under förutsättning att beslut om vårdnaden inte har meddelats tidigare. Sedan den 1 januari 2022 finns det möjlighet att i samband med en digital bekräftelse av föräldraskap göra en anmälan om gemensam vårdnad via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse.

I övrigt kan vårdnaden ändras genom avtal som godkänns av socialnämnden eller genom beslut av domstol. Domstolen ska besluta i enlighet med

vad som är bäst för barnet och ska i vårdnadsfrågan fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet. Vidare är barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av barnets bästa.

I praktiken fanns en presumtion för gemensam vårdnad till följd av den vårdnadsreform som genomfördes 1998. Den presumtionen upphävdes genom den vårdnadsreform som genomfördes 2006.

I 6 kap. föräldrabalken finns också bestämmelser om barnets rätt till umgänge med en förälder. Av regleringen följer att barnet har rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Detta gäller oberoende av om den föräldern har del i vårdnaden eller inte. Vidare har båda föräldrarna ett ansvar för att barnets behov av ett sådant umgänge tillgodoses så långt möjligt. Den som är vårdnadshavare ska även till den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det.

Tidigare lagstiftningsarbete

År 1999 presenterades departementspromemorian *Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar* samt en språklig och redaktionell översyn av 6 kap. föräldrabalken (Ds 1999:57). I promemorian föreslogs bl.a. att föräldrar som inte är gifta med varandra när barnet föds ska få gemensam vårdnad när tre månader har gått från det att faderskapet har fastställts genom en bekräftelse som har godkänts av socialnämnden, om ingen av föräldrarna inom denna tid anmäler till socialnämnden att han eller hon motsätter sig gemensam vårdnad.

Regeringen behandlade promemorians förslag i proposition 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*. I propositionen konstaterade regeringen bl.a. att det för ogifta föräldrar som är ense om att ha gemensam vårdnad finns ett antal möjligheter att på ett enkelt sätt få det. Enligt regeringen innebar promemorians förslag här ingen förbättring, eftersom det inte skulle finnas någon anledning att vänta tre månader på att få gemensam vårdnad. För ogifta föräldrar som inte är ense i vårdnadsfrågan kunde det säkert i vissa fall ifrågasättas om det verkligen finns förutsättningar för gemensam vårdnad. Detta gällde särskilt mot bakgrund av den utveckling som skett sedan promemorian presenterades 1999. Den presumtion för gemensam vårdnad som i praktiken infördes 1998 upphävdes genom 2006 års vårdnadsreform.

Det måste numera, anförde regeringen vidare, i stället i varje enskilt fall göras en bedömning med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet. Det var därför enligt regeringen inte en lämplig lösning att ha en reglering som innebär att gemensam vårdnad kan uppkomma om inte en anmälan görs inom en viss tid, dvs. på grund av passivitet.

Regeringen gjorde sammanfattningsvis bedömningen att promemorians förslag inte borde genomföras.

Vid riksdagsbehandlingen av propositionen konstaterade utskottet, i likhet med regeringen, att situationen var annorlunda mot den som gällde när promemorians förslag lämnades 1999. Någon presumtion för gemensam vårdnad fanns inte längre, utan det måste i stället i varje enskilt fall göras en bedömning med utgångspunkt i vad som är bäst för barnet. Mot denna bakgrund instämde utskottet i regeringens bedömning att förslaget om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar inte borde genomföras, och riksdagen följde utskottets förslag (bet. 2009/10:CU20, rskr. 2009/10:358).

Barnkonventionsutredningen

Barnkonventionsutredningen hade bl.a. i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen (dir. 2018:20). Uppdraget redovisades i november 2020 i betänkandet Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63).

Utredningen kom fram till att det inte överensstämmer med artikel 18.1 barnkonventionen att föräldrar som är ogifta vid sitt barns födelse inte ges gemensam vårdnad om barnet.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden om automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar har behandlats och avstyrkts av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU17. Utskottet hänvisade då till den nya möjligheten att i samband med en digital bekräftelse av föräldraskap göra en anmälan om gemensam vårdnad. Utskottet förutsatte också att regeringen vidtar de åtgärder som Barnkonventionsutredningens slutsatser kan ge anledning till. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att det sedan den 1 januari 2022 finns en möjlighet att i samband med en digital bekräftelse av föräldraskap (inom 14 dagar från barnets födelse) göra en anmälan om gemensam vårdnad via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse. Dessutom riktade riksdagen, på utskottets förslag, våren 2021 ett tillkännagivande till regeringen om att en digital föräldraskapsbekräftelse ska kunna göras redan före barnets födelse. Vidare förutsätter utskottet, på samma sätt som tidigare, att regeringen vidtar de åtgärder som Barnkonventionsutredningens slutsatser om gemensam vårdnad kan ge anledning till. Därmed finner utskottet fortfarande inte skäl för något initiativ från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar. Utskottet hänvisar till riksdagens tillkännagivanden på området samt pågående arbete.

Jämför reservation 18 (SD).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilander m.fl. (SD) begärs flera tillkännagivanden till regeringen om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar. Motionärerna vill att en utredning ska se över förutsättningarna att i större utsträckning möjliggöra vårdnadsöverflyttning och adoption av placerade barn (yrkande 11). Enligt motionärerna måste det också säkerställas att barnets bästa verkligen går före alla andra intressen i dessa sammanhang (yrkande 12). Dessutom anser motionärerna att prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning vid familjehemsplaceringar ska göras i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig för barnet (yrkande 13). Vidare bör adoptionslagstiftningen ses över för att underlätta nationella adoptioner av familjehemsplacerade barn (yrkande 14), och möjligheterna till en förenklad adoptionsprocess i fall där det är till barnets bästa bör utredas (yrkande 15).

Bakgrund

Vårdnadsöverflyttning

I 6 kap. 7 § föräldrabalken regleras möjligheten att ta ifrån en förälder vårdnaden om ett barn om föräldern gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. Frågan prövas av allmän domstol bl.a. på talan av socialnämnden. Om bristerna gäller den ena föräldern ska i regel den andra föräldern ensam få vårdnaden om barnet. Om bristerna gäller båda föräldrarna ska vårdnaden flyttas över till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. När båda föräldrarna brister i omsorgen om barnet på det sätt som beskrivs i paragrafen aktualiseras ofta vård i familjehem med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU. I regel blir en överflyttning av vårdnaden enligt denna paragraf aktuell först när vård enligt LVU har pågått under en längre tid och det står klart att bristerna består (jfr bl.a. prop. 1981/82:168 s. 68).

I 6 kap. 8 § föräldrabalken finns en särskild bestämmelse om överflyttning av vårdnaden om ett barn som vistas i familjehem. Enligt den paragrafen kan vårdnaden om ett barn som stadigvarande har vårdats och fostrats i ett annat

enskilt hem än föräldrahemmet flyttas över till familjehemsföräldrarna om det är uppenbart att det är bäst för barnet att det rådande förhållandet består. Denna möjlighet till vårdnadsöverflyttning bygger alltså inte primärt på att vårdnadshavarna brister i omsorgen om barnet utan tar i stället sikte på barnets behov av trygghet och stabilitet. Genom bestämmelsen kan det förhindras att barnet rycks upp ur den miljö där barnet vistats i flera år och känner en större trygghet och känslomässig förankring än i ursprungshemmet. Barnet ska ha rotat sig i familjehemmet och känna en sådan stabilitet och gemenskap där att det uppfattar hemmet som sitt eget. Det är därför viktigt att utreda barnets anknytning till familjehemmet liksom kontakten med de biologiska föräldrarna. Genom kravet på att det ska vara uppenbart bäst för barnet att rådande förhållanden får bestå markeras bestämmelsens undantagskaraktär. (Se rättsfallet NJA 2014 s. 307 med där gjorda hänvisningar.) Frågor om en överflyttning av vårdnaden enligt den aktuella bestämmelsen prövas av allmän domstol och enbart på talan av socialnämnden.

Till en början användes den särskilda bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar i 6 kap. 8 § föräldrabalken sällan. För att förändra detta infördes 2003 bestämmelser i socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, och LVU om att socialnämnden särskilt ska överväga om det finns skäl att ansöka om överflyttning av vårdnaden när ett barn har varit placerat i samma familjehem under tre år. Riksdagen har härefter beslutat om ändringar i dessa lagar som dels innebär att socialnämndens skyldighet att överväga vårdnadsöverflyttning tidigareläggs så att ett övervägande alltid görs efter två år, dels innebär en skyldighet för socialnämnden att därefter överväga frågan om vårdnadsöverflyttning årligen (6 kap. 8 b § SoL respektive 13 c § LVU). Dessutom förtydligas vad socialnämnden särskilt ska beakta vid ett sådant övervägande. Sålunda ska särskilt beaktas barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning, barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt, familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående samt barnets relation till sina föräldrar.

Adoption

De grundläggande bestämmelserna om adoption finns i 4 kap. föräldrabalken. Regleringen innebär bl.a. följande.

Barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor som rör adoption av ett barn (1 §). Ett barn får adopteras endast om det med beaktande av samtliga omständigheter är lämpligt. Vid den bedömningen ska särskilt beaktas barnets behov av adoption och sökandens lämplighet att adoptera. (Se 2 §.)

För adoption krävs det vidare samtycke från en förälder som är vårdnadshavare, men däremot inte från en förälder som är utan del i vårdnaden. Om en överflyttning av vårdnaden har skett enligt regleringen ovan krävs det alltså inte samtycke från den biologiska förälder som har mist vårdnaden. En sådan

förälder har däremot rätt att komma till tals i adoptionsärendet. Det finns även vissa möjligheter att besluta om adoption utan en vårdnadshavares samtycke, nämligen om vårdnadshavaren befinner sig på okänd ort eller är varaktigt förhindrad att samtycka till följd av en psykisk sjukdom eller något annat liknande förhållande. Utöver detta finns en möjlighet till undantag från kravet på samtycke om det finns synnerliga skäl för det. (Se 8 och 18 §§.)

Riksdagens tillkännagivanden m.m.

Riksdagen beslutade våren 2020, på utskottets förslag, om ett tillkännagivande till regeringen om en översyn av reglerna om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar (bet. 2019/20:CU17, rskr. 2019/20:235). Utskottet anförde följande:

Utskottet konstaterar att frågan om barnets intressen när det gäller barn som är placerade i familjehem har varit föremål för stor uppmärksamhet och diskussion i olika sammanhang under senare tid. Diskussionen har främst tagit sikte på regleringen i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och socialtjänstlagen (2001:453), som hör till socialutskottets beredningsområde. I socialutskottet pågår beredning av ett förslag till utskottsinitiativ om ändringar i bl.a. LVU. Den regleringen omfattar, såvitt här är av särskilt intresse, frågan om när och under vilka förutsättningar som socialnämnden bör ta initiativ till en vårdnadsöverflyttning.

Inom ramen för den debatt som har förts har det även ifrågasatts om barnets bästa i tillräckligt hög grad tillgodoses genom de ovan redovisade bestämmelserna om vårdnadsöverflyttning och adoption i föräldrabalken. Det handlar närmare bestämt om huruvida bestämmelsernas nuvarande utformning möjliggör vårdnadsöverflyttning och adoption i den utsträckning som barnets bästa får anses motivera. Mot bl.a. den bakgrunden anser utskottet att det finns skäl för en översyn av föräldrabalkens reglering i nämnda hänseenden. I sammanhanget finns det också anledning att titta närmare på om formerna och ordningen för prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning i de aktuella fallen är ändamålsenliga, t.ex. när det gäller vid vilken slags domstol som prövningen görs och vem som har rätt att initiera prövningen. Regeringen bör därför ta initiativ till en sådan översyn. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

Riksdagen meddelade våren 2021, på utskottets förslag, ytterligare ett tillkännagivande i saken (bet. 2020/21:CU6, rskr. 2020/21:223). Utskottet anförde följande:

Utskottet konstaterar att riksdagen, på utskottets förslag, våren 2020 riktade ett tillkännagivande till regeringen om att ta initiativ till en översyn av reglerna i föräldrabalken om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar i syfte att säkerställa barnets bästa i dessa sammanhang. Det handlar närmare bestämt om att utreda huruvida bestämmelsernas nuvarande utformning möjliggör vårdnadsöverflyttning och adoption i den utsträckning som barnets bästa får anses motivera. Enligt tillkännagivandet ska regeringen också titta närmare på om formerna och ordningen för prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning i de aktuella fallen är ändamålsenliga, t.ex. när det gäller vid vilken slags domstol som prövningen görs och vem som har rätt att initiera prövningen.

Det kan vidare konstateras att riksdagen nyligen har beslutat om ändringar i anknytande lagstiftning, SoL och LVU, i form av dels förtydligande kriterier för vad socialnämnden särskilt ska beakta när den överväger om det finns skäl att ansöka om en vårdnadsöverflyttning enligt föräldrabalken för ett barn som varit placerat i samma familjehem i tre år, dels en skyldighet för socialnämnden att därefter överväga frågan årligen. Riksdagen har i samband med dessa lagändringar också tillkännagett för regeringen att socialnämndens skyldighet enligt SoL och LVU att för första gången överväga en ansökan om vårdnadsöverflyttning bör inträda senast efter det att barnet varit placerat i samma familjehem under två år, i stället för som nu tre år.

Utskottet anser att det är angeläget att en utredning om föräldrabalkens reglering kommer till stånd i enlighet med det tillkännagivande som tidigare meddelats, och utskottet förutsätter att en sådan utredning nu tillsätts skyndsamt i enlighet med vad som nyligen aviserats. Regeringen bör därefter återkomma med de lagförslag som kan anses påkallade för att säkerställa dels att barnets bästa verkligen går före alla andra intressen när det gäller vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, dels att prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar görs i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

Utskottet behandlade och avstyrkte våren 2022 (bet. 2021/22:CU6) motsvarande motionsyrkanden med hänvisning till riksdagens tillkännagivanden på området samt en tillsatt utredning (se nedan). Riksdagen följde utskottets förslag.

Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer

Regeringen gav i september 2021 en särskild utredare i uppdrag att se över regler i föräldrabalken om bl.a. vårdnadsöverflyttning och adoption (dir. 2021:70). Syftet var att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn. Uppdraget redovisades den 20 januari 2023 i betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71). Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023.

Utredningen redovisar följande förslag och bedömningar.

Förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning

Utredningens kartläggning visar att domstolarna har beslutat om vårdnadsöverflyttning i den absoluta majoriteten av de mål som har granskats. Utredningen föreslår att vårdnaden om ett barn som stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet ska kunna flyttas över till den eller dem som har tagit emot barnet om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består. Utredningen föreslår alltså en omformulering av 6 kap. 8 § föräldrabalken.

Centralt för bedömningen av om en vårdnadsöverflyttning ska ske är prognosen för återförening med föräldrarna. Enligt utredningen bör det därför

uttryckligen framgå att en vårdnadsöverflyttning ska ske om det är bäst för barnet att inte återförenas med sina föräldrar utan i stället att det rådande förhållandet består. Med återförening som ett centralt begrepp i lagtexten tydliggörs än mer att huvudprincipen är att barnet och barnets föräldrar ska återförenas. Att det är barnets bästa att det rådande förhållandet består innebär att barnet i stället för att återförenas med sina föräldrar ska bo kvar i familjehemmet. Detta innebär att det inte räcker med att det är barnets bästa att inte återförenas med sina föräldrar. Det ska också stå klart att det är barnets bästa att stanna i familjehemmet och att vårdnaden flyttas över till just familjehemsföräldrarna.

Utredningen föreslår också att de omständigheter som socialnämnden särskilt ska beakta vid sitt övervägande av om det finns skäl att ansöka om vårdnadsöverflyttning (enligt SoL och LVU) ska framgå även av 6 kap. 8 § föräldrabalken som reglerar domstolens prövning. Utredningen föreslår därför att det införs ett nytt andra stycke i paragrafen där det framgår att domstolen vid bedömningen av om förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning är uppfyllda särskilt ska beakta följande omständigheter:

- barnets och familjehemsföräldrarnas inställning till en vårdnadsöverflyttning
- barnets relation till familjehemsföräldrarna och deras förmåga att tillgodose barnets behov av en trygg och god uppväxt
- familjehemsföräldrarnas inställning till och förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med sina föräldrar och andra närstående
- barnets relation till sina föräldrar
- barnets sociala situation i övrigt.

Uppräkningen av omständigheter är inte uttömmande. Det ska alltid göras en helhetsbedömning av alla relevanta omständigheter i det enskilda fallet för att komma fram till att en vårdnadsöverflyttning är det bästa för ett barn.

Placeringskommunen ges möjlighet att bevilja insatser till ett barn även efter en vårdnadsöverflyttning

Utredningen föreslår att det ska införas en möjlighet för den kommun som beslutat om en familjehemsplacering, dvs. placeringskommunen, att fortsätta bevilja insatser till ett barn även efter en vårdnadsöverflyttning.

Under utredningens arbete har det nämligen framgått att det fortfarande finns utmaningar kring vilket stöd som kan tillhandahållas efter en vårdnadsöverflyttning. Det är vanligt att familjehemsföräldrar tvekar inför en vårdnadsöverflyttning just av denna anledning. En stor del handlar om att det i dagsläget inte finns någon möjlighet för placeringskommunen att fortsätta bevilja insatser till barnet efter en vårdnadsöverflyttning. Stöd som ofta efterfrågas är kopplat till barnets skolgång och umgänge med barnets ursprungsfamilj.

Mål om vårdnadsöverflyttning ska inte flyttas till allmän förvaltningsdomstol

Utredningen har kommit fram till att det inte finns tillräckliga skäl att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning när ett barn stadigvarande vårdats och fostrats i ett annat enskilt hem än föräldrahemmet till allmän förvaltningsdomstol.

De fördelar som utredningen ser med att flytta prövningen av mål om vårdnadsöverflyttning till allmän förvaltningsdomstol kan uppnås genom utredningens förslag om att införa en rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning (se nedan).

Rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning

Utredningen föreslår att det vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ föräldrabalken ska förordnas ett offentligt biträde för barnet och barnets vårdnadshavare enligt lagen (1996:1620) om offentligt biträde. En första förutsättning för att det ska bli aktuellt med ett biträde är att socialnämnden eller domstolen har tagit initiativ till en vårdnadsöverflyttning. En andra förutsättning för rätt till biträde är att vårdnadsöverflyttningen innebär att vårdnaden om barnet flyttas från barnets föräldrar till någon annan.

Ett offentligt biträde ska enligt förslaget kunna utses redan när socialnämnden har beslutat att inleda en utredning om överflyttning av vårdnaden.

Barnets biträde ska ha till uppgift att vara barnets språkrör och ge barnet stöd och hjälp, men däremot inte agera som barnets ställföreträdare. Det ska ställas särskilda lämplighetskrav på den som förordnas. Biträdet ska ha rätt att samtala med barnet utan vårdnadshavares samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Biträdet ska också föreläggas att yttra sig skriftligen till domstolen samt kallas till sammanträde och förhandling i målet och få tillfälle att yttra sig där.

Föräldrabalkens regler om adoption tillgodoser familjehemsplacerade barns behov av trygghet och stabilitet

Utredningen har kommit fram till att de särskilda skäl för adoption som kan göra sig gällande för familjehemsplacerade barn kan beaktas inom ramen för den lämplighetsbedömning som ska göras enligt gällande lagstiftning. Av utredningens kartläggning framgår att det är mycket ovanligt med adoption av barn i familjehem. Det är enligt utredningen mycket troligt att förutsättningarna för adoption kan vara uppfyllda för fler barn än i de situationer där adoption genomförs i dag. Att det fortfarande är få barn i familjehem som adopteras beror enligt utredningens bedömning i första hand inte på lagstiftningens utformning.

Utredningen anser att adoption av ett barn i familjehem främst bör komma i fråga i situationer där barnet inte har någon relation med sina föräldrar. En

adoption borde även kunna bli aktuell när ett barn har en stark och genuin vilja att adopteras trots att barnet har en relation till sina föräldrar, men det står helt klart att det inte är bäst för barnet att återförenas med sina föräldrar. Hur barnets relation med sin ursprungsfamilj ska påverka en adoptions lämplighet måste bedömas för varje enskilt barn. Av denna anledning är det enligt utredningen svårt att se behovet av att särskilt främja adoptioner för barn som kan fortsätta ha kontakt med sina föräldrar och sin ursprungsfamilj genom att införa regler om s.k. öppen adoption. Utredningen anser vidare att det kan ifrågasättas om det är lämpligt att ändra adoptionslagstiftningen på ett sätt som gör att den blir mer lik den som gäller för vårdnadsöverflyttning.

Det finns inte skäl för ändringar i fråga om vårdnadshavares samtycke eller socialnämndens roll i adoptioner

Utredningen framhåller att kravet på samtycke till adoption från en förälder som är vårdnadshavare är en grundläggande del i adoptionslagstiftningen. Vidare konstaterar utredningen att en förälder som inte är vårdnadshavare inte behöver samtycka till en adoption men att hans eller hennes inställning i frågan ska beaktas. Utredningen har kommit fram till att det inte finns skäl att ändra reglerna om kravet på vårdnadshavares samtycke eller betydelsen av en förälders inställning i fråga om adoption.

En annan viktig princip är enligt utredningen att det enbart är den som vill adoptera som kan ansöka om adoption. Utredningen har därför kommit fram till att det även i fortsättningen enbart ska vara den eller de som vill adoptera som ska kunna ansöka om adoption. Socialnämnden ska inte heller vara skyldig att överväga frågan om adoption i vissa fall på det sätt som gäller i fråga om vårdnadsöverflyttning.

Utskottets ställningstagande

Som redovisas ovan har riksdagen, på utskottets förslag, riktat två tillkännagivanden till regeringen om vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar. Enligt det senaste tillkännagivandet, från våren 2021, bör regeringen återkomma med de lagförslag som kan anses påkallade för att säkerställa dels att barnets bästa verkligen går före alla andra intressen när det gäller vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, dels att prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar görs i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig.

Regeringen tillsatte härefter, hösten 2021, Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer – en översyn av reglerna i föräldrabalken. Uppdraget redovisades i januari 2023 i betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71). Utredningen har sett över reglerna i föräldrabalken om bl.a. vårdnadsöverflyttning och adoption i syfte att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn. Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går

ut den 8 maj 2023. Genom utredningens uppdrag får förslaget om en utredning i motion 2022/23:949 (SD) yrkande 11 anses tillgodosett.

När det gäller övriga motionsyrkanden är utskottet inte berett att föreslå ytterligare ett tillkännagivande i saken med anledning av vad som anförs där.

Samtliga motionsyrkanden bör därför avslås.

Adoption i övrigt

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om utökade möjligheter till adoption för bl.a. personer som tidigare varit gifta eller sambor.

Utskottet hänvisar till pågående arbete.

Jämför reservation 19 (MP).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 2 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att införa utökade möjligheter till adoption. Motionärerna hänvisar bl.a. till ett utredningsförslag om utökade möjligheter till adoption för bl.a. tidigare familjehemsföräldrar och andra personer som tidigare varit gifta eller sambor (SOU 2022:38).

Gällande rätt

Som framgår av föregående avsnitt finns de grundläggande bestämmelserna om adoption i 4 kap. föräldrabalken. När det gäller vem som får adoptera föreskrivs att makar och sambor endast får adoptera gemensamt. En make eller sambo får dock med sin makes eller sambos samtycke adoptera hans eller hennes barn (styvbarnsadoption). Vidare får andra än makar och sambor inte adoptera gemensamt. (Se 6 §.)

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade bl.a. i uppdrag att överväga om personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn (dir. 2020:132). Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38).

Utredningen föreslår att makar och sambor som är eller har varit familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare för ett barn ska kunna adoptera barnet gemensamt även efter en separation. Vidare föreslås att tidigare makar och sambor ska kunna åstadkomma ett gemensamt föräldraskap genom styvbarnsadoption. Möjligheten till adoption ska inte begränsas av om någon av de tidigare makarna eller samborna har gift sig eller blivit sambo

med en ny partner. Den tidigare maken eller sambon ska alltså kunna adoptera utan medverkan av sin nya partner. Liksom i andra fall av gemensam adoption ska den som har adopterats anses som de tidigare makarnas eller sambornas gemensamma barn. Om barnet är underårigt ska de tidigare makarna eller samborna ha gemensam vårdnad om barnet från den tidpunkt när adoptionsbeslutet får laga kraft. Om det är fråga om en styvbarnsadoption av en avlidens makes eller sambos barn, ska dock den efterlevande maken eller sambon ha ensam vårdnad om barnet.

Utredningen föreslår också att en make eller sambo som är eller har varit ensamstående familjehemsförälder eller särskilt förordnad vårdnadshavare, eller som har varit familjehemsförälder eller särskilt förordnad vårdnadshavare tillsammans med en partner som senare avlidit, ska kunna adoptera utan sin nya partner.

Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla i sitt betänkande Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38) lämnar vissa förslag om att personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn. Det handlar bl.a. om att makar och sambor som är eller har varit familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare för ett barn ska kunna adoptera barnet gemensamt även efter en separation. Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023. Utskottet anser inte att det finns skäl att föregripa det arbete som pågår genom någon åtgärd från riksdagens sida, och motionsyrkandet avstyrks därför.

Medling och vissa andra processuella frågor

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om medling och vissa andra processuella frågor. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstaganden samt de nya kompetens- och lämplighetskraven för medlare.

Jämför reservation 20 (S) och 21 (C).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Löf m.fl. (C) yrkande 96 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att utreda ansvaret för rättegångskostnader i mål om vårdnad, boende eller umgänge. Motionärerna anser att i de fall frågan om t.ex. vårdnad tidigare varit föremål för en domstolsprocess bör huvudregeln vara att den som på nytt stämmer i domstol och förlorar målet ska betala även motpartens rättegångskostnader.

Samma förslag läggs fram i kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 28. Motionärerna önskar även i yrkande 27 ett tillkännagivande till regeringen om att kravet på informationssamtal för att få väcka talan i domstol om vårdnad m.m. ska ersättas med ett krav på att delta i ett medlingsförfarande.

I kommittémotion 2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 5 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att utveckla medlingsinstrumentet. Motionärerna anför att medling inte alltid är lämpligt när det har förekommit våld. Enligt motionärerna behöver därför medlingsinstitutet fortsätta att utvecklas i syfte att bl.a. öka kunskapen om när det är lämpligt med medling och om våld i nära relation samt förtydliga och formalisera informationen till föräldrar inför medlingen.

Bakgrund

Obligatoriska informationssamtal

Riksdagen beslutade våren 2021 om lagändringar om obligatoriska informationssamtal som trädde i kraft den 1 mars 2022 (lagstiftningsärendet om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister, prop. 2020/21:150, bet. 2020/21:CU17, rskr. 2020/21:315–316). Innebörden är att föräldrar som överväger att inleda en tvist i domstol i frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge ska få relevant information vid ett informationssamtal som syftar till att hitta den lösning som är bäst för barnet. Föräldrarna ska också erbjudas samarbetsamtal, om det inte är olämpligt, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Föräldrarna ska som utgångspunkt delta samtidigt i ett informationssamtal. Enskilda samtal ska dock hållas om det finns särskilda skäl för det eller om någon av föräldrarna begär det. När föräldrarna inte är överens i frågor om vårdnad, boende eller umgänge ska en förälder som framställer ett yrkande om någon av dessa frågor ha deltagit i ett informationssamtal för att domstolen ska få ta upp ett yrkande om vårdnad, boende eller umgänge till prövning. Samtalet ska ha ägt rum inom ett år före det att yrkandet framställs. (Se 6 kap. 17 c § föräldrabalken och lagen [2021:530] om informationssamtal.)

Samarbetsamtal

Föräldrar kan enligt socialtjänstlagen genom samarbetsamtal få hjälp att nå enighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge (5 kap. 3 §). Dessutom får domstolen i mål om vårdnad, boende eller umgänge ge i uppdrag åt socialnämnden eller något annat organ att i barnets intresse anordna samarbetsamtal i syfte att nå enighet mellan föräldrarna (6 kap. 18 § föräldrabalken). Om domstolen lämnar ett uppdrag om samarbetsamtal kan den förklara att målet ska vila under en viss tid. Detsamma gäller om samarbetsamtal redan har inletts och fortsatta samtal kan antas vara till nytta.

Medling

År 2006 infördes en möjlighet för domstolen att i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa (6 kap. 18 a § föräldrabalken). Möjligheten att utse en medlare är tänkt att komma till användning framför allt i vissa fall där samarbetsamtal redan har förekommit mellan föräldrarna men de inte har lyckats nå en överenskommelse och det trots det bedöms finnas möjligheter att nå en samförståndslösning (prop. 2005/06:99 s. 91).

Domstolen kan lämna närmare anvisningar till medlaren om vad han eller hon ska iakttä när uppdraget utförs. Medlaren ska inom den tid som domstolen bestämmer lämna en redogörelse för de åtgärder som har vidtagits. Tiden får inte sättas längre än fyra veckor. Domstolen får dock förlänga tiden om det finns förutsättningar att nå en samförståndslösning.

I syfte att skapa förutsättningar för fler lyckade medlingsuppdrag och därmed fler samförståndslösningar infördes genom 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister särskilda kompetens- och lämplighetskrav för medlare. Sålunda gäller nu ett krav på att medlaren ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Med detta avses enligt propositionen (s. 147) att det bör krävas god kunskap om den familjerättsliga lagstiftningen och erfarenhet av tvister som rör barn. Vidare är det en fördel om den som utses också har någon form av utbildning i medling. En medlare bör även ha kunskap om hur man håller samtal med barn och om våld och övergrepp inom familjen samt hur det påverkar föräldrar och barn. Normalt sett innebär detta att det främst är familjerättssekreterare, beteendevetare, psykologer, advokater och domare som kommer i fråga för medlaruppdrag. Lämplighetskravet tar sikte på medlarens personliga egenskaper. Han eller hon ska ha förmåga att sätta barnets bästa främst. Medlaren bör vidare kunna hantera en känslig situation och kunna vinna förtroende hos föräldrarna och barnet. Det är medlaren som ska visa att han eller hon uppfyller kompetens- och lämplighetskraven.

Som bakgrund till det nya kompetens- och lämplighetskravet för medlare anfördes i propositionen (s. 78 f.) att det av utredningens kartläggning framgår att en lämplig medlare med rätt kompetens ökar förutsättningarna för att få föräldrar att komma överens och att nå långsiktigt hållbara lösningar. Samtidigt används medling i relativt begränsad omfattning i dag. Vidare är medlingsförfarandet i familjemål i stor utsträckning ett oregrerat område. Det finns inte någon på förhand bestämd ordning eller metod för hur en medling ska gå till. Hur medlarens arbete ska bedrivas får medlaren i stället, i samråd med domstolen, bedöma från fall till fall. Det är, enligt regeringen, viktigt för ett lyckat medlingsförfarande att medlingen kan anpassas efter förutsättningarna i det enskilda fallet. Att det inte finns någon närmare reglering av hur medlingen ska gå till medför att medlarens kompetens och lämplighet blir särskilt viktig. Detta blir extra tydligt eftersom de mål där medlare utses ofta är svåra och ställer höga krav på medlarens erfarenhet och kvalifikationer.

Rättegångskostnader i vårdnads mål

I mål om vårdnad, boende eller umgänge gäller särskilda regler om rättegångskostnader jämfört med vanliga tvistemål (6 kap. 22 § föräldrabalken). Huvudregeln är att vardera parten ska bära sin rättegångskostnad, dvs. oavsett utgången i målet. I vissa fall kan dock en part bli skyldig att helt eller delvis ersätta motparten för hans eller hennes rättegångskostnad. Så är fallet om parten har gjort sig skyldig till illojal eller försumlig processföring eller om det annars finns särskilda skäl. Ett exempel på sådana särskilda skäl är om en förälder som inte har vårdnaden väcker talan gång på gång om att få vårdnaden överflyttad till sig (se Gösta Walin m.fl., Föräldrabalken, 9 juli 2021, Juno, kommentaren till 6 kap. 22 §).

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden om att ersätta obligatoriska informationsamtal med ett obligatoriskt medlingsförfarande behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister. Motionsyrkandena avstyrktes av följande skäl:

Den nya regleringen om obligatoriska informationssamtal innebär att föräldrar som överväger att inleda en tvist i domstol i frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge ska få relevant information vid ett informationssamtal som syftar till att hitta den lösning som är bäst för barnet. Det handlar bl.a. om information om den rättsliga regleringen och vad en domstolsprocess faktiskt kan åstadkomma. Föräldrarna ska också erbjudas samarbetsamtal, om det inte är olämpligt, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Deltagande i ett informationssamtal ska vara en förutsättning för att domstolen ska få ta upp ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende eller umgänge till prövning.

Civilutskottet konstaterar att den nya ordningen med informationssamtal grundar sig på det förslag som 2014 års vårdnadsutredning lämnade. Vidare har regeringen bedömt att informationssamtalen kommer att vara en effektiv insats, eftersom det framgår av utredningens kartläggning att samhället inte når fram med information till föräldrar som är oense i frågor om t.ex. vårdnad. Information bör enligt regeringen i många fall kunna bidra till att föräldrar överväger sin situation, det gemensamma ansvaret för barnet och barnets behov samt alternativen till att väcka talan i domstol. Vidare torde informationssamtal många gånger – när föräldrarna vill försöka eller skulle kunna komma överens men behöver hjälp med detta – kunna leda till att föräldrarna sedan också deltar i samarbetsamtal eller i större utsträckning än hittills utnyttjar annat tillgängligt stöd. Också ökad kunskap om vad en domstolsprocess kan åstadkomma och vilken påfrestning en sådan innebär bör enligt regeringen kunna leda till att fler överenskommelser träffas utan att föräldrarna behöver vända sig till domstol.

Utskottet instämmer i regeringens bedömning att informationssamtalen kommer att vara en effektiv insats. Det finns därför inte skäl för riksdagen att ta initiativ till att ersätta dessa samtal med någon form av obligatoriskt medlingsförfarande. Utskottet noterar också i sammanhanget de möjligheter en domstol har att förordna om samarbetsamtal respektive medling mellan föräldrarna. Vidare förutsätter utskottet att regeringen

kommer att låta utvärdera den nya ordningen med informationssamtal när den varit i kraft en tid. Därmed bör samtliga motionsyrkanden avslås.

Även ett motsvarande motionsyrkande om rättegångskostnader i vårdnadsmål behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende. Motionsyrkandet avstyrktes av följande skäl:

Utskottet konstaterar att den befintliga regleringen om rättegångskostnader i mål om bl.a. vårdnad ger en möjlighet att förplikta en part att helt eller delvis ersätta motparten för hans eller hennes rättegångskostnad. Så är fallet t.ex. om en förälder som inte har vårdnaden gång på gång väcker talan om att få vårdnaden överflyttad till sig.

Utskottet är inte berett att ta initiativ till att ändra regleringen om rättegångskostnader i vårdnadsmål. Motionsyrkandet bör därför avslås.

Riksdagen följde utskottets förslag när det gäller samtliga dessa motionsyrkanden.

Utskottets ställningstagande

När det gäller förslaget i motionerna 2022/23:1673 (C) yrkande 96 och 2022/23:881 (C) yrkande 28, om rättegångskostnader i vårdnadsmål, har utskottet inte någon annan uppfattning än den som gjordes i 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister, i enlighet med vad som redovisas ovan.

Inte heller är utskottet, liksom tidigare, berett att föreslå något tillkännagivande till regeringen med anledning av förslaget i den sistnämnda motionen yrkande 27 om att ersätta obligatoriska informationssamtal med ett obligatoriskt medlingsförfarande.

När det sedan gäller motion 2022/23:2218 (S) yrkande 5, om att utveckla medlingsinstrumentet, konstaterar utskottet att möjligheten för en domstol att utse en medlare i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge infördes 2006. Medling är tänkt att komma till användning framför allt i vissa fall där samarbetsamtal redan har förekommit mellan föräldrarna men de inte har lyckats nå en överenskommelse och det trots det bedöms finnas möjligheter att nå en samförståndslösning. Tanken är också att medlaren, i samråd med domstolen, från fall till fall ska bedöma hur medlingen ska bedrivas för att kunna anpassa den efter förutsättningarna i det enskilda fallet. Medlingsinstitutet har visat sig användas i relativt begränsad omfattning. I syfte att skapa förutsättningar för fler lyckade medlingsuppdrag och därmed fler samförståndslösningar infördes därför genom 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister särskilda kompetens- och lämplighetskrav för medlare. Sålunda gäller numera ett krav på att medlaren ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Med detta avses enligt förarbetena bl.a. att det bör krävas god kunskap om den familjerättsliga lagstiftningen och erfarenhet av tvister som rör barn. Vidare anges det vara en fördel om den som utses också har någon form av utbildning i medling. En medlare bör även ha kunskap om hur man håller samtal med

barn och om våld och övergrepp inom familjen samt hur det påverkar föräldrar och barn. Medlaren bör vidare kunna hantera en känslig situation och kunna vinna förtroende hos föräldrarna och barnet. Det är medlaren som ska visa att han eller hon uppfyller de nya kompetens- och lämplighetskraven. Därmed är utskottet inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandet.

Av det som nu har sagts följer att samtliga motionsyrkanden bör avslås.

Juridiskt biträde för barn

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om juridiskt biträde för barn. Utskottet hänvisar till de nya reglerna om barnets delaktighet i vårdnadsfall samt ett utredningsförslag om en rätt till biträde för barn vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning.

Jämför reservation 22 (V, MP).

Motionerna

I partimotion 2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 117 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att ge barn egna juridiska ombud i vårdnadsfall.

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 5 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att varje barn får rätt till ett eget juridiskt biträde i alla mål om vårdnad, boende och umgänge.

Nya regler om barnets delaktighet i vårdnadsfall

Riksdagen beslutade våren 2021 om nya regler i 6 kap. föräldrabalken om bl.a. barnets delaktighet i vårdnadsfall – lagstiftningsärendet om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (prop. 2020/21:150, bet. 2020/21:CU17, rskr. 2020/21:315–316). Lagändringarna om barnets delaktighet trädde i kraft den 1 juli 2021 och innebär följande.

Barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge, och barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Socialnämnden ska som utgångspunkt tala med barnet inom ramen för sitt arbete med utredningar i mål om vårdnad, boende eller umgänge, dvs. inte försöka klarlägga barnets åsikter på något annat sätt. Även en socialnämnd som ska lämna snabbupplysningar ska – om det inte är olämpligt – höra barnet. Detta kan nu göras utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Ytterst är det domstolens ansvar att kraven på delaktighet är uppfyllda i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge. Barnet får, liksom tidigare, höras inför domstolen om

särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

2014 års vårdnadsutredning

Till grund för de nya reglerna om barnets delaktighet i vårdnadsområde låg förslag från 2014 års vårdnadsutredning i betänkandet *Se barnet!* (SOU 2017:6).

Utredningen övervägde frågan om att införa en möjlighet för domstolen att utse ett juridiskt biträde för barn i mål om vårdnad, boende eller umgänge. Utredningen bedömde att det för närvarande inte bör införas en sådan möjlighet.

Utredningen konstaterade att om det infördes en möjlighet för barn att få ett biträde i processen, skulle biträdets uppgift vara att företräda barnets intressen och bevaka barnets rätt under processen. Ett biträde skulle också kunna säkerställa barnets rätt till information under handläggningen i domstol. Ett biträde skulle alltså kunna säkerställa barnets perspektiv och delaktighet i processen.

Enligt utredningen skulle dock ett biträde för barnet också kunna medföra en rad negativa konsekvenser. Eftersom ett biträdets uppgifter först och främst skulle vara lika socialtjänstens, skulle barnet behöva samtala om samma saker med ytterligare en aktör. Detta skulle kunna upplevas som förvirrande och ansträngande för barnet. Flera av de barn som utredningen träffat har uttryckt att det varit påfrestande att samtala med socialtjänsten. Vidare finns bl.a. risken för att ytterligare en aktör i processen skulle medföra att föräldrarnas konflikt trappas upp, vilket skulle kunna påverka barnet negativt och göra domstolsprocessen mer svårhanterad än i dag. Att barnet skulle få en direkt kanal att förmedla sina åsikter genom skulle också kunna medföra att föräldrarnas tryck och påverkan på barnet skulle öka. Det skulle i sin tur kunna innebära en risk för att barnet drogs in i föräldrarnas konflikt i större utsträckning än i dag. Därutöver pekade utredningen på avgränsningsproblem i fråga om bl.a. i vilka fall och när i processen ett biträde ska utses. Vidare går det enligt utredningen inte heller att bortse från att det skulle vara kostsamt att införa en rätt till ett eget biträde för barn. Utredningen ansåg att tillgängliga resurser i första hand bör läggas på insatser som kan verka dämpande på konfliktnivån i processen.

Utredningen hänvisade även till att den i sitt betänkande föreslagit flera lagändringar och andra åtgärder som syftar till att säkerställa barns rätt och delaktighet i processen och som kommer att leda till att barnets perspektiv och rättigheter stärks. Mot den bakgrunden ansåg utredningen att det då inte fanns tillräckligt starka skäl att föreslå en möjlighet till biträde för barn. Det kunde dock enligt utredningen finnas anledning att överväga frågan på nytt när förslagen varit i kraft en tid och kan utvärderas.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden behandlades av utskottet i 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena av följande skäl:

När det gäller frågan om ett juridiskt ombud eller biträde för barn konstaterar civilutskottet att de lagförslag som utskottet tidigare i betänkandet ställt sig bakom syftar till att säkerställa barnets rätt och delaktighet i processen samt kommer att leda till att barnets perspektiv och rättigheter stärks. Utskottet konstaterar vidare att 2014 års vårdnadsutredning ansåg att det mot bakgrund av lagförslagen för närvarande inte finns tillräckligt starka skäl att föreslå en möjlighet till biträde för barn, men att det kan finnas anledning att överväga frågan på nytt när den nya regleringen varit i kraft en tid och kan utvärderas. Utskottet instämmer i den bedömningen och finner därför inte anledning att ta något initiativ i saken.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Utredningsförslag om rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning

Som har redovisats tidigare i betänkandet föreslår Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer i sitt betänkande Tryggare hem för barn (SOU 2022:71) en rätt till biträde vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning. Förslaget innebär att det vid prövningen av frågor om särskilt förordnad vårdnadshavare eller tillfällig vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ föräldrabalken ska förordnas ett offentligt biträde för barnet enligt lagen om offentligt biträde. En första förutsättning för att det ska bli aktuellt med ett biträde är att socialnämnden eller domstolen har tagit initiativ till en vårdnadsöverflyttning. En andra förutsättning för rätt till biträde är att vårdnadsöverflyttningen innebär att vårdnaden om barnet flyttas från barnets föräldrar till någon annan. Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023.

Utskottets ställningstagande

I likhet med tidigare konstaterar utskottet att riksdagen våren 2021 införde nya regler om barnets delaktighet i vårdnadsfall. De nya reglerna syftar till att säkerställa barnets rätt och delaktighet i processen och därmed stärka barnets perspektiv och rättigheter. De nya reglerna grundade sig på förslag från 2014 års vårdnadsutredning, som mot bakgrund av den föreslagna reformen om barnets delaktighet inte fann tillräckligt starka skäl att föreslå en möjlighet till biträde för barn. Utredningen ansåg dock att det kunde finnas anledning att överväga frågan på nytt när den nya regleringen varit i kraft en tid och kan utvärderas. Utöver detta konstaterar utskottet att Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer i sitt nyligen överlämnade betänkande Tryggare hem för barn (SOU 2022:71) föreslår en rätt till biträde

för barn vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning. Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023.

Mot den redovisade bakgrunden är utskottet fortfarande inte berett att föreslå något initiativ från riksdagens sida i saken, och motionsyrkandena avstyrks därför.

Allmänt om kompetens och kvalitetssäkring i mål om vårdnad

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om kompetens i mål om vårdnad och om obligatoriska barnprotokoll i sådana mål. Utskottet hänvisar till två tillkännagivanden från riksdagen om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad, pågående arbete samt tidigare ställningstagande.

Jämför reservation 23 (S, V, MP) och 24 (V).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 3 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma med lagförslag som innebär att de domare som dömer i mål om vårdnad, boende och umgänge ska ha förvärvat särskild barnkompetens. I samma motion yrkande 4 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att det blir obligatoriskt för domstolar att upprätta särskilda barnprotokoll i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Riksdagens tillkännagivanden och tidigare behandling i övrigt

Riksdagen meddelade våren 2021, på utskottets förslag, ett tillkännagivande till regeringen om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad (bet. 2020/21:CU17, rskr. 2020/21:315–316). Utskottet anförde följande:

Civilutskottet har tidigare i betänkandet ställt sig bakom nya regler om barnets bästa och om barnets delaktighet, vilka syftar till att stärka barnrättsperspektivet i vårdnadsprocessen. För att barnrättsperspektivet ska få fullt genomslag i praktiken krävs dock att de yrkesverksamma som ska tillämpa regelverket har rätt förutsättningar för det. Sålunda är det, som också regeringen framhåller i propositionen, viktigt att de domare som handlägger mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge har tillräcklig kunskap och kompetens. Frågan om kunskap och kompetens rör dock inte bara domstolar. För att domstolen ska kunna göra en riktig bedömning är det avgörande att den har ett fullgott beslutsunderlag. Det är alltså minst lika viktigt att de familjerättssekreterare som genomför utredningar eller håller i informations- eller samarbetsamtal har den särskilda kompetens som krävs samt har goda möjligheter till vidareutbildning och kompetensutveckling. Civilutskottet anser, i likhet med

socialutskottet i anförda delar, att det finns ett övergripande behov av kunskapshöjning i arbetet med familjerättsliga frågor. Regeringen bör därför se över frågan. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

Riksdagen meddelade härefter, våren 2022, på utskottets förslag ännu ett tillkännagivande till regeringen om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad (bet. 2021/22:CU6, rskr. 2021/22:261). Utskottet anförde följande:

Utskottet konstaterar att det genom 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister har införts nya kompetenskrav för medlare i mål om vårdnad m.m. I samma lagstiftningsärende meddelade riksdagen, på utskottets förslag, ett tillkännagivande om att regeringen bör göra en översyn i syfte att tillgodose det övergripande behovet av kunskapshöjning hos yrkesverksamma i arbetet med familjerättsliga frågor.

Utskottet vill i detta sammanhang särskilt framhålla vikten av att regeringen tar nödvändiga initiativ för att säkerställa att bl.a. de domare som hanterar frågor om vårdnad m.m. har tillräcklig kunskap och kompetens så att barnrättsperspektivet får fullt genomslag i praktiken. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

Ett motionsyrkande om obligatoriska barnprotokoll motsvarande det som nu är aktuellt behandlades av utskottet våren 2021 (bet. 2020/21:CU17). Utskottet var inte berett att ta initiativ till att domstolar ska vara skyldiga att upprätta särskilda barnprotokoll som en bilaga till domen i mål om vårdnad, boende och umgänge. Motionsyrkandet avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utredningsförslag om utbildningsinsatser samt interpellationssvar

Som redovisas i det kommande avsnittet Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen har Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer tittat på frågan om kompetenshöjande insatser. Utredningen har sammanfattningsvis kommit fram till att Domstolsverket bör överväga behovet av att genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål.

Som också redovisas i det nämnda kommande avsnittet har justitieminister Gunnar Strömmer den 17 februari 2023 i ett interpellationssvar om ett stärkt barnrättsperspektiv i lagstiftningen om umgänge och vårdnad anført att han verkligen vill förbinda sig att bidra till att det genomförs utbildningar i högre grad och med högre kvalitet än i dag. Detta gäller utbildningar för att höja kunskapen hos domstolar och även andra som på ett konkret sätt ska ta till vara barnets intresse. Det är enligt statsrådet helt oundgängligt att de som ytterst dömer och avgör dessa frågor har en ordentlig kunskap om de fall som de ska ta ställning till. Med detta avses inte bara kunskap om omständigheterna i det konkreta fallet utan också en bakgrundskunskap mot vilken man också kan pröva det enskilda fallet.

Utskottets ställningstagande

När det gäller motion 2022/23:245 (V) yrkande 3, om att de domare som dömer i mål om vårdnad, boende och umgänge ska ha förvärvat särskild barnkompetens, konstaterar utskottet att riksdagen under senare år har riktat två tillkännagivanden till regeringen om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad. I det senaste tillkännagivandet, från våren 2022, framhöll utskottet särskilt vikten av att regeringen tar nödvändiga initiativ för att säkerställa att bl.a. de domare som hanterar frågor om vårdnad m.m. har tillräcklig kunskap och kompetens så att barnrättsperspektivet får fullt genomslag i praktiken. Vidare har Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer tittat på frågan om kompetenshöjande insatser. Utredningen har sammanfattningsvis kommit fram till att Domstolsverket bör överväga behovet av att genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål. Dessutom har justitieminister Gunnar Strömmer i ett interpellationssvar anfört att han verkligen vill förbinda sig att bidra till att det genomförs utbildningar i högre grad och med högre kvalitet än i dag. Det är enligt statsrådet helt oundgängligt att de som ytterst dömer och avgör dessa frågor har en ordentlig kunskap om de fall som de ska ta ställning till. Med detta avses inte bara kunskap om omständigheterna i det konkreta fallet utan även en bakgrundskunskap mot vilken man också kan pröva det enskilda fallet. Därmed är utskottet inte berett att föreslå ytterligare ett tillkännagivande i saken med anledning av det nu aktuella motionsyrkandet.

När det sedan gäller yrkande 4 i samma motion, om obligatoriska barnprotokoll, står utskottet fast vid den uppfattning som det tidigare redovisat.

Motionsyrkandena avstyrks därför.

Kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstagande.

Jämför reservation 25 (V).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att en domstol inte ska kunna besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i de fall där en förälder har utsatt den andra föräldern eller barnet för våld eller övergrepp av annat slag (yrkande 6). I samma motion begärs också ett tillkännagivande till regeringen om att en domstol aldrig ska kunna besluta om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja (yrkande 7).

Bakgrund

Reglerna i 6 kap. föräldrabalken innebär bl.a. följande. Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av om föräldrarna ska ha gemensam vårdnad eller om en av dem ska ha ensam vårdnad ska rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnets behov främst och ta ett gemensamt ansvar i frågor som rör barnet.

Före den vårdnadsreform som ägde rum 2021 gällde att domstolen inte fick besluta om gemensam vårdnad om båda föräldrarna motsatte sig det (lagstiftningsärendet om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister, prop. 2020/21:150, bet. 2020/21:CU17, rskr. 2020/21:315–316). Som skäl för den nya regleringen om gemensam vårdnad mot föräldrarnas vilja anförde regeringen i propositionen bl.a. följande (s. 74 f.):

Barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 2 a § föräldrabalken). Det gäller dock med en begränsning. I dag kan domstolen döma till gemensam vårdnad om en förälder motsätter sig det, men inte om båda föräldrarna gör det (6 kap. 5 § andra stycket). I ett sådant fall måste domstolen ge den ena föräldern ensam vårdnad, även om domstolen skulle bedöma att den vårdnadsformen inte är till barnets bästa. Utredningen föreslår att det ska bli möjligt för domstolen att besluta om gemensam vårdnad också i en sådan situation.

Enligt regeringen är det en brist att föräldrarnas inställning kan hindra valet av en vårdnadsform även om domstolen kommer fram till att den skulle vara det bästa för barnet. Det är också tveksamt om regleringen i detta avseende kan anses fullt ut förenlig med vad barnkonventionen, som numera gäller som lag i Sverige, stadgar om att barnets bästa ska beaktas i första hand (se även SOU 2020:63 s. 767 och 768).

Den ändring som utredningen föreslår innebär att domstolen alltid i fråga om vårdnaden ska besluta utifrån vad som bedöms vara barnets bästa. Mot detta invänder flera remissinstanser, bl.a. *Barnombudsmannen*, att det i princip aldrig kan vara till barnets bästa att föräldrarna har gemensam vårdnad om ingen av dem vill det. Regeringen delar inte den uppfattningen.

Det är förvisso så att föräldrarnas inställning många gånger kan spegla en avsaknad av förmåga att ta ett gemensamt ansvar för barnet. Avsikten med att ge domstolen en möjlighet att besluta om gemensam vårdnad även när båda föräldrarna motsätter sig det skulle emellertid inte vara att återinföra eller ens närma sig en presumtion för gemensam vårdnad, utan att markera att det alltid är barnets bästa som i varje enskilt fall ska vara avgörande – inte föräldrarnas inställning i målet. Föräldrar ska, som *Lunds universitet* är inne på, kunna komma överens i olika frågor om sina barn, även om det handlar om att de är överens om att en av dem bör ha ensam vårdnad. Samtidigt är det viktigt att betona att alla sådana överenskommelser ska prövas av domstolen för att säkerställa att de är till barnets bästa. Det är i sammanhanget viktigt att komma ihåg att redan möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja måste användas med stor försiktighet och lyhördhet (se prop. 2005/06:99 s. 51).

Regeringen vill också understryka att det självfallet är så att det i en situation där det förekommit våld eller andra former av övergrepp från en förälders sida i princip alltid är bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är, vilket även några remissinstanser är inne på, knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen

för en gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra föräldern eller någon annan i familjen.

Utrymmet att besluta om gemensam vårdnad när båda föräldrarna motsätter sig den vårdnadsformen kommer med den föreslagna ändringen alltså i praktiken att vara litet. Domstolen måste, som också Barnombudsmannen framhåller, beakta vilka konsekvenser det kan få för ett barn om föräldrarna inte klarar av att utöva vårdnaden gemensamt. Enbart det faktum att föräldrarna inte har angett några skäl för sin inställning, kan – som också påpekas av flera remissinstanser – inte vara tillräckligt för att det ska komma i fråga att mot båda föräldrarnas vilja besluta om gemensam vårdnad. För att ett sådant beslut ska kunna meddelas måste det – i det enskilda fallet – anses vara till barnets bästa. Det innebär att det kommer att krävas att det av omständigheterna i målet tydligt framgår att föräldrarna i praktiken har förmåga att ta gemensamt ansvar i frågor som måste lösas. Det kan, som t.ex. *Motala kommun* lyfter fram, handla om situationer där de meningsskiljaktigheter som finns rör annat än sådant som är direkt kopplat till vårdnadsansvaret – samtidigt som föräldrarna båda värnar barnets bästa och där de, trots att de misstror varandra, visar prov på att de kan fatta nödvändiga beslut tillsammans. Beslut om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja kommer därför främst att kunna komma i fråga i situationer där föräldrarna redan har gemensam vårdnad och domstolen anser att det är bäst för barnet att den gemensamma vårdnaden består. Det kan dock inte uteslutas att det även i andra situationer kan vara tydligt att det är bäst för barnet om föräldrarna ges gemensam vårdnad.

Mot denna bakgrund anser regeringen således att det bör införas en möjlighet för en domstol att – när det bedöms vara bäst för barnet – besluta om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden behandlades av utskottet i samband med 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena av följande skäl:

När det sedan gäller frågan om gemensam vårdnad mot föräldrars vilja innebär den nya regleringen att domstolen ska kunna besluta om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig den vårdnadsformen – dvs. när detta bedöms vara bäst för barnet. Tidigare kunde gemensam vårdnad beslutas endast mot den ena förälderns vilja. Som har framhållits i tidigare förarbeten, och som även framhålls av regeringen i detta lagstiftningsärende, måste redan möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja användas med stor försiktighet och lyhördhet. Regeringen understryker också att det självfallet är så att det i en situation där det förekommit våld eller andra former av övergrepp från en förälders sida i princip alltid är bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är enligt regeringen knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för en gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra föräldern eller någon annan i familjen.

Regeringen framhåller vidare att utrymmet att besluta om gemensam vårdnad när båda föräldrarna motsätter sig den vårdnadsformen i praktiken kommer att vara litet. Det kommer att krävas att det tydligt framgår av omständigheterna i målet att föräldrarna i praktiken har förmåga att ta gemensamt ansvar i frågor som måste lösas. Det kan handla om situationer

där de meningsskiljaktigheter som finns rör annat än sådant som är direkt kopplat till vårdnadsansvaret – samtidigt som föräldrarna båda värnar barnets bästa och, trots att de misstror varandra, visar prov på att de kan fatta nödvändiga beslut tillsammans. Beslut om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja kommer därför enligt regeringen främst att kunna komma i fråga i situationer där föräldrarna redan har gemensam vårdnad och domstolen anser att det är bäst för barnet att den gemensamma vårdnaden består.

Utskottet ser mot bakgrund av det anförda heller inte skäl för någon åtgärd när det gäller frågan om gemensam vårdnad mot föräldrars vilja.

Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet finner inte skäl att frånga det ställningstagande som gjordes i 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister, i enlighet med vad som redovisas ovan. Motionsyrkandena avstyrks därför.

Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen. Utskottet hänvisar bl.a. till de nya reglerna om tillfälliga vårdnadshavare samt pågående arbete.

Jämför reservation 26 (S), 27 (V), 28 (C) och 29 (MP).

Motionerna

I partimotion 2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) begärs tillkännagivanden till regeringen om att

- säkerställa att barnfridsbrottet får genomslag i bedömningen i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn (yrkande 59)
- psykiskt våld ska påverka bedömningen i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn (yrkande 60)
- risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar ska ha bäring på frågor om vårdnad och umgänge (yrkande 61)
- klargöra rättsläget när anklagelser om våld och övergrepp förs fram i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn (yrkande 62).

Samma förslag läggs fram i kommittémotion 2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17.

Även i kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) föreslås motsvarande tillkännagivanden om att klargöra rättsläget när anklagelser om våld och övergrepp förs fram i mål om bl.a. vårdnad (yrkande 35)

och om att barnfridsbrott, psykiskt våld samt risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar ska ha bäring på frågor om vårdnad och umgänge (yrkande 36). I samma motion begärs dessutom tillkännagivanden om att bedömningen av föräldra- och omsorgsförmåga enligt föräldrabalken och LVU bör harmonisera (yrkande 37) och om att en förälder som dödar den andra föräldern automatiskt ska förlora vårdnaden om barnen (yrkande 44).

I partimotion 2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 115 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att låta granska hur lagstiftningen om vårdnad, boende och umgänge följs. Motionärerna syftar på möjligheten för domstolar att meddela interimistiska beslut i sådana frågor till förmån för en förälder som har lämnat en våldsamt relation. I samma motion yrkande 116 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att säkerställa att inget barn med skyddade personuppgifter eller skyddat boende ska tvingas till umgänge med en förälder mot sin vilja.

I kommittémotion 2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att vårdnad och umgänge ska kunna begränsas ytterligare och i fler fall så att t.ex. barn vars förälder misshandlar inte ska tvingas till umgänge med föräldern. Vidare ska en förälder som mördar den andre föräldern som huvudregel förlora vårdnaden om barnen.

I kommittémotion 2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) begärs tillkännagivanden till regeringen om att öka barnrättsperspektivet dels i fråga om umgänge (yrkande 2), dels i mål om boende och vårdnad (yrkande 3). Motionärerna anför att det bör övervägas att se över möjligheten att skärpa lagstiftningen så att en förälders våld mot någon av familjemedlemmarna påverkar frågan om vårdnad, boende och umgänge även i förhållande till ett barn som inte själv utsatts för våldet. Vidare anför motionärerna att inget barn ska behöva ha oskyddat umgänge med en förälder som utövat våld mot barnet eller andra familjemedlemmar. Umgängesformen umgängesstöd bör enligt motionärerna kunna ges under längre perioder än enbart ett år när våld och övergrepp mot barnet och andra familjemedlemmar finns med i bilden.

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör göra en översyn av hur vårdningsreglerna tillämpas i praktiken. Motionärerna anför bl.a. att inget barn ska behöva ha umgänge med en våldsamt förälder.

I motion 2022/23:70 begär Ann-Sofie Lifvenhage (M) ett tillkännagivande till regeringen om att vid grovt åsidosättande av föräldraskap ska barnets rätt till trygghet sättas i centrum och inte föräldrarnas rätt till bl.a. umgänge med sitt barn.

I motion 2022/23:566 föreslår Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) ett tillkännagivande till regeringen om att se över möjligheten att säkerställa att morddömda föräldrar per automatik förlorar vårdnaden om sina barn.

I motion 2022/23:672 av Caroline Högström (M) begärs flera tillkännagivanden till regeringen om umgänge med barn som utsatts för brott. Det handlar om att se över

- vilka förändringar som behövs för att skydda barn som bevittnat eller utsatts för våld (yrkande 1)
- möjligheterna att begränsa umgänget med en förälder som dömts för våld mot barn (yrkande 2)
- möjligheterna att begränsa umgänget med en våldsmisstänkt som är under brottsutredning, alternativt under den tid brottsoffret har behov av skyddat boende (yrkande 3).

I motion 2022/23:1057 begär Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S) ett tillkännagivande till regeringen om att se över lagstiftningen när det gäller våldsutövande föräldrars rätt till vårdnad och om att befästa domstolarnas skyldighet att göra en dokumenterad riskbedömning vid vårdnadstvister.

I motion 2022/23:1060 begär Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S) ett tillkännagivande om att regeringen bör gå vidare med de åtgärder som föreslås i Jämställdmyndighetens rapport Uppgifter om våld är inget undantag och stärka barnets rättigheter i mål om vårdnad.

I motion 2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att se över möjligheten att säkerställa att vid skyddade personuppgifter på grund av hot från en förälder bör den föräldern inte ha något umgänge med sitt barn.

I motion 2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att en dom om våld i nära relation ska ha betydelse vid beslut om vårdnad och umgänge vid vårdnadstvister.

Gällande rätt

Barnets bästa och riskbedömningar

Av föräldrabalken följer att alla barn har en absolut rätt att inte utsättas för våld eller övergrepp (6 kap. 1 §). Vidare ska barnets bästa vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid dels risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, dels barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna (6 kap. 2 a §).

Som redovisas tar lagen bl.a. sikte på risken för att barnet kommer att fara illa, och det måste alltså göras en riskbedömning. I förarbetena ges följande vägledning för riskbedömningen (prop. 2005/06:99 s. 42 f.):

Denna skall grundas bl.a. på vad som är utrett om tidigare inträffade händelser och om andra faktiska omständigheter. Omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen är t.ex. tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom. Som kommittén framhåller gäller alltså inte lika höga beviskrav

som i brottmål, och ett påstående om övergrepp skall beaktas i vårdnads-målet även om t.ex. en förundersökning hos polisen har lagts ned. Är det utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp, bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer, finns det ofta skäl att utgå från att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll över sitt offer. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet skall fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andra föräldern, kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa. Av betydelse är också när våldet eller kränkningarna har skett. Ligger övergreppen långt tillbaka i tiden och har förhållandet mellan föräldern och barnet fungerat väl efter detta, behöver de inte alltid innebära att det finns en risk för att barnet far illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen har ägt rum, och är förhållandet mellan barnet och föräldern osäkert, kan risken vara större. Har föräldern genomgått behandling för att undvika en upprepning, är även det en omständighet som måste beaktas. Hänsyn måste givetvis också tas till barnets egen inställning.

Barnets delaktighet

Enligt föräldrabalken ska barnet få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vidare ska barnets åsikter tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. (Se 6 kap. 2 b §.)

Domstolens utredningsskyldighet

Enligt föräldrabalken ska domstolen se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Detta görs vanligen genom upplysningar och annan utredning från socialnämnden. Socialnämnden ska som huvudregel höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut. (Se 6 kap. 19 §.)

Umgänge

Enligt föräldrabalken gäller att barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt. På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten, utifrån barnets bästa, besluta om umgänge mellan barnet och den föräldern. (Se 6 kap. 15 och 15 a §§.)

Umgängesstöd

När domstolen beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid. Socialnämnden ska följa upp

hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt. (Se 6 kap. 15 c § föräldrabalken.)

Enligt förarbetena är domstolens möjlighet att besluta om umgängesstöd avhängig av att barnet har behov av det. Det anges ligga i sakens natur att behovet av den trygghet som umgängesstödet kan bidra till bara finns i särskilda fall, såsom när barnet och umgängesföräldern saknar en nära relation beroende på att de inte har haft något umgänge under lång tid eller när barnet av någon annan anledning saknar tillit till umgängesföräldern. Det kan också handla om behov av att en person medverkar vid hämtning och lämning för att barnet ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer. Den person som medverkar vid umgänget ska, betonas det, inte ses som en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet förs bort eller kränks. Även detta måste vägas in när domstolen överväger om umgängesstöd är en lämplig lösning. Med andra ord får inte domstolen vid behovsprövningen förutsätta att personen som medverkar vid umgänget utgör en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd är umgängesstöd inte något alternativ. (Se prop. 2009/10:192 s. 11 och 29.)

I förarbetena anges vidare att umgänge med umgängesstöd är tänkt att vara en tillfällig åtgärd för att få det att fungera. Om domstolen kommer fram till att det inte inom överskådlig framtid kan bli aktuellt att låta förälder och barn umgås utan umgängesstöd, bör domstolen inte välja umgänge med umgängesstöd. När umgänge med umgängesstöd är uteslutet på grund av att stödet inte bedöms kunna gälla under en begränsad tid eller när förutsättningarna i övrigt inte är uppfyllda, t.ex. i situationer när det finns risk för övergrepp eller bortförande, kan resultatet bli att något umgänge genom att barnet och föräldern träffas inte kommer till stånd. Det kan då bli aktuellt med umgänge genom annan kontakt än att barnet och umgängesföräldern träffas, t.ex. brev- eller telefonkontakt. I vissa fall kan det bästa för barnet vara att det inte har någon kontakt alls med föräldern. (Se s. 12 i propositionen.)

I förarbetena anförs också att när domstolen bestämmer tiden måste den göra en prognos för framtiden. Tiden ska bestämmas utifrån hur länge barnet kan förväntas behöva stödet. En rimlig utgångspunkt är att tiden bestäms till högst ett år. Det kan dock inte uteslutas att det kan finnas enskilda fall med särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet bör pågå något längre. (Se s. 29 f. i propositionen.)

Interimistiska beslut

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får domstolen, om det behövs, besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden. (Se 6 kap. 20 § föräldrabalken.)

Domstolen ska alltså inte fatta ett interimistiskt beslut annat än när det behövs. Det avgörande är vad som i det enskilda fallet behövs för barnets

bästa. Enligt förarbetena kan det vara nödvändigt att domstolen beslutar interimistiskt för att barnet inte ska fara illa, t.ex. därför att det har framkommit misstankar om våld eller andra övergrepp som inte kan lämnas utan avseende. Om det finns en risk för att barnet olovligt kommer att föras bort kan det också behövas ett interimistiskt beslut. Interimistiska beslut kan givetvis behövas även i mer vardagliga situationer. Till exempel kan föräldrarna ha flyttat till skilda orter och frågan om barnets boende, och därmed skolgång m.m., kan behöva lösas. (Se prop. 2005/06:99 s. 93.)

Nya regler om tillfälliga vårdnadshavare vid allvarligt våld

Om båda föräldrarna är vårdnadshavare och en av dem dör, får den andra vårdnadshavaren automatiskt ensam vårdnad om ett gemensamt barn (6 kap. 9 § första stycket föräldrabalken). Om den efterlevande föräldern brister i omsorgen om barnet, ska domstolen flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (6 kap 7 §). Frågan prövas på talan av socialnämnden, som är skyldig att ansöka om vårdnadsöverflyttning när den får kännedom om att någon åtgärd behöver vidtas i frågan om vårdnaden (5 kap. 2 § socialtjänstförordningen [2001:937]).

I syfte att säkerställa en snabb vårdnadsöverflyttning när en förälder uppsåtligt har dödat eller allvarligt skadat den andra föräldern beslutade riksdagen våren 2021 om nya regler i föräldrabalken om tillfälliga vårdnadshavare (prop. 2020/21:150, bet. 2020/21:CU17, rskr. 2020/21:315–316). De nya reglerna trädde i kraft den 1 juli 2021 och innebär i huvudsak följande. En domstol ska, på talan av socialnämnden, kunna flytta över vårdnaden om ett barn till en tillfällig vårdnadshavare. En tillfällig vårdnadshavare ska, om det finns särskilda skäl, få utses om det finns behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet men det saknas en lämplig person att förordna. Om en tillfällig vårdnadshavare har utsetts för ett barn ska socialnämnden fortsätta att verka för en varaktig lösning av vårdnadsfrågan. När förutsättningar finns för att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet ska rätten – på talan av socialnämnden – flytta över vårdnaden från den tillfälliga vårdnadshavaren till en eller två sådana. (Se 6 kap. 10 d och e §§.)

Kartläggning av uppgifter om våld i vårdnads mål

Jämställdhetsmyndigheten har på uppdrag av regeringen genomfört en kartläggning av i vilken utsträckning och på vilket sätt uppgifter om våld eller andra övergrepp har framförts i mål om vårdnad, boende och umgänge samt i vilken utsträckning dessa omständigheter har beaktats i domar. Uppdraget redovisades i januari 2022 i rapporten Uppgifter om våld är inget undantag (rapport 2022:1). I kartläggningen ingår drygt 800 domar samt tillhörande upplysningar och utredningar från socialnämnden i mål om vårdnad, boende och umgänge som meddelats efter den 1 april 2020.

Kartläggningen visar att uppgifter om våld inte är något undantag i vårdnadstvister. Sålunda framkommer det uppgifter om våld eller andra övergrepp

av en förälder mot den andra föräldern eller mot en partner eller mot ett barn i 64 procent av målen, dvs. i drygt två tredjedelar av målen. I 61 procent av målen där uppgifter om våld eller andra övergrepp framkom avslutades målet genom att domstolen fastställde föräldrarnas överenskommelse.

Jämställdhetsmyndigheten kommer fram till att det skiljer sig mellan domstolar i vilken utsträckning uppgifter om våld eller andra övergrepp lyfts fram i domen. I ett stort antal domar framgår varken en diskussion eller ett utvecklande resonemang om de uppgifter om våld eller andra övergrepp som lagts fram. I ett stort antal mål är det i huvudsak fokus på föräldrarna och deras situation. När barnen synliggörs är kortfattade beskrivningar mer vanligt, även om det finns undantag.

Vidare anser Jämställdhetsmyndigheten att domstolarnas riskbedömningar brister. Av kartläggningen framgår att någon form av riskbedömning har genomförts av domstolen i 69 procent av målen. I flertalet mål där en riskbedömning genomförts är bedömningen inte systematiskt och sammanhängande. Någon enhetlig metod för hur risk beaktas för de uppgifter om våld eller andra övergrepp som framförts i målen har inte kunnat utläsas. I flertalet mål avfärdas uppgifterna om våld eller övergrepp för att de inte anses styrkta trots att det av förarbetena framgår att det inte är lika höga beviskrav som i brottmål.

Kunskapsstöd om barn som bevittnat våld

Regeringen gav genom regleringsbrevet för 2020 Brottsoffermyndigheten i uppdrag att ta fram ett kunskapsstöd för berörda aktörer – t.ex. socialtjänstens familjerätter, ombud och domstolar – om behoven hos barn som har bevittnat våld och som vistas i skyddat boende. Resultatet av myndighetsuppdraget redovisades den 1 juni 2022 i form av en webbutbildning om barn som bevittnat våld. Utbildningen riktar sig framför allt till dem som arbetar inom socialtjänstens familjerätter, är domare eller arbetar som juridiskt ombud i vårdnadsmål. Utbildningen består av en gemensam introduktion och tre fördjupningsspår för respektive yrkesgrupp och innehåller bl.a. casefilmer, filmade intervjuer med yrkesverksamma och forskare samt efterföljande diskussionsfrågor.

Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer

Regeringen tillsatte i september 2021 Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer – en översyn av reglerna i föräldrabalken (Ju 2021:11). Utredningen hade bl.a. i uppdrag att föreslå de författningsändringar som behövs för att stärka skyddet för barnet när fråga uppkommer om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning (dir. 2021:70). Uppdraget redovisades i januari 2023 i betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71).

Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023.

Utredningen redovisar följande förslag och bedömningar.

Utgångspunkten för frågor om umgänge ska även i fortsättningen vara barnets bästa

Utredningen har övervägt om det i lagtext bör tydliggöras situationer där de kränkningar som en förälder har gjort sig skyldig till innebär att utgångspunkten bör vara att umgänge inte ska förekomma. Utredningen har kommit fram till att det inte är lämpligt att i lag reglera särskilda situationer där barn som utgångspunkt inte bör ha rätt till umgänge med en förälder. Ställningstagandet grundar sig på att när det uppkommer en fråga om umgänge ska det alltid göras en individuell bedömning av vad som är barnets bästa i det enskilda fallet. Det är inte en förälders beteende som ska vara utgångspunkten för den bedömningen. Att vid bedömningen utgå från att en förälders beteende och handlingar i vissa situationer diskvalificerar denne som umgängesförälder är därför enligt utredningen inte en lämplig utgångspunkt utifrån ett barnrättsperspektiv. Detta är enligt utredningen ett starkt argument mot att i lagtext särskilt ange ett antal situationer där utgångspunkten ska vara att umgänge inte ska förekomma. Utgångspunkten vid bedömningen av om ett barn ska ha rätt till umgänge med en förälder bör därför enligt utredningen även i fortsättningen vara barnets bästa. Däremot är det av största vikt att domstolarna har kännedom om vålds konsekvenser för barn och vilka behov ett barn kan ha efter en traumatisk upplevelse. Detta ska domstolen ta hänsyn till vid bedömningen av vad som är barnets bästa.

Ny lydelse av paragrafen om barnets bästa

Utredningen föreslår att riktlinjerna för bedömningen av barnets bästa ska omformuleras. Utredningen har nämligen kommit fram till att det i lagtext bör förtydligas att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning som ska ta sikte på omständigheterna för det enskilda barnet. Vidare har utredningen kommit fram till att det i lagtext inte ska anges ett antal utvalda omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen.

Den nuvarande utformningen av 6 kap. 2 a § föräldrabalken innebär att det vid bedömningen av barnets bästa ska fästas särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Att barnet eller någon annan i barnets familj utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar är exempel på situationer när ett barn kan fara illa. Ett barn kan dock, framhåller utredningen, fara illa även på andra sätt än genom det som särskilt anges i lagtexten. Genom att det i den nuvarande paragrafen anges exempel på hur ett barn kan fara illa anser utredningen att det finns en risk att andra omständigheter som kan innebära att det finns risk för att ett barn far illa inte beaktas i lika stor utsträckning som de situationer som exemplifieras. Ett barn kan exempelvis fara illa genom

vanvård, försummelse eller utnyttjande. Den nuvarande utformningen av paragrafen innebär även att avseende särskilt ska fästas vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Enligt utredningen har denna s.k. kontaktpincip fått ett stort genomslag. Barn har rätt att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar så länge en sådan kontakt är förenlig med barnets bästa. Med den nuvarande utformningen av paragrafen finns det enligt utredningen en risk att behovet av kontakt med en förälder väger tyngre än risken för att barnet far illa. Ett beslut i fråga om vårdnad, boende eller umgänge måste ta hänsyn till om barnet genom det som beslutas riskerar att fara illa. Det kan få till följd att barnets rätt till en nära och god kontakt med den ena föräldern inskränks, t.ex. när barnet riskerar att fara illa genom ett umgänge med den föräldern. Genom att inte längre ange att dessa utvalda omständigheter ska beaktas särskilt vid bedömningen av barnets bästa anser utredningen att det tydliggörs att bedömningen av barnets bästa alltid är en helhetsbedömning. I bedömningen ska ingå bl.a. de omständigheter som framgår av den nuvarande formuleringen av paragrafen, men även alla andra omständigheter som är av betydelse för det enskilda barnets situation.

Utredningen föreslår att det utöver att det särskilt ska anges att bedömningen av barnets bästa är en helhetsbedömning även ska framgå att risken för att barnet far illa ska vara en del av den bedömningen. Förslaget innebär att paragrafen får ett tydligare fokus på risken för att barnet far illa och riskbedömningens betydelse för bedömningen av vad som är barnets bästa. Utredningen konstaterar, med hänvisning till Jämställdmyndighetens redovisade rapport ovan, att det har visat sig att domstolarna till viss del brister när det gäller att göra riskbedömningar när uppgifter om våld eller övergrepp framkommit. Utredningen framhåller att barn har en absolut rätt till skydd mot att bli utsatta för våld och annan kränkande behandling. Ett umgänge ska därför inte genomföras om det finns en risk att barnet vid ett sådant umgänge far illa fysiskt eller psykiskt.

Vidare konstaterar utredningen att den aktuella paragrafen har betydelse inte bara för frågor om umgänge utan även för frågor om vårdnad och boende. Enligt utredningens uppfattning är det oavsett om en fråga avser vårdnad, boende eller umgänge positivt att det av lagtexten framgår att bedömningen är en helhetsbedömning. Avsikten med ändringen är inte att risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar inte ska beaktas vid prövningen av frågor om vårdnad, boende eller umgänge. Dessa omständigheter ska beaktas som en del av helhetsbedömningen. En konsekvens av förslaget är enligt utredningen att beslutsfattarens bedömningar av barnets bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge blir mer anpassade efter det enskilda barnets situation. Det säkerställs därmed att bedömningarna blir individuella och nyanserade.

Utbildningsinsatser

Utredningen redogör i sitt betänkande för de utbildningar för blivande och ordinarie domare som erbjuds via Domstolsakademin.

Utredningen har kommit fram till att Domstolsverket bör överväga behovet av att genomföra en utbildningsinsats när det gäller riskbedömningar i familjemål mot bakgrund av utredningens förslag till ny lydelse av 6 kap. 2 a § föräldrabalken. En sådan utbildning skulle enligt utredningen med fördel kunna fokusera just på den riskbedömning som ska göras när det framkommit uppgifter om våld eller andra omständigheter som kan innebära att ett barn far illa. I utredningens kontakter med representanter för barn, socialtjänster och organisationer som på olika sätt arbetar med våld i nära relationer har framförts att det finns ett behov av kompetenshöjande insatser när det gäller kunskap om vad som kan innefattas i begreppen fara illa samt vilka lång- och kortsiktiga konsekvenser det kan innebära för ett barn att uppleva våld och fara illa på olika sätt. Dessa synpunkter kan, anför utredningen, med fördel ingå i översynen av behovet av utbildningsinsatser. Även barns rättigheter i enlighet med barnkonventionen bör vara en utgångspunkt för en sådan utbildningsinsats.

Domstolen ska kunna hämta in sakkunnigutlåtande från en psykolog

Utredningen föreslår att domstolen i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge ska kunna hämta in ett sakkunnigutlåtande från en psykolog, om det behövs ytterligare utredning om barnets situation. I en del situationer kan det vara mycket svårt för domstolen och även för den som genomför en vårdnadsutredning att bedöma vilket umgänge som är förenligt med barnets bästa. Det är enligt utredningen viktigt att bedöma behovet av utredning utifrån omständigheterna för det enskilda barnet. Domstolen har en utrednings-skyldighet och beslutar vilken utredning som behövs. Det ska ställas särskilda krav på vem som kan utföra ett sakkunnigutlåtande. Den som genomför utlåtandet ska vara legitimerad psykolog och vara specialiserad inom klinisk barn- och ungdomspsykologi. Domstolen ska förelägga den sakkunnige att ge in ett utlåtande inom en viss tid. Domstolen ska i största möjliga mån ge riktlinjer för utlåtandet så att det blir tydligt för den sakkunnige vad den ska uttala sig om. Tiden för när utlåtandet senast ska vara klart bör bestämmas utifrån hur omfattande utredningen och förordnandet är.

Konsekvenser för barn av utredningens förslag

Utredningen bedömer att förslaget om en ny lydelse av paragrafen om barnets bästa främjar individuella och nyanserade helhetsbedömningar av barnets bästa. Att ett barn kan fara illa på andra sätt än genom övergrepp, bortförande eller kvarhållande bedöms få ökad betydelse vid bedömningen av barnets bästa. En ytterligare konsekvens av förslaget är att det tydliggörs att ett umgänge med en förälder inte ska ske på bekostnad av att barnet far illa. Detta bedöms öka tryggheten för barn. Vidare innebär utredningens förslag om

domstolars möjlighet att hämta in sakkunnigutlåtande från en psykolog att domstolarna ges en möjlighet till ytterligare underlag inför bedömningen av barnets bästa i frågor om vårdnad, boende och umgänge.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om vårdnadsöverflyttning vid dödligt våld i familjen behandlades av utskottet våren 2021 i det lagärende där nya regler om tillfälliga vårdnadshavare infördes. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena av följande skäl:

När det gäller frågan om vårdnadsöverflyttning vid dödligt våld i familjen konstaterar utskottet att det nya systemet med tillfälliga vårdnadshavare skapar förutsättningar för en snabb vårdnadsöverflyttning i sådana situationer. Som också regeringen framhåller är en vårdnadshavare som avsiktligt dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren så gott som alltid olämplig som vårdnadshavare, och en ändring i vårdnaden ska då göras. Prövningen måste dock göras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och med barnets bästa för ögonen. Det måste, som även Rädda Barnen understryker, alltid kunna göras en individuell bedömning utifrån vad som har hänt i det specifika fallet och utifrån barnets bästa. Ett förfarande som innebär att en förälder fräntas vårdnaden kan inte heller särskiljas från frågan om vem som ska utses till vårdnadshavare i stället, vilket också det kräver att det görs en bedömning i det enskilda fallet. Utskottet ser därför inte skäl för någon åtgärd för obligatorisk eller automatisk vårdnadsöverflyttning.

Även andra motionsyrkanden om vårdnad och umgänge vid våld i familjen behandlades av utskottet i det angivna lagärendet. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena med hänvisning till pågående och aviserat arbete på området, bl.a. den då aviserade utredningen om våldsutsatta barn (sedermera Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer).

Riksdagen följde utskottets förslag i fråga om samtliga dessa motionsyrkanden.

Interpellation till statsråd

Justitieminister Gunnar Strömmer anförde den 17 februari 2023 i ett interpellationssvar om ett stärkt barnrättsperspektiv i lagstiftningen om umgänge och vårdnad (ip. 2022/23:162) bl.a. följande:

Det är en självklarhet för denna regering att barn ska skyddas mot våld och annan kränkande behandling och att varje barn ska ges möjlighet att vara delaktigt i frågor som rör honom eller henne.

Regeringen tog den 20 januari emot betänkandet Tryggare hem för barn. Utredningen presenterar förslag på lagändringar för att stärka skyddet för barn när det uppkommer frågor om barnet ska ha umgänge med en förälder som utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning. I betänkandet överväger utredningen bland annat hur man bör se på umgänge i en situation där barnet eller en förälder har skyddade personuppgifter eller befinner sig i ett skyddat boende.

Regeringens ingång i denna fråga är tydlig: Barnets bästa ska alltid sättas främst. Det är barnets behov, inte föräldrarnas, som ska vara styrande.

Utredningens förslag är en betydelsefull del i regeringens arbete för att uppnå detta. För det fortsatta arbetet blir det naturligtvis centralt att ta del av remissinstansernas synpunkter. Om det skulle visa sig att utredningens förslag inte är tillräckliga är regeringen beredd att överväga ytterligare åtgärder.

När det gäller utbildning för att höja kunskapen hos domstolar och för den delen också hos andra som på ett konkret sätt ska ta barnets intresse till vara vill jag verkligen förbinda mig att bidra till att det sker utbildningar i högre grad och med högre kvalitet än i dag. Det är helt oundgängligt att de som ytterst dömer och avgör de här frågorna har en ordentlig kunskap om de fall som de ska ta ställning till, och då menar jag inte bara kunskap om omständigheterna i det konkreta fallet utan också en bakgrundskunskap mot vilken man också kan pröva det enskilda fallet.

Utskottets ställningstagande

När det gäller frågan om vårdnadsöverflyttning vid dödligt våld i familjen konstaterar utskottet att det nya systemet med tillfälliga vårdnadshavare skapar förutsättningar för en snabb vårdnadsöverflyttning i sådana situationer. Som framhölls i lagändringen om de nya reglerna om tillfälliga vårdnadshavare är en vårdnadshavare som avsiktligt dödar eller allvarligt skadar den andra vårdnadshavaren så gott som alltid olämplig som vårdnadshavare, och en ändring i vårdnaden ska då göras. Prövningen måste dock göras med utgångspunkt i omständigheterna i det enskilda fallet och med barnets bästa för ögonen. Det måste, som även remissinstansen Rädna Barnen underströk i lagändringen, alltid kunna göras en individuell bedömning utifrån vad som har hänt i det specifika fallet och utifrån barnets bästa. Ett förfarande som innebär att en förälder fråntas vårdnaden kan inte heller särskiljas från frågan om vem som ska utses till vårdnadshavare i stället, vilket också det kräver att det görs en bedömning i det enskilda fallet. Utskottet ser därför, i likhet med tidigare, inte skäl för någon åtgärd med anledning av förslagen om en vårdnadsöverflyttning vid dödligt våld i motionerna 2022/23:881 (C) yrkande 44, 2022/23:2139 (S) yrkande 63 i denna del och 2022/23:566 (SD).

När det sedan gäller övriga motionsyrkanden om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen konstaterar utskottet att Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer har haft i uppdrag att föreslå de författningsändringar som behövs för att stärka skyddet för barnet när en fråga uppkommer om umgänge med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till någon annan allvarlig kränkning. Utredningen redovisar i betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71) flera förslag och bedömningar i saken. Förslagen har även bäring på frågor om vårdnad och boende. Betänkandet är för närvarande föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023. Justitieminister Gunnar Strömmer anförde

nyligen i ett interpellationssvar om ett stärkt barnrättsperspektiv i lagstiftningen om umgänge och vårdnad att det är en självklarhet för denna regering att barn ska skyddas mot våld och annan kränkande behandling och att varje barn ska ges möjlighet att vara delaktigt i frågor som rör honom eller henne. Vidare är regeringens ingång i denna fråga tydlig: Barnets bästa ska alltid sättas främst. Det är barnets behov, inte föräldrarnas, som ska vara styrande. Justitieministern uttalade vidare att utredningens förslag är en betydelsefull del i regeringens arbete för att uppnå detta och att det för det fortsatta arbetet blir centralt att ta del av remissinstansernas synpunkter. Om det skulle visa sig att utredningens förslag inte är tillräckliga är regeringen beredd att överväga ytterligare åtgärder.

I samma interpellationssvar anförde justitieministern också att han vill förbinda sig att bidra till att det genomförs utbildningar i högre grad och med högre kvalitet än i dag. Detta gäller utbildning för att höja kunskapen hos domstolar och även andra som på ett konkret sätt ska ta till vara barnets intresse. Det är enligt justitieministern helt oundgängligt att de som ytterst dömer och avgör dessa frågor har en ordentlig kunskap om de fall som de ska ta ställning till. Med detta avses inte bara kunskap om omständigheterna i det konkreta fallet utan även en bakgrundskunskap mot vilken man också kan pröva det enskilda fallet.

Därmed saknas det skäl för riksdagen att ta något initiativ med anledning av motionsyrkandena, som därför avstyrks.

Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar. Utskottet hänvisar till pågående arbete.

Jämför reservation 30 (C) och 31 (MP).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 26 föreslås ett tillkännagivande till regeringen om en översyn av lagstiftningen i syfte att säkerställa barnets rätt till kontakt och umgänge med en varaktig social förälder. Samma förslag läggs fram i kommittémotion 2022/23:894 av Christofer Bergenblock m.fl. (C) yrkande 42.

I kommittémotion 2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 1 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till att införa föräldrafullmakter i enlighet med ett förslag från Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla.

I motion 2022/23:682 föreslår Yasmine Bladelius och Anna Wallentheim (båda S) ett tillkännagivande om att regeringen bör tillsätta en utredning om hur barn ska kunna ha fler än två juridiska vårdnadshavare.

Reglerna om umgänge med andra än rättsliga föräldrar

Enligt föräldrabalken har barnets vårdnadshavare ett ansvar för att barnets behov av umgänge med någon annan än en förälder som står barnet särskilt nära tillgodoses så långt som möjligt (6 kap. 15 § tredje stycket). Det kan vara fråga om t.ex. mor- och farföräldrar, andra släktingar, familjehemsföräldrar eller en styvförälder. I den utsträckning ett bristande umgänge beror på att vårdnadshavaren inte tar sitt ansvar är det en viktig uppgift för socialtjänsten att försöka få vårdnadshavaren att se till barnets behov. Om detta inte lyckas får domstolen på talan av socialnämnden besluta om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder (6 kap. 15 a § andra stycket). Vid bedömningen av om en sådan talan ska föras ska socialnämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina mor- och farföräldrar och andra som står barnet särskilt nära.

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade bl.a. i uppdrag att ta ställning till om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter separation eller dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar (dir. 2020:132). Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38). Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

I betänkandet konstaterar utredningen att många barn växer upp i andra familjer än traditionella kärnfamiljer. Inte sällan finns det en eller flera vuxna som tar ett föräldraansvar för barnet utan att vara barnets rättsliga förälder eller vårdnadshavare, s.k. sociala föräldrar. Det är enligt utredningen angeläget att barn som växer upp i en familj med andra eller fler vuxna än två rättsliga föräldrar har tillgång till sitt sociala nätverk och kan dra nytta av detta på samma sätt som andra barn. Den familjerättsliga lagstiftningen är dock inte anpassad till att barn växer upp i andra familjer än kärnfamiljer, och utredningen har utifrån en kartläggning av problembilden identifierat följande reformbehov.

- Förutsättningarna för barn att upprätthålla en relation med sina sociala föräldrar efter en separation eller en förälders dödsfall behöver förbättras.
- Det finns ett behov av att underlätta vardagslivet för vissa familjer där sociala föräldrar tar föräldraansvar.

Det identifierade reformbehovet har lett till följande förslag från utredningen.

Informationsinsatser för familjer där sociala föräldrar finns

Utredningen anför att kartläggningen visar att det är ovanligt att familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar använder sig av fullmakter. En del familjer har uppfattningen att det är svårt eller krångligt att använda fullmakter. Andra tycks inte känna till att möjligheten finns. Samtidigt är det få av dem som faktiskt har använt fullmakt som har upplevt att det inte fungerar. Det ligger därför nära till hands att anta att många familjer skulle uppleva färre problem i sin vardag om de använde sig av fullmakter. Utredningen bedömer vidare att det över huvud taget finns ett behov av samlad och enkel information om regler som inkluderar sociala föräldrar och om de möjligheter som finns att på olika sätt ge sociala föräldrar ett rättsligt mandat att agera i frågor om barnet. Det har bl.a. genom de kontakter som utredningen haft med yrkesverksamma på området framkommit att en tänkbar förklaring till att bestämmelserna om barnets umgänge med andra än rättsliga föräldrar sällan tillämpas är att en del sociala föräldrar helt enkelt inte känner till att reglerna finns.

Utredningen föreslår därför att regeringen ger Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) i uppdrag att genomföra informationsinsatser med målsättningen att öka kunskapen om sådana regler och möjligheter som nämns ovan.

Föräldrafullmakt – en ny form av fullmakt

Utredningen anför att kartläggningen visar att en betydande del av den problematik som familjerna möter i sin vardag har samband med tillgången till digitala plattformar. För många sådana plattformar gäller att det vid inloggning görs en kontroll mot behörighetsuppgifter som hämtas från folkbokföringen. För att åstadkomma en verklig förändring bedömer utredningen därför att det kan krävas att en social förälders behörighet – i likhet med vad som gäller för en vårdnadshavare – framgår av folkbokföringen.

Utredningen föreslår därför att det införs en ny form av fullmakt – föräldrafullmakt – som gör det enklare för bl.a. sociala föräldrar att få en mer generell behörighet att hantera frågor som gäller barnet. En uppgift om föräldrafullmakt ska registreras i folkbokföringen, och med fullmakten ska följa en förutbestämd och i lag angiven behörighet att i vårdnadshavarens ställe agera i olika frågor som rör barnet. När det gäller barnets personliga angelägenheter ska behörigheten i princip motsvara det utrymme som en vårdnadshavare har att handla på egen hand när ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare. Om vårdnadshavaren även är barnets förmyndare ska föräldrafullmakten också omfatta en rätt att, i samma utsträckning som en förmyndare, ta del av uppgifter i frågor som rör barnets ekonomiska angelägenheter.

Förslaget innebär att barnets vårdnadshavare får möjlighet att lämna en föräldrafullmakt genom en anmälan till Skatteverket. Om barnet har fyllt tolv år ska barnet, som huvudregel, lämna sitt samtycke till en anmälan om föräldrafullmakt.

Barns rätt till umgänge med sociala föräldrar ska stärkas

För att stärka barns rätt till sina sociala föräldrar föreslår utredningen att det införs en självständig talerätt i frågor om umgänge för den som är att anse som en särskild umgängesperson. Med detta avses en person med vilken barnet har en relation som motsvarar den mellan barn och förälder. En sådan ordning minskar enligt utredningens bedömning risken för att konflikter mellan vuxna leder till att barnet förlorar kontakten med någon som barnet ser som sin förälder. Liknande regler finns i flera jämförbara länder, t.ex. Finland.

Avsikten är enligt utredningen att den nya bestämmelsen om umgänge ska tillämpas restriktivt. Det avgörande ska vara hur relationen gestaltar sig ur barnets perspektiv. Det kan regelmässigt förutsättas att den relation som ska finnas mellan ett barn och en särskild umgängesperson kan uppstå endast om personen i fråga har bott tillsammans med barnet under en inte obetydlig del av barnets liv och under den tiden också tagit ett sådant omfattande ansvar för barnets omsorg och fostran som normalt följer med ett föräldraskap.

Med tanke på att det mellan barnet och en särskild umgängesperson ska finnas ett förälder–barn–förhållande föreslår utredningen vidare att de bestämmelser som gäller förfarandet för och genomförandet av ett umgänge med en förälder ska tillämpas även när frågan om umgänge avser en särskild umgängesperson. Detta gäller bl.a. krav på deltagande i informationssamtal, möjligheten att ingå avtal om barnets umgänge, fördelning av resekostnader och förutsättningarna att besluta om umgängesstöd.

Utökade möjligheter till samarbetsamtal

Med en utvidgning av den krets som har en självständig talerätt i frågor om umgänge följer enligt utredningen att regelverket också bör anpassas så att förutsättningarna att nå samförståndslösningar motsvarar de som gäller vid umgängestvister mellan föräldrar. Att ett barn blir involverat i en rättslig tvist ska så långt det är möjligt undvikas. Utredningen föreslår därför att kommunens skyldighet att erbjuda samarbetsamtal utökas så att denna även omfattar samtal som syftar till att barnets vårdnadshavare och en särskild umgängesperson når enighet i frågor som gäller umgänge och andra av barnets personliga angelägenheter.

Större möjligheter att ta hänsyn till barnets bästa när vårdnaden bestäms efter en förälders eller en vårdnadshavares död

Om ett barn står under vårdnad av båda sina föräldrar och en av dem dör får den efterlevande föräldern ensam vårdnad. Utredningen konstaterar att detta ofta men inte alltid är det bästa för barnet. Det finns vårdnadshavare som är mer eller mindre frånvarande i barnets liv och som barnet därför inte har någon nära relation till. I dessa fall kan en boendeförälders bortgång medföra ett dramatiskt uppbrott där barnet tvingas flytta från sitt tidigare hem till en förälder som barnet dittills endast haft en begränsad kontakt med. Om barnet sedan tidigare bor med en social förälder – typiskt sett den som var den avlidna

förälderns make eller sambo – kan det vara bäst för barnet att i stället bo kvar med honom eller henne. Utredningen föreslår därför att det införs regler som – i likhet med vad som gäller i några av våra nordiska grannländer – gör det möjligt att ta hänsyn till barnets boendesituation när vårdnaden efter en förälders dödsfall bestäms, även när den efterlevande föräldern haft del i vårdnaden sedan tidigare. Enligt förslaget ska domstolen på talan av socialnämnden, om det är lämpligare, flytta över vårdnaden från den efterlevande föräldern till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. En sådan talan ska väckas inom sex månader efter förälderns död.

För situationer där den efterlevande rättsliga föräldern och den sociala förälder som barnet har bott tillsammans med är överens om att det bästa för barnet är att de två utövar vårdnaden gemensamt föreslår utredningen en enklare ordning. Denna innebär att den efterlevande föräldern kan ansöka hos domstol om att få utöva vårdnaden gemensamt med en viss person.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar behandlades av utskottet våren 2021 i betänkande 2020/21:CU17. Motionsyrkandena avstyrktes med hänvisning till att det saknades anledning att föregripa resultatet av pågående utredningsarbete på området. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla har haft i uppdrag att ta ställning till om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter separation eller dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldrans ansvar. Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett starkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38). Utredningen lämnar flera förslag för att komma till rätta med den problembild som har identifierats. Sålunda föreslås bl.a. en ny form av fullmakt – föräldrafullmakt – och att barns rätt till umgänge med sociala föräldrar ska stärkas. Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

I likhet med tidigare finner utskottet inte skäl att föregripa det pågående arbetet genom någon åtgärd från riksdagens sida, och motionsyrkandena bör därför avslås.

Övrigt om vårdnad m.m.

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om bl.a. ändringar i regelverket för verkställighet av beslut om vårdnad, boende eller umgänge.

Jämför reservation 32 (V).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 2 begärs ett tillkännagivande om att regeringen bör lägga fram ett lagförslag som innebär att hämtning med polis vid verkställighet av beslut om vårdnad, boende eller umgänge inte får ske annat än om det råder uppenbar fara för barnet.

I motion 2022/23:2250 föreslår Runar Filper (SD) flera tillkännagivanden till regeringen om att se över reglerna för bl.a. vårdnads- och umgängestvister i föräldrabalken. Enligt motionären bör regleringen motverka att en förälder medvetet eller omedvetet påverkar barnets inställning till den andra föräldern i en tvist (yrkande 1). Regleringen bör också motverka domstolstrots genom att säkerställa att det får konsekvenser om en förälder inte följer domstolens avgörande (yrkande 6). Vidare bör enligt motionären rent allmänt rättsförhållandet mellan barn och föräldrar ses över, liksom hanteringen av familjerättsliga mål och ärenden (yrkande 8).

Regler om verkställighet

I 21 kap. föräldrabalken finns bestämmelser om verkställighet av bl.a. domar och beslut om vårdnad, boende eller umgänge. Utgångspunkten för regleringen är att avgöranden om vårdnad m.m. i princip ska följas. Vid verkställighet ska dock barnets bästa komma i främsta rummet, och barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. (1 §). Om barnet har nått en sådan ålder och mognad att dess vilja bör beaktas, får verkställighet inte ske mot barnets vilja utom när det anses nödvändigt av hänsyn till barnets bästa (5 §). Innan domstolen beslutar om verkställighet får den uppdra åt någon inom socialtjänsten eller någon annan lämplig person att verka för att den som har hand om barnet frivilligt ska fullgöra vad som åligger honom eller henne (2 §).

Om domstolen beslutar om verkställighet får den förelägga vite. Som en yttersta åtgärd får domstolen i stället, under vissa förutsättningar, besluta att barnet ska hämtas genom Polismyndighetens försorg. För att verkställa ett avgörande om vårdnad eller boende får domstolen besluta om polishämtning endast om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada eller om verkställighet annars inte kan ske (dvs. när alla andra möjligheter är uttömda). För att verkställa ett avgörande om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med får domstolen besluta om

hämtning endast om verkställighet annars inte kan ske (dvs. alla andra möjligheter är uttömda) och barnet dessutom har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern. (Se 3 §.)

Enligt vad som utvecklas i förarbetena får hämtning för umgänge alltså förekomma bara i rena undantagsfall. En polishämtning kan nämligen hämma förutsättningarna för ett harmoniskt umgänge mellan barnet och föräldern och kan därmed medföra att syftet med umgänget förfelas. Det är mycket sällsynt att behovet av umgänge är sådant att det kan överväga den risk för negativ inverkan som hämtningen är förenad med. Enbart det förhållandet att en förälder systematiskt försöker sabotera barnets umgänge med den andra föräldern är inte ett tillräckligt skäl för att besluta om hämtning. (Se prop. 2005/06:99 s. 75.)

Om domstolen har beslutat om hämtning ska den samtidigt lämna ett uppdrag till t.ex. socialtjänsten att verka för att den som har hand om barnet frivilligt ska fullgöra vad som åligger honom eller henne, om inte särskilda skäl talar mot det (4 §). Frivilliga insatser ska alltså pågå in i det sista.

En hämtning som kommer till stånd ska utföras på ett sätt som är så skoningsamt som möjligt för barnet (9 §). Med detta avses bl.a. att medverkande polisman bör vara civilklädd och använda fordon som inte har polismarkeringar samt att förrättningen över huvud bör genomföras på ett sådant sätt att den inte väcker uppseende. Någon som kan vara till stöd för barnet ska närvara. Dessutom ska en barnläkare, barnpsykiater eller barnpsykolog medverka, om det är möjligt. (Se 11 §.)

Tidigare behandling

Motsvarande förslag som i motion 2022/23:2250 (SD) yrkandena 1, 6 och 8 har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i lagstiftningsärendet om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister (bet. 2020/21:CU17). Motionsyrkandena avstyrktes med hänvisning till att de nya reglerna om vårdnadstvister innebär bättre förutsättningar för föräldrar att nå samförståndslösningar, som ofta är mer hållbara än om domstolen avgör vad som ska gälla, samt ett ökat fokus på barnen och deras rätt till delaktighet i ett förfarande i frågor om bl.a. vårdnad. Detta borde också enligt utskottet leda till att umgängessabotage och liknande agerande motverkas. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

När det gäller motion 2022/23:245 (V) yrkande 2 konstaterar utskottet att hämtning kan beslutas under vissa förutsättningar som en yttersta åtgärd för att verkställa ett avgörande om vårdnad, boende och umgänge. För att verkställa ett avgörande om vårdnad eller boende får domstolen besluta om polishämtning endast om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada eller om verkställighet annars inte kan ske (dvs. när alla

andra möjligheter är uttömda). För att verkställa ett avgörande om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med får domstolen besluta om hämtning endast om verkställighet annars inte kan ske (dvs. alla andra möjligheter är uttömda) och barnet dessutom har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern. Enligt vad som utvecklas i förarbetena får hämtning för umgänge förekomma bara i rena undantagsfall. En polishämtning kan nämligen hämma förutsättningarna för ett harmoniskt umgänge mellan barnet och föräldern och kan därmed medföra att syftet med umgänget förfelas. Det är, understryks det vidare, mycket sällsynt att behovet av umgänge är sådant att det kan överväga den risk för negativ inverkan som hämtningen är förenad med. Utskottet är inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandet, som därför avstyrks.

När det sedan gäller övriga motionsyrkanden står utskottet fast vid den uppfattning som det redovisade i 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister, i enlighet med vad som framgår ovan. Även dessa motionsyrkanden bör därför avslås.

Överförmyndare, gode män och förvaltare

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om systemet med överförmyndare, gode män och förvaltare. Utskottet hänvisar bl.a. till pågående arbete.

Jämför reservation 33 (SD) och 34 (C).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilander m.fl. (SD) begärs flera tillkännagivanden till regeringen om överförmyndare, gode män och förvaltare. Motionärerna föreslår att det snarast införs ett nationellt register över ställföreträdare (yrkande 26), att tillsynen på området förbättras och möjligheterna till sanktioner utökas (yrkande 27), att den enskilde ges bättre rätt till ekonomisk ersättning vid skada (yrkande 28), att det tydliggörs vilka kvalitetskriterier som ska gälla för ställföreträdare och deras arbete samt att efterlevnaden säkerställs (yrkande 29), att det införs regler om ett rimligt högsta antal personer som en ställföreträdare får företräda (yrkande 30), att det blir enklare att avsäga sig uppdraget som ställföreträdare (yrkande 31) och att det skapas rutiner för att göra en god man medveten om uppdragets bredd (yrkande 32).

I kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 61 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen skyndsamt ska återkomma till riksdagen med förslag på hur man kan förändra systemet med gode män, förvaltare och förmyndare.

I motion 2022/23:342 föreslår Rickard Nordin (C) ett tillkännagivande till regeringen om att Ställföreträdarutredningens förslag om gode män och förvaltare ska genomföras.

I motion 2022/23:563 föreslår Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) tillkännagivanden om att regeringen bör göra en översyn av lagstiftningen om överförmyndare och gode män (yrkande 1) och i det sammanhanget utreda möjligheten till professionella ställföreträdare (yrkande 2). Regeringen bör också se över möjligheten att införa ett nationellt register över gode män (yrkande 3).

Regelverket för överförmyndare, gode män och förvaltare

I föräldrabalken finns bestämmelser om gode män och förvaltare (11 kap.), om deras verksamhet (12 kap.), om deras vård av egendom (14 kap.) och om tillsyn över deras verksamhet (16 kap.). I samma balk finns också bestämmelser om överförmyndare, inbegripet länsstyrelsens tillsyn över överförmyndarens verksamhet (19 kap.). Kompletterande bestämmelser om bl.a. överförmyndares och länsstyrelsernas tillsyn finns i förmynderskapsförordningen (1995:379).

För den som är under 18 år och utländsk medborgare eller statslös finns det särskilda bestämmelser om god man i lagen (2005:429) om god man för ensamkommande barn.

Tidigare åtgärder på området samt riksdagsbehandling

Regeringen gav i juni 2016 de sju tillsynsansvariga länsstyrelserna i uppdrag att gemensamt vidta åtgärder för att förbättra tillsynen över och stödet till landets överförmyndare och överförmyndarnämnder. I beslutet anförde regeringen vidare att den, med utgångspunkt i den kritik som framförts på området, förutsatte att kommunerna ser till att överförmyndarna ges den kompetens och organisation som uppdraget kräver och i övrigt gör de förändringar som är nödvändiga. Länsstyrelsernas uppdrag redovisades i september 2017.

Riksdagen beslutade, på utskottets förslag, våren 2017 om ett tillkännagivande till regeringen i fråga om överförmyndare, gode män och förvaltare (bet. 2016/17:CU10, rskr. 2016/17:189). Enligt tillkännagivandet borde regeringen snarast ta initiativ till en uppföljning av hur lagstiftningen på området fungerar, och i det sammanhanget borde regeringen även överväga andra förbättringar av systemet med gode män och förvaltare. Förslag som enligt tillkännagivandet borde övervägas gällde bl.a. utbildningen för gode män och förvaltare, ett offentligt ställföreträdareregister, ett nationellt blankettsystem och ett system för enhetlig redovisning. Tillkännagivandet slutredovisades av regeringen genom tillsättandet av Ställföreträdarutredningen i juli 2019 (se närmare nedan).

Regeringen fattade i maj 2018 tre beslut som var inriktade på att förbättra tillsynen över ställföreträdare och överförmyndare i form av

- förordningsändringar som ställer krav på berörda länsstyrelser att bedriva ett aktivt arbete med samordning och samverkan i frågor om tillsyn och tillsynsvägledning
- ett uppdrag till länsstyrelserna att ta fram riktlinjer för hur ställföreträdare bör redovisa sin förvaltning, för hur överförmyndare bör granska ställföreträdarens förvaltning och för hur överförmyndare bör kontrollera en persons lämplighet som ställföreträdare
- ett uppdrag till Statskontoret att överväga hur länsstyrelsernas samordning av tillsynen och tillsynsvägledningen ytterligare kan förbättras.

Förordningsändringarna trädde i kraft i juli 2018, och uppdragen till länsstyrelserna respektive Statskontoret redovisades i april 2019.

Motionsyrkanden om systemet med gode män, förvaltare och överförmyndare har härefter behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena med hänvisning till Ställföreträdarutredningens pågående arbete. Riksdagen följde utskottets förslag.

Ställföreträdarutredningen

Ställföreträdarutredningen hade i uppdrag att se över reglerna om gode män och förvaltare för att säkerställa att reglerna är moderna och rättssäkra. Utredningen skulle inte se över ställföreträdarsystemet som helhet, utan inriktningen på uppdraget var att koncentrera sig på de områden där det finns problem och brister. (Se dir. 2019:44.)

Uppdraget redovisades i maj 2021 i betänkandet Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36). Betänkandet har remitterats och bereds vidare inom Regeringskansliet.

Utredningen redovisar bl.a. följande förslag och bedömningar.

Ökat hänsynstagande till huvudmannens vilja och välbefinnande

- Ställföreträdare ska beakta huvudmannens vilja eller förmodade inställning när uppdraget utförs.
- Huvudmannens pengar ska i skäligen utsträckning användas för hans eller hennes välbefinnande.
- Ett godmanskap ska upphöra om huvudmannen inte längre samtycker.

Bättre insyn för huvudmannen i ställföreträdarens verksamhet

Ställföreträdare ska bl.a. löpande informera sina huvudmän om uppdraget, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Överförmyndaren ska ge information och stöd till huvudmän

Överförmyndaren ska bl.a. vara skyldig att lämna allmän information till huvudmän, t.ex. om vad ställföreträderskapet innebär, om vilken överförmyndarens roll är och om möjligheten att framställa klagomål mot en ställföreträdare. Informationsmaterialet ska tas fram av den nya myndighet som utredningen föreslår.

Huvudmannens möjligheter att få ersättning för ekonomisk skada

Det ska införas en åtalsplikt för överförmyndaren om en förmyndare, god man eller förvaltare kan misstänkas för att ha begått brott mot sin huvudman för vilket fängelse kan följa och som har samband med verksamheten. Under den rättsprocess som kan följa på en sådan anmälan kan huvudmannen få hjälp av åklagaren eller ett målsägandebiträde med att föra en skadeståndstalan.

Ställföreträdaruppdraget ska beskrivas med modernare begrepp

Ställföreträdarens uppdrag ska bestå i att, inom ramen för förordnandet, se till att den enskildes intressen i ekonomiska och personliga angelägenheter tas om hand. Ställföreträdaren ska bevaka den enskildes rätt i de angelägenheter som uppdraget omfattar.

Det ska bli tydligare vad ställföreträdaren förväntas göra

Det ska införas en lagstadgad skyldighet för överförmyndaren att före förordnandet informera den tilltänkta ställföreträdaren om vad uppdraget förväntas innebära. Överförmyndaren ska också dokumentera den information som lämnas.

Bättre utbildning för ställföreträdare

- För att öka kunskapsnivån föreslår utredningen en nationell introduktionsutbildning som alla ställföreträdare ska vara skyldiga att gå i samband med att de förordnas. Den nya myndighet som utredningen föreslår ska ansvara för att ta fram introduktionsutbildningen, som med fördel kan vara webb-baserad.
- Det ska vara en uppgift för den nya myndighet som utredningen föreslår att göra en sammanställning över befintliga utbildningar och kartlägga behoven av ytterligare utbildningar. På områden där det saknas relevanta fördjupade utbildningar ska myndigheten ansvara för att sådana tas fram. Överförmyndaren ska ansvara för att ställföreträdare utifrån behov erbjuds fördjupad utbildning.

Bättre stöd till ställföreträdare

Överförmyndaren är redan i dag skyldig att ge stöd till ställföreträdare inom ramen för myndighetens serviceskyldighet enligt förvaltningslagen

(2017:900). I syfte att säkerställa att serviceskyldigheten får fullt genomslag föreslår utredningen att det tas in en bestämmelse i förmyndarskapsförordningen som erinrar om skyldigheten. Vidare ska den nya myndighet som utredningen föreslår få i uppdrag att ta fram allmänna råd och annat material till stöd för ställföreträdare.

När en ställföreträdare vill avsluta sitt uppdrag ska en ny ställföreträdare utses så snart som möjligt

Överförmyndaren ska utse en ny ställföreträdare så snart som möjligt när en ställföreträdare begär sitt entledigande, under förutsättning att ställföreträdarskapet ska fortsätta. Detta ska gälla parallellt med den möjlighet som redan finns att vända sig till domstol för att få avsluta uppdraget i förtid (dvs. utan att någon ny ställföreträdare utsetts), vilket förutsätter en skälig orsak för begäran.

Anställda ställföreträdare ska kunna förordnas i särskilda fall

Utredningen föreslår en reglering av i vilka särskilda fall ställföreträdare som tar sig an uppdrag inom ramen för sina anställningar ska få utses. En anställd ställföreträdare ska enligt förslaget kunna förordnas när det är nödvändigt på grund av uppdragets svårighetsgrad eller om det annars finns särskilda skäl med hänsyn till den enskildes intressen. En anställd ställföreträdare ska under samma förutsättningar också kunna förordnas interimistiskt oavsett om en anställd eller en ideell ställföreträdare senare ska förordnas. Utredningen föreslår vidare en reglering som innebär att samma bestämmelser ska gälla för anställda ställföreträdare som för andra.

Tydligare krav på ställföreträdarens redovisning och överförmyndarens granskning

- Ställföreträdare ska redogöra för sin verksamhet i en årsberättelse och slutberättelse till överförmyndaren.
- Ställföreträdare ska inte kunna befrias från redovisningsskyldighet, men den befintliga möjligheten till förenklad redovisning ska utvidgas.
- Överförmyndaren ska granska ställföreträdarens verksamhet med huvudmannens bästa i fokus.
- Den nya myndighet som utredningen föreslår ska bemyndigas att meddela föreskrifter om bl.a. ställföreträdarens redovisning och överförmyndarens tillsyn.

Fler tillsynsverktyg för överförmyndaren

För att säkerställa att överförmyndaren kan få tillgång till uppgifter om en huvudmans försäkringsskydd, kapitalförsäkring och skulder föreslår utredningen att även försäkringsbolag och inkassoföretag ska vara skyldiga att lämna de uppgifter som överförmyndaren behöver för tillsynsverksamheten.

Ställföreträdares verksamhet ska granskas inom en rimlig tid

- Ställföreträdare ska även i fortsättningen redovisa sina uppdrag senast den 1 mars.
- Det ska finnas en tidsgräns för granskningen av en ställföreträdares verksamhet. Utredningen föreslår att överförmyndaren ska granska årsräkningen, sluträkningen, årsberättelsen och slutberättelsen senast inom sex månader från det att dessa handlingar har lämnats in.

Arvode och kostnadsersättning till ställföreträdare

- Reglerna om arvode bör i nuläget inte ändras.
- Småutgifter ska kunna ersättas utan att kvitton visas upp.

Stärkt kompetens och kvalitet i överförmyndarverksamheten

- Det ska tydligare lyftas fram i lagstiftningen att den som väljs som överförmyndare, ledamot i överförmyndarnämnd eller ersättare ska vara lämplig för ett sådant uppdrag.
- Överförmyndare, nämndledamöter och ersättare ska vara skyldiga att genomgå en introduktion inför uppdraget.
- Grundläggande krav på överförmyndarverksamheten ska tas in i lagstiftningen, innebärande att verksamheten ska bedrivas med god kvalitet och att kvaliteten fortlöpande ska utvecklas och säkras. Det ska också krävas att uppgifterna i verksamheten utförs av personer med lämplig utbildning och erfarenhet samt att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden.
- Överförmyndarnämnd eller gemensam överförmyndarnämnd ska bli den obligatoriska organisationsformen.
- Det ska införas ökade möjligheter till delegering av beslutanderätt i överförmyndarnämnden i brådskande fall.
- Överförmyndaren ska besluta i ärenden om godmanskap som i dag prövas av domstol.

En ny myndighet ska ha ett övergripande ansvar på området

- Länsstyrelserna ska även i fortsättningen ansvara för tillsyn och tillsynsvägledning på området.
- En ny statlig myndighet ska inrättas med ett huvudansvar på området. Myndigheten ska inom sig inrätta ett forum för samverkan för att ta till vara den kompetens och de erfarenheter som finns på området samt verka för enhetlighet och samsyn.

Statistiken på området ska utökas och bli en del av den officiella statistiken

- Statistiken ska utökas med uppgifter om handläggningstider i ärenden om ställföreträdarskap och om huvudmäns och ställföreträdarens kön och ålder.
- Överförmyndarsstatistiken ska på lite sikt vara en del av den officiella statistiken. Den nya myndighet som föreslås ska ansvara för statistiken.

Ett nationellt ställföreträdarregister

Utredningen föreslår en ny bestämmelse i föräldrabalken som innebär att ett nationellt register ska föras över förordnade förmyndare, gode män och förvaltare och de som har en sådan ställföreträdare. Vidare bör en särskild registerförordning tas fram av regeringen. Förordningen bör innehålla bestämmelser om bl.a. registrets ändamål och innehåll och om möjligheterna till direktåtkomst. Den nya myndighet som utredningen föreslår ska föra det nationella registret och ansvara för personuppgifter.

Ökad digitalisering

Det har visat sig att ställföreträdare sällan kan använda myndigheters och bankers digitala tjänster när de utför ärenden för huvudmannens räkning. Utredningen bedömer att det föreslagna nationella ställföreträdarregistret skapar förutsättningar för digitala tjänster som är anpassade för gode mäns och förvaltares verksamhet.

Ställföreträdare för ensamkommande barn

- En god man ska förordnas för ett ensamkommande barn oavsett om barnet söker uppehållstillstånd i Sverige eller inte.
- Socialnämnden ska skyndsamt väcka talan om eller anmäla behov av en särskilt förordnad vårdnadshavare när barnet får uppehållstillstånd.
- Reglerna om behörig överförmyndare bör i nuläget inte ändras.

Frågesvar

Dåvarande justitie- och inrikesminister Morgan Johansson framhöll i ett frågesvar den 9 mars 2022 om planerna för ett ställföreträdarregister (fr. 2021/22:1201) bl.a. att Ställföreträdarutredningens betänkande är omfattande, att flera av förslagen har betydande ekonomiska konsekvenser och att ett stort antal remissinstanser har lämnat synpunkter på de många olika förslagen.

Utskottets ställningstagande

Som utskottet har framhållit i tidigare sammanhang ska systemet med ställföreträdare och överförmyndare skydda de allra mest utsatta i samhället, och det är därför av yttersta vikt att systemet är väl fungerande och rättssäkert.

Under senare år har det vidtagits åtgärder för att förbättra dels tillsynen över och stödet till landets överförmyndare och överförmyndarnämnder, dels tillsynen över ställföreträdare. Dessutom har Ställföreträdarutredningen haft i uppdrag att se över reglerna om gode män och förvaltare för att säkerställa att reglerna är moderna och rättssäkra. Uppdraget redovisades i maj 2021 i betänkandet Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36). Betänkandet har remitterats och bereds vidare inom Regeringskansliet. Det kan konstateras att betänkandet är omfattande och att flera av förslagen har betydande ekonomiska konsekvenser. Vidare har ett stort antal remissinstanser lämnat synpunkter på de många olika förslagen.

Genom Ställföreträdarutredningens uppdrag får förslagen om en översyn respektive utredning i motion 2022/23:563 (SD) yrkandena 1–3 anses vara tillgodosedda, och de avstyrks därför. Utskottet är heller inte berett att föreslå något tillkännagivande till regeringen med anledning av övriga motionsyrkanden, som därför också bör avslås.

Framtidsfullmakter

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om bl.a. digital hantering av och ett register för framtidsfullmakter. Utskottet hänvisar till pågående arbete och tidigare ställningstagande.

Jämför reservation 35 (SD, C).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) begärs flera tillkännagivanden till regeringen om framtidsfullmakter. Motionärerna vill att framtidsfullmakter ska kunna registreras i ett offentligt register (yrkande 5). Vidare anser de att regeringen bör ta initiativ till en översyn av systemet med framtidsfullmakter för att säkerställa institutets funktion, eftersom banker i stor utsträckning inte accepterar sådana fullmakter (yrkande 6). Motionärerna vill också att framtidsfullmakter ska kunna upprättas i digital form (yrkande 7).

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilander m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del föreslås ett tillkännagivande till regeringen om att utreda hur ett oberoende, frivilligt register för framtidsfullmakter med möjlighet till digital hantering kan införas.

I motion 2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 2 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att utreda förutsättningarna för ett register för framtidsfullmakter.

Lagen om framtidsfullmakter

I juli 2017 trädde lagen (2017:310) om framtidsfullmakter i kraft (prop. 2016/17:30, bet. 2016/17:CU11, rskr. 2016/17:221). En framtidsfullmakt är en fullmakt åt någon (fullmaktshavaren) att företräda fullmaktsgivaren om han eller hon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande varaktigt och i huvudsak inte längre har förmåga att ha hand om de angelägenheter som fullmakten avser. Ekonomiska och personliga angelägenheter kan, med vissa undantag, omfattas av en framtidsfullmakt. Framtidsfullmakten ska vara skriftlig och undertecknad av fullmaktsgivaren samt bevittnad av två personer. Av fullmakten ska det framgå att det är fråga om en framtidsfullmakt samt vilka angelägenheter som fullmakten avser och vad som i övrigt ska gälla. Framtidsfullmakten träder i kraft när fullmaktsgivaren blir beslutsoförmögen. Det är fullmaktshavaren som avgör när detta inträffar. Frågan ska dock prövas av domstol om detta anges i framtidsfullmakten eller begärs av fullmaktshavaren. Om fullmaktshavaren bedömer att framtidsfullmakten har trätt i kraft ska fullmaktsgivaren och hans eller hennes anhöriga underrättas.

Samtidigt med lagen om framtidsfullmakter infördes i 17 kap. föräldrabalken behörighetsregler för anhöriga till personer som inte längre kan ha hand om sina ekonomiska angelägenheter. Behörighetsreglerna skapar en rättslig ram för sådana vardagliga rättshandlingar som många anhöriga redan tidigare brukat utföra.

Ställföreträdarutredningen

Ställföreträdarutredningen hade bl.a. i uppdrag att överväga om och hur framtidsfullmakter ska kunna upprättas och hanteras elektroniskt. Enligt kommittédirektiven aktualiserades även frågan om ett register. (Se dir. 2019:44.) Utredningen redovisade i maj 2021 sitt uppdrag i betänkandet Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36).

Utredningen föreslår att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena. Om en framtidsfullmakt skrivs under elektroniskt ska det göras med en avancerad elektronisk underskrift.

Däremot gör utredningen bedömningen att det inte bör införas något krav på registrering av framtidsfullmakter och bemöter i det sammanhanget en synpunkt kopplad till fullmaktsinstitutets genomslag. Utredningen anför följande (s. 466 f.):

Det finns flera fördelar med registrering av framtidsfullmakter, varav den främsta är att fullmakten genom registreringen blir synlig för tredje man. En registrering har dessutom den fördelen att en framtidsfullmakt inte förbises i samband med prövningen av godmanskap eller förvaltarskap. Detta har betydelse särskilt eftersom vi [...] föreslår en lagreglering av att ställföreträdarskap inte ska anordnas om den enskilde kan få hjälp på något sätt som är mindre ingripande, t.ex. om det finns en framtidsfullmakt som trätt i kraft.

Svenska Bankföreningen har påtalat att en registrering är nödvändig för att framtidsfullmakter ska få ett större genomslag än i dag. För att banker och andra aktörer ska förlita sig på att framtidsfullmakten gäller krävs enligt föreningen att en myndighet fastställer att fullmakten har trätt i kraft och ansvarar för att innehållet i fullmakten inte ändrats efter undertecknandet. Frågan behandlades i förarbetena till lagen om framtidsfullmakter. I promemorian föreslogs att det skulle vara obligatoriskt för framtidsfullmaktshavaren att registrera framtidsfullmakten hos överförmyndaren och att framtidsfullmakten skulle träda i kraft genom registreringen. Därigenom skulle ett yttre, för tredje man synbart, faktum rörande ikraftträdandet skapas. Ansökan om registrering skulle enligt promemorian få ske när fullmaktsgivaren blivit beslutsoförmögen. Registreringen föreslogs innefatta en prövning av om formkraven var uppfyllda. Regeringen ansåg dock att det inte var motiverat att bygga upp ett register, lokalt eller centralt, och att ge överförmyndaren eller någon annan i uppgift att administrera registret och kontrollera fullmakterna. Regeringen konstaterade bland annat att en registrering inte skulle innebära någon kontroll av annat än formkraven vilket inte ger något besked om ifall fullmaktsgivaren faktiskt är beslutsoförmögen och fullmakten därmed kan användas. Regeringen konstaterade också att det inte förekommer någon registrering av vanliga fullmakter och att inte heller testamenten vare sig kontrolleras eller registreras. Frågan har tagits upp till behandling i riksdagens civilutskott. Utskottet har tillkännagett att regeringen bör ta initiativ till att överväga frågan om digitala framtidsfullmakter men instämt i bedömning att framtidsfullmakter inte bör registreras.

Även om registrering av framtidsfullmakter skulle innebära den fördelen att fullmakten blir synlig för tredje man instämmer vi i den bedömning som regeringen tidigare har gjort. Detta gäller särskilt eftersom fullmakter i andra sammanhang inte registreras och eftersom en registrering utan prövning av fullmaktsgivarens beslutsförmåga inte ger svar på frågan om framtidsfullmakten kan användas. Numera finns det dessutom tjänster för att administrera fullmakter digitalt i syfte att göra det enkelt för privatpersoner och företag att hantera och få en överblick över fullmakter. Om en sådan tjänst på sikt kommer att omfatta framtidsfullmakter, vilket enligt vår bedömning inte kräver andra lagändringar än den som föreslagits ovan, kan det innebära att fullmakten blir synlig för tredje man på ett enklare sätt än i dag och att den blir enklare att hantera. Det finns alltså enligt vår bedömning inte tillräckliga skäl för att föreslå att framtidsfullmakter ska registreras i det nationella ställföreträdarregistret.

Betänkandet har remitterats och bereds vidare inom Regeringskansliet.

Frågesvar

Dåvarande justitie- och inrikesminister Morgan Johansson anförde i ett frågesvar den 30 mars 2022 om framtidsfullmaktens användbarhet (fr. 2021/22:1312) följande:

[...] har frågat mig om jag och regeringen avser att följa upp hur lagen om framtidsfullmakter fungerar så att den uppfyller sitt ursprungliga syfte.

Att människor som behöver hjälp känner sig trygga med att de också får det är en viktig fråga för regeringen. Som ett komplement till ordningen med gode män och förvaltare infördes för några år sedan på regeringens initiativ lagstiftning om framtidsfullmakter.

En framtidsfullmakt ger enskilda ökat självbestämmande och bättre möjligheter att planera framtiden och behålla kontrollen över frågor som är av stor betydelse för dem. För mig är det angeläget att ordningen med framtidsfullmakter fungerar som det var tänkt och att fullmaktshavare ges goda förutsättningar att hjälpa sina huvudmän i deras vardag.

Lagstiftningen är fortfarande relativt ny och det är tydligt att det fortfarande finns en osäkerhet hos vissa aktörer om vad en framtidsfullmakt innebär och vilken behörighet en framtidsfullmaktshavare har att företräda sin huvudman. Jag kommer att följa frågan noga och utesluter inte att överväga att vidta åtgärder om det skulle visa sig nödvändigt.

Tidigare behandling

I 2017 års lagstiftningsärende om framtidsfullmakter beslutade riksdagen, på utskottets förslag, om ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till att överväga frågan om upprättande och hantering av elektroniska framtidsfullmakter. Tillkännagivandet slutbehandlades genom regeringens uppdrag till Ställföreträdarutredningen att överväga om och hur framtidsfullmakter ska kunna upprättas och hanteras elektroniskt.

Utskottet behandlade senast våren 2022 motionsyrkanden motsvarande de som nu är aktuella (bet. 2021/22:CU6). Utskottet var inte berett att föreslå något initiativ på området med hänvisning till bl.a. att Ställföreträdarutredningens betänkande är föremål för beredning. Motionsyrkandena avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

I likhet med tidigare konstaterar utskottet att Ställföreträdarutredningen har tittat på frågan om dels upprättande av elektroniska framtidsfullmakter, dels registrering av sådana fullmakter. Utredningen föreslår i sitt betänkande att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena. Däremot görs bedömningen att det inte bör införas något krav på registrering av fullmakterna i det nationella ställföreträdarregister som utredningen föreslår ska inrättas. Utredningen bemöter i det sammanhanget en synpunkt kopplad till fullmaktsinstitutets genomslag och hänvisar bl.a. till att det numera finns tjänster för att administrera fullmakter digitalt i syfte att göra det enkelt för privatpersoner och företag att hantera och få en överblick över fullmakter. Om en sådan tjänst på sikt kommer att omfatta framtidsfullmakter, vilket enligt utredningens bedömning inte kräver några andra lagändringar än den som föreslås om elektroniskt upprättande, kan det innebära att fullmakten blir synlig för tredje man på ett enklare sätt än i dag och att den blir enklare att hantera.

Ställföreträdarutredningens betänkande har remitterats och bereds vidare inom Regeringskansliet. Utskottet finner fortfarande inte skäl att föregripa resultatet av det pågående arbetet genom någon åtgärd från riksdagens sida, och motionsyrkandena avstyrks därför.

Laglott

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om en översyn av bröstarvingars rätt till laglott. Utskottet hänvisar till en aviserad översyn på arvsrättens område.

Motionen

I motion 2022/23:1096 av Alexandra Anstrell och Mats Green (båda M) begärs ett tillkännagivande till regeringen om att överväga att ändra lagstiftningen så att testator har frihet att bestämma över sin kvarlåtenskap fullt ut efter det att eventuella bröstarvingar har fyllt 21 år.

Bakgrund

Enligt 2 kap. ärvdabalken går ett arv i första hand till den avlidnes bröstarvingar, dvs. barn (eller barnbarn), med det undantag som följer av 3 kap. när den avlidne efterlämnar en make. Hälften av den arvslott som en bröstarvinge har rätt till enligt dessa regler kallas laglott. Bröstarvingen har alltid rätt att få ut laglotten i arv efter arvlåtaren. Skulle arvlåtaren ha testamenterat bort egendom som omfattas av laglotsanspråket, kan bröstarvingen begära jämkning av testamentet inom en viss tid. Sker inte det har bröstarvingen förlorat sin rätt. Bröstarvingens laglott skyddas inte bara mot ett testamente utan även mot gåvor som till syftet är att likställa med ett testamente.

De flesta länder i Europa har ett laglottssystem av något slag som begränsar arvlåtarens rätt att testamentera.

I proposition 1986/87:1 Äktenskapsbalk m.m. föreslog regeringen de regler i 3 kap. ärvdabalken om efterlevande makes arvsrätt som gäller nu. I propositionen gjorde regeringen även bedömningen att de nuvarande reglerna om rätt till laglott skulle behållas.

I samband med riksdagsbehandlingen av propositionen (bet. 1986/87:LU18) påminde lagutskottet om att laglotsinstitutet har två syften: dels att bevara en del av den avlidnes kvarlåtenskap åt hans eller hennes närmaste släktingar, dels att skapa rättvisa mellan bröstarvingarna inbördes och förhindra att arvlåtaren genom testamente i alltför hög grad gynnar någon eller några av dem på de övrigas bekostnad. Enligt utskottets mening kunde det med visst fog hävdas att ingen i dagens samhälle är beroende av ett arv från sina föräldrar för sin försörjning. Utskottet ansåg att laglotten som en ekonomisk garanti därför har mindre vikt numera. Enligt utskottet kunde laglotten dock inte anses ha spelat ut sin roll för bröstarvingarna. Särskilt för särkullbarn har den fortfarande betydelse, och i ett äktenskap där makarna har gemensamma barn kan den ena maken av olika skäl vilja prioritera dessa barn på bekostnad av barn som maken har i ett tidigare äktenskap eller tillsammans

med en förälder som han eller hon inte varit gift med. Ett avskaffande av laglottsinstitutet skulle, fortsatte utskottet, innebära att fältet lämnades fritt för makarna att helt utesluta särkullbarnen från arvsrätt. En sådan ordning framstod enligt utskottet inte som tillfredsställande, särskilt med tanke på att barn till föräldrar som inte varit gifta med varandra först i början av 1970-talet fick rätt till arv efter sin far och hans släkt och att denna reform ännu inte helt slagit igenom i den allmänna rättsuppfattningen. För att bibehålla rätten till laglott talade vidare, enligt utskottets mening, att denna är djupt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet och att det i detta avseende i princip råder nordisk rättslikhet. På grund av vad som anförts ansåg utskottet att laglottsinstitutet som sådant inte borde avskaffas.

Tidigare behandling

Motsvarande motionsyrkanden har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet stod då fast vid sitt tidigare ställningstagande, nämligen att det saknas tillräckliga skäl för riksdagen att ta initiativ till en översyn av reglerna om bröstarvingars rätt till laglott. Motionsyrkandena avstyrktes därför. Riksdagen följde utskottets förslag.

Frågesvar

Dåvarande justitie- och inrikesminister Morgan Johansson anförde i ett frågesvar den 26 januari 2022 om frihet att testamentera sin kvarlåtenskap (fr. 2021/22:778) bl.a. följande:

I ärvdabalken återfinns den legala arvsordningen som styr hur arvet efter en avliden fördelas. Vid sidan av den efterlevande maken ärver i första hand den avlidnes bröstarvingar, dvs. barn och deras barn. Bröstarvingarna har alltid rätt att få ut sin s.k. laglott i arv. De flesta länder i Europa har ett laglottssystem av något slag som begränsar arvlåtarens rätt att testamentera.

Den fråga som [...] tar upp har vid många tillfällen behandlats i riksdagen (se bl.a. civilutskottets betänkande 2020/21:CU6). Jag delar den uppfattning som riksdagen gett uttryck för, nämligen att det i nuläget saknas tillräckliga skäl att ta initiativ till en översyn av de arvsrättsliga reglerna i detta avseende.

Tidöavtalet

I det s.k. Tidöavtalet anges formerna för och omfattningen av ett samarbete mellan de nuvarande regeringspartierna och Sverigedemokraterna under valperioden 2022–2026. I avtalet ingår en överenskommelse om en översyn av arvsrätten. Detta ska göras i form av ett uppdrag om en bred översyn av olika aspekter av arvsrätten.

Utskottets ställningstagande

Som redovisas ovan har de nuvarande regeringspartierna och Sverigedemokraterna i ett samarbetsavtal (Tidöavtalet) aviserat en översyn av arvsrätten. Det handlar om en bred översyn av olika aspekter av arvsrätten. Därmed finns det enligt utskottet inte behov av något tillkännagivande till regeringen i saken, och motionsyrkandet avstyrks.

Digital kvarlåtenskap

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om att myndigheter ska informera pensionärer om hur de kan hantera sin digitala kvarlåtenskap. Utskottet hänvisar till tidigare ställningstagande. Jämför reservation 36 (SD).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) yrkande 25 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att ta initiativ till att berörda myndigheter informerar pensionärer om hur de kan hantera sin digitala kvarlåtenskap.

Bakgrund

Om arv

Bestämmelserna i ärvdabalken om den dödes egendom (kvarlåtenskap) gör ingen åtskillnad mellan materiella och icke-materiella tillgångar. Regleringen innebär bl.a. följande.

Om inte särskild dödsboförvaltning har anordnats ska efterlevande make eller sambo, arvingar och universella testamentstagare (dödsbodelägare) gemensamt förvalta den dödes egendom under boets utredning (18 kap. 1 §).

Som huvudregel ska bouppteckning förrättas inom viss tid efter dödsfallet (20 kap. 1 §), och där ska den dödes tillgångar och skulder antecknas sådana de var vid dödsfallet (20 kap. 4 §). Därvid ska tillgångarnas värde och skuldernas belopp anges.

Arvskifte förrättas av arvingar och universella testamentstagare samt ska föregås av bodelning om den döde var gift (23 kap. 1 §). Inte sällan förekommer det att den avlidne efterlämnar tillgångar som har affektionsvärde för dödsbodelägare. Lagen innehåller inte någon bestämmelse om detta. Om en viss dödsbodelägare har en särskild affektionsmässig anknytning till ett visst föremål kan det tyckas rimligt att denne tillskiftas föremålet i fråga. Om arvingar och universella testamentstagare inte kan enas om arvskiftet, kan

domstolen förordna någon att vara skiftesman (23 kap. 5 §). Om skiftesmannen inte kan åstadkomma enighet om en lämplig ordning, får skiftesmannen vid skiftet låta egendomen gå till den eller de delägare som anses vara närmast därtill. (Se Göran Lind och Gösta Walin, Ärvdabalken, del II, 12 april 2022, Juno, kommentaren till 23 kap. 3 §.)

Den avlidne kan under sin livstid ha nyttjat olika digitala tjänster där material fortfarande finns lagrat vid dödsfallet. För tjänsterna gäller som utgångspunkt det som har avtalats mellan parterna, dvs. mellan den avlidne och den som har tillhandahållit tjänsten. I villkoren kan det t.ex. vara reglerat vad som ska gälla efter att användaren har dött.

Om myndigheters serviceskyldighet

Enligt 6 § förvaltningslagen (2017:900) ska myndigheter lämna den enskilde sådan hjälp att han eller hon kan ta till vara sina intressen. Hjälpens ska ges i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet.

Rätten att få hjälp är inte begränsad till en viss form. Bestämmelsen innebär dock inte att myndigheternas serviceskyldighet omfattar t.ex. rådgivning av sådant slag som privata ombud med juridisk eller teknisk specialkompetens inom ett visst område tillhandahåller åt enskilda individer och företag. En myndighet är inte skyldig att svara på frågor på ett sätt som förutsätter att den först genomför en omfattande rättsutredning. Det ställs inte heller något krav på myndigheterna att allmänt se till att enskilda kan undvika tidsödande arbete. Servicenivån måste som utgångspunkt anpassas till förutsättningarna i det enskilda fallet, bl.a. med hänsyn till vilka resurser som den enskilde själv har till sitt förfogande eller rimligen kan förväntas skaffa sig. (Se prop. 2016/17:180 s. 291.)

Tidigare behandling

Ett motsvarande motionsyrkande behandlades av utskottet våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet, som hänvisade till reglerna om myndigheters serviceskyldighet, var inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandet. Det avstyrktes därför, och riksdagen följde utskottets förslag.

Tidöavtalet

Som anges i det föregående avsnittet om laglott ingår det i det s.k. Tidöavtalet en överenskommelse om en översyn av arvsrätten. Detta ska göras i form av ett uppdrag om en bred översyn av olika aspekter av arvsrätten.

Utskottets ställningstagande

Utskottet står fast vid den uppfattning som det tidigare redovisat och är därmed fortfarande inte berett att föreslå någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionsyrkandet. Det bör därför avslås.

Testamentsregister

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår motionsyrkanden om ett testamentsregister. Utskottet hänvisar till riksdagens tillkännagivande i saken från 2021 och pågående arbete.

Jämför reservation 37 (SD).

Motionerna

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del begärs ett tillkännagivande till regeringen om att utreda hur ett oberoende, frivilligt register för testamenten med möjlighet till digital hantering kan införas.

I motion 2022/23:488 föreslår Peter Hedberg och Malin Larsson (båda S) ett tillkännagivande om att regeringen snarast bör införa möjligheten att registrera testamenten hos en lämplig myndighet och därefter gå vidare med lagförslag om att göra registrering av testamenten obligatoriskt, möjligen med undantag för nödtestamenten.

I motion 2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 1 begärs ett tillkännagivande till regeringen om att inrätta ett register för testamenten i statlig regi.

Riksdagens tillkännagivanden och tidigare behandling i övrigt

Riksdagen riktade, på utskottets förslag, våren 2019 ett tillkännagivande till regeringen om ett testamentsregister (bet. 2018/19:CU7, rskr. 2018/19:180). Utskottet anförde bl.a. följande:

Det är allvarligt om testamenten av olika anledningar inte kommer fram efter ett dödsfall, med följderna att en persons yttersta vilja inte kan respekteras. Som utskottet har påtalat vid upprepade tillfällen finns det därför goda skäl att införa en möjlighet att registrera testamenten. Skatteverket har tidigare utarbetat ett förslag som innehåller en möjlighet att registrera testamenten i ett officiellt testamentsregister, och frågan om att inrätta ett offentligt testamentsregister är sedan viss tid föremål för överväganden inom Justitiedepartementet. Utskottet konstaterar också att den närliggande frågan om upprättande och hantering av elektroniska framtidsfullmakter kommer att övervägas av regeringen i samband med den planerade översynen av regelverket för gode män, förvaltare och överförmyndare [...].

Mot den bakgrunden anser utskottet att regeringen bör gå vidare med arbetet att se över möjligheten att registrera testamenten i ett register som tillhandahålls i offentlig regi. Regeringen bör också i ett lämpligt sammanhang återkomma till riksdagen och redovisa resultatet av arbetet.

Riksdagen riktade härefter, våren 2021, på utskottets förslag ytterligare ett tillkännagivande till regeringen om ett testamentsregister (bet. 2020/21:CU6, rskr. 2020/21:223). Utskottet anförde följande:

Som tidigare framhållits av utskottet är det allvarligt om testamenten av olika anledningar inte kommer fram efter ett dödsfall, med följden att en persons yttersta vilja inte kan respekteras. Riksdagen riktade därför, på utskottets förslag, våren 2019 ett tillkännagivande till regeringen om att gå vidare med arbetet att se över möjligheten att registrera testamenten i ett register som tillhandahålls i offentlig regi. Enligt tillkännagivandet bör regeringen också i ett lämpligt sammanhang återkomma till riksdagen och redovisa resultatet av arbetet.

Utskottet noterar att Ställföreträdarutredningen har i uppdrag att överväga om och hur framtidsfullmakter ska kunna upprättas och hanteras elektroniskt, och även frågan om ett register för sådana handlingar aktualiseras. Justitie- och migrationsminister Morgan Johansson har i ett interpellationssvar anfört att det mot bakgrund av de likheter som finns mellan testamenten och framtidsfullmakter finns anledning att beakta Ställföreträdarutredningens arbete med framtidsfullmakterna inför ett ställningstagande i frågan om det bör inrättas ett statligt testamentsregister. Ställföreträdarutredningens uppdrag ska redovisas senast den 23 april 2021.

Utskottet, som konstaterar att det snart gått två år sedan riksdagens tillkännagivande meddelades, anser att regeringen nu bör prioritera arbetet med frågan om ett testamentsregister samt ta nödvändiga initiativ för att inrätta ett frivilligt sådant register i det allmännas regi. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

Utskottet föreslog våren 2022 att riksdagen skulle meddela ett tillkännagivande om att regeringen skyndsamt bör ta de fortsatta initiativ som krävs för att ett testamentsregister ska bli verklighet. (bet. 2021/22:CU6). Riksdagen beslutade dock att inte meddela något nytt tillkännagivande i saken.

Regeringsuppdrag till Skatteverket

Regeringen gav den 2 september 2021 Skatteverket i uppdrag att se över förutsättningarna för att inrätta ett testamentsregister i offentlig regi (Fi2021/02888). Uppdraget redovisades den 21 februari 2022 i promemorian Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi (bilaga till dnr 8-1251843). I promemorian gör Skatteverket sammanfattningsvis bedömningen att ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi bör inrättas och att Skatteverket bör ansvara för registret.

Frågesvar

Dåvarande justitie- och inrikesminister Morgan Johansson anförde i ett frågesvar den 31 augusti 2022 (fr. 2021/22:1875 och 1885) följande:

[...] har frågat mig när det kan komma en proposition om frivilligt testamentsregister. [...] har frågat mig varför jag inte har återkommit med en proposition i enlighet med riksdagens tillkännagivanden om testamentsregister, och när det kan förväntas att så sker.

Syftet med ett testamente är att en avliden persons yttersta vilja ska kunna beaktas och bli styrande för fördelningen av hans eller hennes kvarlåtenskap. Det är viktigt att testamentet förvaras på ett betryggande sätt så att denna vilja kommer i dagen och kan respekteras. Det finns i dag privata aktörer som tillhandahåller förvaring av testamenten.

Att inrätta ett statligt testamentsregister kräver noggranna överväganden och lagändringar. Som ett första steg gav regeringen i september förra året Skatteverket i uppdrag att se över frågan och redovisa sin bedömning av hur en sådan tjänst skulle kunna utformas och administreras på ett effektivt sätt. Skatteverkets redovisning utgör ett bra underlag inför det fortsatta arbetet med att överväga alla de rättsliga frågeställningar som aktualiseras och ta fram författningsförslag.

Utskottets ställningstagande

På förslag av ett enigt utskott meddelade riksdagen våren 2021 ett tillkännagivande om att regeringen bör prioritera arbetet med frågan om ett testamentsregister samt ta nödvändiga initiativ för att inrätta ett frivilligt sådant register i det allmännas regi. Regeringen gav i september 2021 Skatteverket i uppdrag att se över förutsättningarna för att inrätta ett testamentsregister i offentlig regi. Uppdraget redovisades i februari 2022 i promemorian Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi. I promemorian gör Skatteverket bedömningen att ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi bör inrättas och att Skatteverket bör ansvara för registret. Dåvarande justitieministern anförde i ett frågesvar i augusti 2022 att Skatteverkets redovisning utgör ett bra underlag inför det fortsatta arbetet med att överväga alla de rättsliga frågeställningar som aktualiseras och ta fram författningsförslag.

Utskottet, som förutsätter att regeringen tar de fortsatta initiativ som krävs för att ett testamentsregister ska bli verklighet, är inte berett att föreslå ytterligare ett tillkännagivande i saken med anledning av de nu aktuella motionsyrkandena. Dessa avstyrks därför.

Elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen avslår ett motionsyrkande om elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang. Utskottet hänvisar bl.a. till vidtagna åtgärder och pågående arbete på området.

Jämför reservation 38 (SD).

Motionen

I kommittémotion 2022/23:949 av Mikael Eskilanderesson m.fl. (SD) yrkande 23 föreslås ett tillkännagivande om att regeringen bör ta initiativ till att alla familjerättsliga dokument ska kunna hanteras digitalt.

Mål för digitaliseringen av den offentliga förvaltningen

Det mål för digitaliseringspolitiken som riksdagen har fastställt är att Sverige ska vara bäst i världen på att använda digitaliseringens möjligheter (prop. 2011/12:1 utg.omr. 22, bet. 2011/12:TU1, rskr. 2011/12:87).

Myndigheten för digital förvaltning

I september 2018 inrättades Myndigheten för digital förvaltning (Digg). Myndighetens huvudsakliga uppgifter består i att

- samordna och stödja den förvaltningsgemensamma digitaliseringen i syfte att göra den offentliga förvaltningen mer effektiv och ändamålsenlig
- ansvara för den förvaltningsgemensamma digitala infrastrukturen
- bistå regeringen med underlag för utvecklingen av digitaliseringen av den offentliga förvaltningen och samhället i övrigt
- följa upp, analysera och beskriva utvecklingen inom sitt verksamhetsområde.

Myndigheten ska också bl.a. främja användningen av elektronisk identifiering och underskrift samt främja att det vid förvaltningsgemensam utveckling av digitala tjänster tas hänsyn till användares behov.

Lagstadgade krav på skriftlighet och underskrift

Ett lagstadgat krav på skriftlighet anses normalt inte utgöra hinder för en digital hantering. Däremot har ett krav på underskrift i ett flertal sammanhang inte ansetts kunna uppfyllas på annat sätt än med en namnteckning på papper. I vissa sammanhang har dock ett krav på underskrift ansetts ha en teknikoberoende innebörd. Det finns därmed inte något enhetligt synsätt på hur formkravet underskrift kan uppfyllas i olika författningar. I stället får en enskild

bedömning av formkravets innebörd göras för varje bestämmelse där det förekommer. Bedömningen får ske mot bakgrund av samtliga relevanta omständigheter, såsom bestämmelsens rättsliga miljö och hur kravet tidigare har bedömts. (Se bl.a. prop. 2017/18:126 s. 22 och dir. 2020:55.)

I proposition 2017/18:126 Digital hantering av domstolsavgörande, straff-föreläggande och ordningsbot uttalade regeringen (s. 20) att det generellt finns anledning att överväga att ersätta pappershantering inom offentlig förvaltning med digitala arbetssätt. Formkrav, dvs. krav på att en handling ska ha en viss form eller tillkomma på ett visst sätt för att ha en viss rättsverkan, kan enligt regeringen i onödan försvåra en övergång till en sådan digital hantering. Sådana formkrav bör därför – där det är möjligt och relevant – ses över för att avskaffas eller anpassas till digitala rutiner.

På familjerättsens område finns det ett antal situationer där det krävs underskrifter. Det gäller t.ex. testamenten, framtidsfullmakter och äktenskapsförord, vilka inte är giltiga utan underskrifter.

Det har förekommit att lagstiftaren, i samband med en översyn av krav på underskrift, inte varit beredd att gå över till en hantering i elektronisk form när skälen för att en handling ska upprättas i pappersform har vägt tungt (se prop. 2007/08:45 s. 67 om stiftelseförordnanden).

Digital kommunikation i domstolsprocesser

Riksdagen har beslutat om lagändringar som syftar till att möjliggöra eller underlätta digital kommunikation i domstolsprocesser (prop. 2019/20:189, bet. 2020/21:JuU4, rskr. 2020/21:30). Lagändringarna innebär bl.a. att en stämmingsansökan i tvistemål och andra ansökningar enligt rättegångsbalken får göras digitalt. Ansökan ska i så fall skrivas under med en avancerad elektronisk underskrift. Dessutom får rättegångsfullmakter utfärdas i digital form och skrivas under med en avancerad elektronisk underskrift. Vidare får domstolsärenden inledas digitalt, t.ex. genom e-post. Lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2021.

Innebörden av den nya regleringen är på familjerättsens område att samtliga handlingar i familjerättsliga mål och ärenden kan skickas in digitalt till alla domstolar.

Digital bekräftelse av föräldraskap m.m.

Som har redovisats tidigare i betänkandet beslutade riksdagen våren 2021 om lagändringar som innebär en möjlighet för ogifta föräldrar att bekräfta ett föräldraskap digitalt. Detta görs via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse. Föräldrarna kan samtidigt med detta göra en anmälan om gemensam vårdnad. Lagändringarna trädde i kraft den 1 januari 2022.

Digital hantering av framtidsfullmakter

Som har redovisats tidigare i betänkandet föreslår Ställföreträdarutredningen i sitt betänkande Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36) att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena. Om en framtidsfullmakt skrivs under elektroniskt ska det enligt förslaget göras med en avancerad elektronisk underskrift. Betänkandet har remitterats och bereds vidare inom Regeringskansliet.

Familjerättsliga handlingar hos Skatteverket

Vissa familjerättsliga handlingar måste registreras i det s.k. äktenskapsregistret som sedan 2011 administreras av Skatteverket. Det rör sig om äktenskapsförord, gåvor mellan makar, bodelningshandlingar och lagvalsavtal. Eftersom dessa handlingar kan utformas på olika sätt har Skatteverket inga färdiga blanketter, och handlingarna i fråga skickas till myndigheten i pappersform.

Innan man kan gifta sig i Sverige måste man ansöka om hindersprövning hos Skatteverket. Detta gör man genom att fylla i en blankett som Skatteverket tillhandahåller och som man sedan skickar in till Skatteverket i pappersform.

En bouppteckning efter en avliden ska ges in för registrering till Skatteverket. Det finns för ändamålet en ifyllnadsbar blankett på Skatteverkets webbplats, och blanketten skickas till myndigheten i pappersform. Skatteverket har för avsikt att digitalisera bouppteckningsverksamheten, och en utredning på området kommer att vara klar inom kort. (Se Skatteverkets budgetunderlag 2024–2026, dnr 8-2112259.) Det handlar bl.a. om en ny e-tjänst för privatpersoner.

Tidigare behandling

Motionsyrkanden om elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang har behandlats av utskottet vid flera tillfällen, bl.a. våren 2021 i betänkande 2020/21:CU6. Utskottet avstyrkte motionsyrkandena med hänvisning till vidtagna åtgärder och pågående arbete på området. Riksdagen följde utskottets förslag.

Utskottets ställningstagande

Utskottet konstaterar att det numera är möjligt att skicka in samtliga handlingar i bl.a. familjerättsliga mål och ärenden digitalt till alla domstolar. Dessutom är det sedan januari 2022 möjligt att digitalt bekräfta föräldraskap och samtidigt göra en anmälan om gemensam vårdnad via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse. Vidare har Ställföreträdarutredningen föreslagit att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena, och förslaget bereds inom Regerings-

kansliet. Utöver detta har Skatteverket för avsikt att digitalisera bouppteckningsverksamheten, och en utredning på området kommer att vara klar inom kort. Därmed är utskottet, i likhet med tidigare, inte berett att föreslå något tillkännagivande till regeringen i saken. Motionsyrkandet bör därför avslås.

Reservationer

1. Tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap, punkt 1 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 1 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 34 och
bifaller delvis motion

2022/23:2117 av Boriana Åberg (M) yrkande 1.

Ställningstagande

Ingen person i Sverige ska tvingas att ingå ett äktenskap man själv inte valt, och det ska ställas krav på trossamfunden och vigselförrättarna att uppvisa nolltolerans mot tvångsäktenskap. Äktenskap som trots det ingåtts genom tvång, hot eller psykologisk misshandel ska ogiltigförklaras.

Månggifte är en icke önskvärd företeelse, och det är därför angeläget att sådana äktenskap vägras erkännande eller på annat sätt inte tillåts bestå i Sverige. Enligt riksdagens tillkännagivande från våren 2021 bör regeringen snarast möjligt återkomma med ett lagförslag som innebär att ventilen i fråga om månggiften slopas och att det i stället införs en ordning som innebär en möjlighet att – utan att erkänna äktenskapet som sådant – under särskilda omständigheter tillerkänna det vissa rättsverkningar. Något sådant förslag har beklagligt nog ännu inte lagts fram. Utöver ett borttagande av ventilen bör samtliga månggiften som registrerades av Skatteverket före den 1 juli 2021, och som därmed erkänns i Sverige, upplösas genom äktenskapsskillnad.

Arrangerade kusinäktenskap är en central del av hederskulturen, där äktenskap inom slakten anses gynnsamt för familjens rykte och heder. Fenomenet har kommit att bli allt vanligare i Sverige, vilket leder till ett behov av att lagstifta i frågan för att motverka tillväxten av denna problematik.

Vi konstaterar att det i ett samarbetsavtal mellan regeringspartierna och Sverigedemokraterna (Tidöavtalet) aviseras åtgärder mot tvångsäktenskap, månggiften och kusinäktenskap som är i linje med det som nu har sagts. Regeringen bör därför fullfölja detta.

Det som har anförts ovan bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

2. Villkoren för borgerliga vigselförrättare, punkt 2 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 2 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 16 och bifaller delvis motionerna

2022/23:387 av Johan Andersson (S),

2022/23:1682 av Ulrika Heie (C) och

2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 3.

Ställningstagande

Många personer önskar en borgerlig vigsel, och det är viktigt att efterfrågan kan mötas på ett bra sätt. Även om det rör sig om ett hedersuppdrag är ersättningen för borgerliga vigselförrättare anmärkningsvärt låg, och den har dessutom legat på samma nivå i över 30 år. Själva vigseln tar tid, och i många fall förläggs den till helger då vigselförrättaren får avstå från andra aktiviteter. En alltför låg ersättning kan leda till ett lägre intresse för att åta sig uppdrag som vigselförrättare.

Regeringen bör därför utreda hur en mer rimlig nivå på ersättning till borgerliga vigselförrättare kan se ut. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

3. Rätt att förrätta vigsel i annat land, punkt 3 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 3 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 17 och 18 samt

2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff (båda M) yrkandena 1 och 2.

Ställningstagande

Det förekommer önskemål om att en vigsel ska förrättas av en svensk vigselförrättare på platser där Sveriges gräns passerar till ett närliggande land eller i ett närliggande land. Det kan exempelvis gälla svenska par som reser med båt eller som bor i Sverige men vill gifta sig på andra sidan en närliggande landsgräns.

Förrättande av vigsel utgör myndighetsutövning, och svenska vigselförrättares behörighet gäller därför i Sverige. Enligt det gällande internationellt privaträttsliga regelverket kan dock regeringen bestämma att en diplomatisk eller konsulär tjänst eller befattning som präst ska vara förenad med behörighet att förrätta vigsel enligt svensk lag i ett annat land. Regeringen har även möjlighet att genom ett särskilt förordnande ge en lämplig person en sådan behörighet.

Om svenska vigselförrättare fick viga svenska medborgare utomlands skulle det underlätta i hög grad för dem som av olika skäl önskar eller behöver viga sig i ett närliggande land. Regeringen bör därför se över lagstiftningen för att dels möjliggöra för borgerliga vigselförrättare att få sitt förordnande prövat i våra nordiska grannländer, dels ge borgerliga vigselförrättare möjlighet att vara vigselförrättare för svenska brudpar i våra grannländer. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

4. Erkännande av samkönade äktenskap m.m. utomlands, punkt 4 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 4 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:53 av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V) yrkandena 7 och 8, bifaller delvis motion

2022/23:1188 av Anna Wallentheim m.fl. (S) yrkande 6 och avslår motion

2022/23:53 av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V) yrkande 18.

Ställningstagande

När det gäller motion 2022/23:53 (V) yrkande 18, om en nordisk konvention för partnerskap och samkönade äktenskap, instämmer jag i utskottets bedömning.

När det gäller övriga motionsyrkanden vill jag anföra följande.

Reglerna om personers rättsliga status – vilket inbegriper bestämmelserna om äktenskap och föräldraskap – omfattas av medlemsstaternas befogenheter. Vid utövandet av dessa befogenhet är varje medlemsstat dock skyldig att följa unionsrätten och i synnerhet bestämmelserna om varje unionsmedborgares rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier. I det syftet måste medlemsstaterna erkänna den rättsliga status som personer som är bosatta i en annan medlemsstat har i enlighet med den medlemsstatens lagstiftning. Det handlar alltså om erkännande av både samkönade äktenskap och förälder–barn–förhållanden. En doktorsavhandling från Uppsala universitet från 2021 visar dock hur länder som inte vill erkänna samkönade äktenskap hänvisar till det s.k. ordre public-förbehållet som syftar till att skydda det egna landets rättssystem och värderingar. EU-kommissionen kan driva överträdelseärenden med hot om vite mot sådana länder, vilket också aviseras i kommissionens jämlikhetsstrategi för hbtqi-personer från november 2020. Sverige ska verka för att överträdelseärenden drivs mot de länder som inte respekterar att samkönade äktenskap som ingåtts i ett annat land ska vara giltiga i hela EU.

Vidare presenterade EU-kommissionen i december 2022 ett förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer. Förslaget gäller alla barn i EU – oavsett hur barnet har blivit till eller hur barnets familj ser ut. I enlighet med principen om ömsesidigt erkännande föreslås det att ett föräldraskap som har fastställts i en medlemsstat ska erkännas i andra medlemsstater utan att något särskilt förfarande krävs. Det föreslås även att ett europeiskt föräldraskapsintyg ska inrättas. Jag välkomnar detta. Sverige ska verka för att förordningen kommer på plats så att EU:s regelverk fullt ut garanterar fri rörlighet för samkönade föräldrapar som därmed i alla avseenden erkänns juridiskt i alla EU-länder vid en flytt inom unionen.

Det som har anförts ovan om samkönade äktenskap och föräldraskap inom EU bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

5. Betänketid vid äktenskapsskillnad, punkt 5 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 5 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 21 och 22 samt

2022/23:958 av Michael Rubbestad m.fl. (SD) yrkande 11 och

avslår motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 8.

Ställningstagande

I Sverige är man fri att gifta sig med vem man vill eller inte gifta sig alls. Man bör därför ha samma frihet att skilja sig. Det är dock rimligt med en viss betänketid i de fall det finns barn under 16 år inblandade. Däremot blir betänketiden problematisk i de fall det förekommer våld, hot, trakasserier eller liknande inom äktenskapet. I dessa fall bör det vara möjligt att skilja sig omgående även om någon av makarna har barn under 16 år.

Regeringen bör därför utreda hur fler situationer kan undantas från kravet på betänketid än i dag. Det handlar alltså dels om fall där bara den ena maken begär äktenskapsskillnad och det inte finns barn under 16 år med i bilden, dels om fall där det förekommit våld eller liknande brott mot person inom äktenskapet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

6. Betänketid vid äktenskapsskillnad, punkt 5 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 5 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 8 och

avslår motionerna

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 21 och 22 samt

2022/23:958 av Michael Rubbestad m.fl. (SD) yrkande 11.

Ställningstagande

Reglerna om betänketid vid äktenskapsskillnad rimmar illa med synen på makarna som självständiga och jämställda individer och ger uttryck för en förlegad syn på äktenskapet. Ett par som väl fattat beslut om att ansöka om äktenskapsskillnad torde redan ha övervägt detta i tillräcklig omfattning. Om endast en av makarna vill att äktenskapet ska upplösas torde denna önskan ha

sin grund i att relationen faktiskt inte fungerar. Betänketiden leder till en onödigt utdragen process som riskerar att försvåra både de vuxnas och de eventuella barnens anpassning till de nya livsvillkoren. Tiden är nu mogen för att göra en ny avvägning och låta människor ta ut äktenskapsskillnad utan att det ställs krav på betänketid. Skulle personerna i fråga vid en senare tidpunkt ändra sig finns ju alltid möjligheten att på nytt ingå äktenskap.

Regeringen bör därför återkomma till riksdagen med ett lagförslag som innebär att det inte i något fall ska finnas ett krav på betänketid vid äktenskapsskillnad. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

7. Underhåll mellan tidigare makar, punkt 7 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 7 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 88.

Ställningstagande

Bestämmelserna om underhåll mellan tidigare makar innebär att en part kan ha rätt till underhållsbidrag i fall där äktenskapet har begränsat hans eller hennes möjligheter att försörja sig på egen hand. Reglerna har ett vällovligt syfte och kan ge en part ekonomiska förutsättningar att lämna en relation. Samtidigt kan regleringen också innebära ytterligare ett maktmedel i ett förhållande där det har förekommit psykiskt eller fysiskt våld.

Regeringen bör därför ta initiativ till en översyn av reglerna om underhåll mellan makar i fall där en separation har föregåtts av våld eller andra övergrepp. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

8. Sambolagens tillämpning på underåriga, punkt 8 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 8 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 90.

Ställningstagande

Jag konstaterar att det i juli 2020 infördes en straffbestämmelse om barn-äktenskapsbrott, som omfattar även informella äktenskap. När det gäller frågan om hur straffbestämmelsen om informella barnäktenskap förhåller sig till det faktum att det är tillåtet för barn över 15 år att, med vårdnadshavarens samtycke, leva i en samborelation konstaterades i den underliggande propositionen att en äktenskapsliknande förbindelse innebär längre gående rättsverkningar än ett samboförhållande, såväl personliga som ekonomiska. Jag anser att en fördjupad analys bör göras så att inte sambolagen i något sammanhang kan användas för att ge legitimitet och erkännande åt samma förtryckande traditioner som ligger bakom barnäktenskap.

Regeringen bör därför ta initiativ till att närmare analysera hur sambolagens reglering förhåller sig till informella barnäktenskap när det gäller minderåriga sambor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

9. Samboegendom, punkt 9 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 9 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 1 och

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 89.

Ställningstagande

Sambolagen är tänkt att vara en trygghetslagstiftning för par som väljer att bo tillsammans och ha ett gemensamt hushåll utan att gifta sig. Den gemensamma bostaden är till stor del navet i ett samboförhållande, och bostaden är ofta föremål för gemensamma investeringar. Det är därför en fördel om bägge parter äger bostaden gemensamt – eller om bostaden åtminstone utgör samboegendom – eftersom båda då har rätt till hälften var av bostadens värde vid en separation eller ett dödsfall. Ett samboförhållande inleds dock ofta genom att paret flyttar ihop i den enes bostad. I de fall det handlar om en fastighet där lånen på fastigheten överstiger 85 procent av taxeringsvärdet och båda samborna ska stå på lånet måste den som flyttar in köpa en andel av fastigheten, vilket kan få stora skatterättsliga konsekvenser. Med dagens lagstiftning kan detta visserligen lösas genom att halva fastigheten ges i gåva till den andra

sambon utan att denne går in som medlåneansvarig, men detta kan leda till problem längre fram. Ofta löses situationen inte alls på förhand, med följden att problem uppstår i ett senare skede.

För att trygga bägge parternas investeringar och komma undan kravet på att parterna måste flytta till en gemensam bostad för att egendomen ska anses vara samboegendom, tycker jag att det bör vara möjligt att avtala om att sambors gemensamma bostad ska utgöra samboegendom trots att den inte införskaffats för gemensamt bruk. Regeringen bör därför ta initiativ till en lagändring med den innebörden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

10. Presumerat föräldraskap för sambor, punkt 10 (C, MP)

av Katarina Luhr (MP) och Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 10 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 9,

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 91 och

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 41 och
bifaller delvis motion

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 1.

Ställningstagande

De nya reglerna om bekräftelse av föräldraskap ger ogifta föräldrar en möjlighet att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan så snart barnet har fått ett personnummer. Dessutom finns ett tillkännagivande från riksdagen om att regeringen bör återkomma med ett lagförslag som innebär att blivande föräldrar kan bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse. Detta är positivt. Dock anser vi att denna reglering inte är tillräcklig när föräldrarna till ett barn är sambor. Det kan konstateras att ett mycket stort antal barn föds inom samboförhållanden. I ett modernt och jämställt samhälle är det enligt vår uppfattning svårt att motivera varför sådana förhållanden ska särbehandlas i fråga om föräldraskapspresumtion jämfört med äktenskap och registrerade partnerskap.

Regeringen bör därför låta utreda hur föräldraskapspresumtionen skulle kunna utvidgas till att även gälla sambor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

11. Hävande av föräldraskap, punkt 11 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 11 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 12 och
bifaller delvis motion

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 3.

Ställningstagande

Föräldraskapets hävanderegler innebär tämligen omfattande möjligheter att häva bl.a. presumerade föräldraskap. Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade därför i uppdrag att se över regleringen. I sitt betänkande Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38) föreslår utredningen bl.a. att det ska införas en begränsning av utrymmet att häva föräldraskapet för den förälder som inte har fött barnet.

De förslag som utredningen har lämnat kan vara ett sätt att lösa problematiken. Därför är det viktigt att regeringen går vidare med arbetet att se över regelverket för hävande av föräldraskap. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

12. Hävande av föräldraskap, punkt 11 (MP)

av Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 11 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 3 och
bifaller delvis motion

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 12.

Ställningstagande

Föräldraskapets hävanderegler innebär tämligen omfattande möjligheter att häva bl.a. presumerade föräldraskap. Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla hade därför i uppdrag att se över regleringen. I sitt

betänkande Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38) föreslår utredningen bl.a. att det ska införas en begränsning av utrymmet att häva föräldraskapet för den förälder som inte har fött barnet. Detta ska göras genom en tidsfrist för föräldrarnas talerätt genom att föräldern ska väcka talan om hävande av ett presumerat föräldraskap inom tre år från barnets födelse. Jag anser att detta är en rimlig begränsning, inte minst ur ett barnperspektiv, för att skydda barnet från att brytas upp ur en befintlig familjerelation. Regeringen bör därför ta de fortsatta initiativ som krävs för att begränsa möjligheterna att väcka talan om hävande av föräldraskap. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

13. Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap, punkt 12 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 12 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 3 och 4,
bifaller delvis motion

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 2 och
avslår motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 10 och 11 samt

2022/23:1673 av Annie Löf m.fl. (C) yrkande 92.

Ställningstagande

Sedan den 1 januari 2022 har ogifta föräldrar en möjlighet att digitalt bekräfta ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan så snart barnet har fått ett personnummer. Dessutom har riksdagen riktat ett tillkännagivande till regeringen om digital bekräftelse före barnets födelse. Enligt tillkännagivandet bör regeringen återkomma med ett lagförslag som innebär att blivande föräldrar kan bekräfta föräldraskapet digitalt redan före barnets födelse. Allt detta är positivt men inte tillräckligt.

Vi tycker att det är rimligt att blivande föräldrar, om de så önskar, ska kunna få faderskapet fastställt så snart graviditeten har konstaterats. Det bör dessutom vara rutin inom mödravården att inleda processen om fastställande av faderskap i de fall där föräldrarna ger sitt medgivande. Regeringen bör därför ta nödvändiga initiativ till detta. Det som nu har sagts bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

14. Vissa frågor om bekräftelse av föräldraskap, punkt 12 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 12 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 11 och avslår motionerna

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M) yrkande 2,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 10,

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 3 och 4 samt

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 92.

Ställningstagande

Jag vill framhålla vikten av att värna barnets rätt till kännedom om sitt genetiska ursprung. Det kan konstateras att införandet av möjligheten till digital bekräftelse av ett föräldraskap utan socialnämndens medverkan medför att det inte längre kommer att finnas någon dokumentation hos kommuner och domstolar i dessa fall. Visserligen ska det finnas en anteckning om donatorn i en särskild journal, och socialnämnden är skyldig att hjälpa barnet att ta reda på om det finns uppgifter antecknade i en sådan journal. Dessutom gäller sedan januari 2019 att ett barn som har tillkommit genom en assisterad befruktning med donerade könsceller har rätt att av sina föräldrar få veta att han eller hon har tillkommit genom en sådan behandling. Detta är dock enligt min uppfattning inte tillräckligt.

Jag anser att den genetiska kopplingen till barnet bör dokumenteras även på annat sätt i samtliga fall där det rättsliga föräldraskapet inte stämmer överens med den genetiska kopplingen till barnet. Sådan dokumentation bör ges in i samband med en digital bekräftelse av föräldraskap. Det får bli en uppgift för regeringen att ta nödvändiga initiativ. Detta bör riksdagen, med bifall till motion 2022/23:881 (C) yrkande 11, ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

När det gäller övriga motionsyrkanden ansluter jag mig till utskottets bedömning.

15. Faderskapsundersökningar, punkt 13 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 13 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 6.

Ställningstagande

Ett barn har rätt till båda sina föräldrar. Det förekommer dock att fadern inte upplyses om att han blivit far till ett barn, och det finns även fall där det är osäkert vilken man som är far till barnet. Enligt vår uppfattning är den nuvarande regleringen om att socialnämndens representant bör verka för att en rättsgenetisk undersökning görs om mannen begär det inte tillräcklig. I stället bör en man som tror sig vara far till ett barn ha en ovillkorlig rätt till ett faderskapstest, och han bör automatiskt fastställas som far till barnet om ett positivt testresultat kan uppvisas. Det får bli regeringens uppgift att utarbeta de lagförslag som krävs och återkomma till riksdagen. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

16. Föräldraskap vid surrogatarrangemang i utlandet, punkt 14 (C, MP)

av Katarina Luhr (MP) och Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 14 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 17 och
2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 4 och
bifaller delvis motion
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 22.

Ställningstagande

Ett växande antal barn i Sverige tillkommer genom vårdmoderarrangemang i utlandet, och dessa barns rätt till rättsliga föräldrar i Sverige måste säkerställas. Behovet av att se över rättsläget på området har påtalats inte minst i avgränden från Högsta domstolen, och Utredningen om utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige fick därför i uppdrag att titta på frågan. Uppdraget redovisades i juni 2021 i betänkandet Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56). I betänkandet föreslås dels nya regler om föräldraskap efter en flytt till Sverige för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang, dels nya regler om föräldraskap för barn som tillkommit efter ett surrogatarrangemang när de tilltänkta föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige.

Vi noterar att det även på det internationella planet pågår arbete på området genom dels EU-kommissionens förslag till förordning med gemensamma internationellt privat- och processrättsliga regler om föräldraskap i gränsöverskridande situationer, dels Haagkonferensen för internationell privaträtts projekt om föräldraskap och surrogatmoderskap.

Regeringen bör prioritera frågan och så snart som möjligt återkomma till riksdagen med lagförslag som stärker den rättsliga tryggheten för barn som tillkommer genom surrogatarrangemang i utlandet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

17. Automatisk gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, punkt 15 (SD, C)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD), Rashid Farivar (SD) och Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 15 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 23,
2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 5 och 7 samt
2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 93.

Ställningstagande

Fler barn föds numera utanför än inom ett äktenskap. Nuvarande lagstiftning, som per automatik utesluter fäder som vårdnadshavare i de fall de inte är gifta med barnets mor, är otidsenlig, brister i jämställdhet och är negativ ur barnets perspektiv. Bristerna avhjälps inte genom den nya möjligheten att i samband med en digital bekräftelse av föräldraskap göra en anmälan om gemensam

vårdnad. Dessutom har Barnkonventionsutredningen kommit fram till att det inte överensstämmer med barnkonventionen att föräldrar som är ogifta vid sitt barns födelse inte ges gemensam vårdnad om barnet.

Huvudregeln bör därför vara att alla barn från födseln står under vårdnad av båda föräldrarna. Det får bli regeringens uppgift att ta nödvändiga initiativ. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

18. Vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, punkt 16 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 16 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 12–15 och avslår motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 11.

Ställningstagande

Riksdagen meddelade våren 2021, på utskottets förslag, ett tillkännagivande om att regeringen bör återkomma med de lagförslag som kan anses påkallade för att säkerställa dels att barnets bästa verkligen går före alla andra intressen när det gäller vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar, dels att prövningen av en fråga om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar görs i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig. Detta tillkännagivande kompletterade ett tillkännagivande från våren 2020 om en översyn av regelverket för vårdnadsöverflyttning och adoption vid familjehemsplaceringar.

Regeringen tillsatte sedermera, hösten 2021, Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer – en översyn av reglerna i föräldrabalken. Uppdraget redovisades i januari 2023 i betänkandet Tryggare hem för barn (SOU 2022:71). Utredningen har sett över reglerna i föräldrabalken om bl.a. vårdnadsöverflyttning och adoption i syfte att skapa bättre förutsättningar för kontinuitet, stabilitet och trygghet för familjehemsplacerade barn. Betänkandet är föremål för remissbehandling, och remisstiden går ut den 8 maj 2023. Genom utredningens uppdrag får förslaget om en utredning i motion 2022/23:949 (SD) yrkande 11 anses vara tillgodosett.

När det gäller övriga motionsyrkanden anser vi att regeringen så snart som möjligt bör återkomma med lagförslag i enlighet med riksdagens tillkännagivande från våren 2021. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

19. Adoption i övrigt, punkt 17 (MP)

av Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 17 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 2.

Ställningstagande

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla lämnar i sitt betänkande Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38) vissa förslag om att personer som inte längre är gifta eller sambor ska kunna adoptera gemensamt eller adoptera varandras barn. Det handlar bl.a. om att makar och sambor som är eller har varit familjehemsföräldrar eller särskilt förordnade vårdnadshavare för ett barn ska kunna adoptera barnet gemensamt även efter en separation. Jag välkomnar dessa förslag, eftersom de är mycket positiva ur ett barnperspektiv. Det finns dock skäl att gå ännu längre än utredningens förslag och slopa alla de krav på formell relationsstatus som finns för t.ex. gemensam adoption. Adoptivföräldrarnas relation kan i stället vara en del av den allmänna bedömningen av om en adoption är lämplig och till barnets bästa i det enskilda fallet.

Regeringen bör därför ta de fortsatta initiativ som krävs för att utöka möjligheterna till adoption. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

20. Medling och vissa andra processuella frågor, punkt 18 (S)

av Jennie Nilsson (S), Leif Nysmed (S), Laila Naraghi (S), Denis Begic (S) och Anna-Belle Strömberg (S).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 18 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 5 och
avslår motionerna
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 27 och 28 samt
2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 96.

Ställningstagande

Möjligheten för en domstol att utse en medlare i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge infördes 2006. Medlingsinstitutet har dock kommit att användas i relativt begränsad omfattning. I syfte att skapa förutsättningar för fler lyckade medlingsuppdrag och därmed fler samförståndslösningar infördes därför genom 2021 års lagstiftningsärende om ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister särskilda kompetens- och lämplighetskrav för medlare. Sålunda gäller numera ett krav på att medlaren ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Detta är positivt, men det finns fortfarande ett betydande utrymme för förbättringar i situationer där det har förekommit våld i nära relation. Sålunda behöver medlingsinstrumentet fortsätta att utvecklas i syfte att

- öka kunskapen om när det är lämpligt med medling och när så inte är fallet
- höja kunskapen hos medlare och domstolar om våld i nära relation och våldets mekanismer
- våldsutsatta ska få ta med sig en stödperson vid medling
- tydliggöra och formalisera informationen till föräldrar inför medlingen.

Det får bli en uppgift för regeringen att ta nödvändiga initiativ för att utveckla medlingsinstrumentet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

21. Medling och vissa andra processuella frågor, punkt 18 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 18 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 27 och 28 samt
2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkande 96 och
avslår motion
2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkande 5.

Ställningstagande

Jag befarar att den nya ordningen med obligatoriska informationssamtal inte i tillräckligt hög utsträckning kommer att uppnå sitt syfte, eftersom den inte är inriktad på konfliktlösning och eftersom det krävs mer omfattande insatser. Inte heller är det tillräckligt att en domstol kan förordna om både samarbetsamtal och medling mellan föräldrarna, eftersom detta förutsätter att en talan vid domstolen redan är väckt. Därför anser jag att ordningen med informationssamtal bör ersättas med ett obligatoriskt medlingsförfarande. Medlingsförfarandet ska präglas av att på ett konstruktivt sätt försöka få föräldrarna att komma fram till lösningar. Föräldrarna ska också få grundläggande information om bl.a. hur en vårdnadsprocess går till, hur sådana processer påverkar barn och vad processen kan tänkas innebära i fråga om tidsramar, kostnader och utfall. Regeringen bör därför återkomma med ett lagförslag som innebär att ordningen med obligatoriska informationssamtal ersätts med ett obligatoriskt medlingsförfarande.

Vidare anser jag att det behövs åtgärder för att stävja återkommande processer mellan samma parter i fråga om samma barn. Den befintliga möjligheten att vid särskilda skäl förplikta en part att helt eller delvis ersätta motparten för hans eller hennes rättegångskostnad kan inte anses tillräcklig. I de fall frågan om t.ex. vårdnad tidigare har varit föremål för en domstolsprocess bör därför i stället huvudregeln vara att den som på nytt stämmer i domstol och förlorar målet ska betala även motpartens rättegångskostnader. Undantag bör göras i de fall där medlaren för ett medlingsförfarande mellan parterna intygar att förutsättningarna är sådana att en ny domstolsprocess är påkallad. De ordinarie reglerna för rättegångskostnader i vårdnadsfall bör då tillämpas. Regeringen bör återkomma med ett lagförslag med den innebörden.

Det som har anförts ovan om ett obligatoriskt medlingsförfarande samt rättegångskostnader i vårdnadsfall bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

22. Juridiskt biträde för barn, punkt 19 (V, MP)

av Malcolm Momodou Jallow (V) och Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 19 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförts i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 5 och

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkande 117.

Ställningstagande

Vi konstaterar att de nya regler om barnets delaktighet i vårdnadsfall som infördes våren 2021 syftar till att säkerställa barnets rätt och delaktighet i processen och därmed stärka barnets perspektiv och rättigheter. Den nya regleringen är dock inte tillräcklig för att garantera barnets bästa och barnets rätt att komma till tals. Inte heller tillgodoses det behov som finns genom en rätt till biträde för barn vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning, som föreslås av Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer.

När föräldrarna tvistar om vårdnad, boende eller umgänge i domstol företräds de vanligtvis av var sitt ombud. Det är då minst sagt rimligt att det införs en rätt till ett eget juridiskt ombud eller biträde för det barn som är föremål för föräldrarnas tvist. Barnets ombud eller biträde ska vara frikopplat från föräldrarna och deras ombud samt ha särskild kompetens för sitt uppdrag. Regeringen bör därför återkomma med ett lagförslag med den angivna innebörden. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

23. Allmänt om kompetens i mål om vårdnad, punkt 20 (S, V, MP)

av Malcolm Momodou Jallow (V), Jennie Nilsson (S), Leif Nysmed (S), Laila Naraghi (S), Denis Begic (S), Anna-Belle Strömberg (S) och Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 20 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 3.

Ställningstagande

Bristande kompetens hos domstolar i frågor som rör barns utveckling kan få förödande konsekvenser för de barn som är föremål för föräldrarnas tvist om vårdnad, boende eller umgänge. Riksdagen har därför under senare år riktat två tillkännagivanden till regeringen om kompetens hos yrkesverksamma i mål om vårdnad. I det senaste tillkännagivandet, från våren 2022, framhöll utskottet särskilt vikten av att regeringen tar nödvändiga initiativ för att säkerställa att bl.a. de domare som hanterar frågor om vårdnad m.m. har tillräcklig kunskap och kompetens så att barnrättsperspektivet får fullt genomslag i praktiken. Detta kan dock inte nog betonas.

Vi vill därför understryka betydelsen av att de domare som dömer i familjerättsliga mål har en särskild barnkompetens. Med detta avses kunskaper om bl.a. barns utveckling och barns reaktioner på våld och övergrepp som ägt rum inom familjen. Detta borde vara ett minimikrav för att få döma i mål om vårdnad, boende och umgänge eftersom dessa tvister ofta är mycket komplexa. Ett krav på en sådan särskild barnkompetens hos domare skulle enligt vår uppfattning leda till mer lika tolkningar av principen om barnets bästa.

Regeringen bör följaktligen återkomma med ett lagförslag som innebär att de domare som dömer i mål om vårdnad, boende och umgänge ska ha förvärvat en särskild barnkompetens. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

24. Obligatoriska barnprotokoll i mål om vårdnad, punkt 21 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 21 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkänner detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 4.

Ställningstagande

För att säkerställa att principen om barnets bästa verkligen står i fokus vid den rättsliga prövningen i mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge bör domstolarna vara skyldiga att upprätta särskilda barnprotokoll som en bilaga till domen där avgörandet motiveras utifrån vad som är bäst för barnet. Barnprotokollet skulle fungera som en checklista där domaren på punkt efter punkt går igenom att det är barnets bästa som legat till grund för domstolens ställningstagande i en viss fråga och inget annat, såsom rättvisa mellan föräldrarna. Av checklistan kan det t.ex. framgå om samtal med barnet har ägt rum, om en barnpsykiatrisk utredning har genomförts, om personer i barnets närhet har hörts, om en läkarundersökning har gjorts och om en riskbedömning har gjorts. Domstolen bör ge motiveringar till varför vissa krav i checklistan inte har uppfyllts samt redovisa varje ställningstagande och beslut.

Regeringen bör därför återkomma med ett lagförslag som innebär att det blir obligatoriskt för domstolar att upprätta särskilda barnprotokoll i mål om vårdnad, boende och umgänge. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

25. Kriterier för gemensam vårdnad mot förälders vilja, punkt 22 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 22 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion 2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkandena 6 och 7.

Ställningstagande

Till följd av 2021 års vårdnadsreform kan domstolen besluta om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig den vårdnadsformen. Detta bör ändras. I likhet med vad flera remissinstanser framförde i det aktuella lagärendet ifrågasätter jag nämligen om ett beslut om gemensam vårdnad någonsin kan anses vara till barnets bästa när båda föräldrarna motsätter sig den vårdnadsformen. Dessutom anser jag att det finns skäl att även ändra den möjlighet att döma till gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja som finns sedan längre tid tillbaka. Det är nämligen viktigt att motverka risken för att en förälder missgynnas på grund av våld, hot eller annat förtryck som leder till svårigheter att samarbeta om barnet med allvarliga konsekvenser för barnet som följd.

Regeringen bör därför återkomma med ett lagförslag som innebär att en domstol aldrig ska kunna besluta om gemensam vårdnad mot båda föräldrarnas vilja. Inte heller ska en domstol kunna besluta om gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja i de fall där en förälder har utsatt den andra föräldern eller barnet för våld eller övergrepp av annat slag. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

26. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (S)

av Jennie Nilsson (S), Leif Nysmed (S), Laila Naraghi (S), Denis Begic (S) och Anna-Belle Strömberg (S).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 23 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63 och
2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkandena 2 och 3 samt
avslår motionerna
2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M),
2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1,
2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD),
2022/23:672 av Caroline Högström (M) yrkandena 1–3,
2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 35–37 och 44,
2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17,
2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S),
2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S),
2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5,
2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkandena 59–62,
2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5 och
2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkandena 115 och 116.

Ställningstagande

Det är tydligt att barnrättsperspektivet behöver stärkas i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det är av yttersta vikt att det är barnets bästa och barnets perspektiv som ska beaktas vid beslut i sådana frågor. Dagens tolkning av reglerna tar större hänsyn till de vuxnas vilja att få träffa sina barn än till barnets rätt till trygghet och ett liv utan våld.

Sålunda bör en våldsutövande förälder inte ha del i vårdnaden om sina barn. Detta gäller i synnerhet en förälder som har dödat den andra föräldern. Inte heller bör barn till en våldsutövande förälder tvingas till umgänge med föräldern, och man bör även se över möjligheten att skärpa lagstiftningen så att en förälders våld mot någon av familjemedlemmarna påverkar frågan om vårdnad, boende och umgänge i förhållande till ett barn som inte själv utsatts för våldet. Vidare ska inget barn behöva ha oskyddat umgänge med en förälder som har utövat våld mot barnet eller andra familjemedlemmar. Umgängesformen umgängesstöd bör kunna ges under längre perioder än enbart ett år när våld och övergrepp mot barnet och andra familjemedlemmar finns med i bilden.

Det är en uppgift för regeringen att ta nödvändiga initiativ. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

27. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 23 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1 och avslår motionerna

2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M),

2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD),

2022/23:672 av Caroline Högström (M) yrkandena 1–3,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 35–37 och 44,

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17,

2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S),

2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S),

2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5,

2022/23:1673 av Annie Löf m.fl. (C) yrkandena 59–62,

2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5,

2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63,

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkandena 2 och 3 samt

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkandena 115 och 116.

Ställningstagande

År 2006 genomfördes en vårdnadsreform som syftade till att stärka barnperspektivet i lagstiftningen, och 2014 års vårdnadsutredning fick sedermera i uppdrag att utvärdera 2006 års vårdnadsreform. Uppdraget resulterade i betänkandet *Se barnet!* (SOU 2017:6). Under remissbehandlingen fick betänkandet omfattande kritik från flera tunga aktörer, däribland Barnombudsmannen, bl.a. för att inte göra åtskillnad mellan vårdnadskonflikter med respektive utan våld. Utredningen fick även kritik för att, trots titeln på betänkandet, brista i att ha ett barnperspektiv. Utredningen såg heller inte över lagar och regler i fråga om boende och umgänge, utan fokuserade helt ensidigt på vårdnadsfrågorna. Utredningens förslag resulterade så småningom i 2021 års vårdnadsreform *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*.

Som många remissinstanser gett uttryck för finns det dock ett stort behov av ytterligare lagändringar, inte minst för att stärka barnperspektivet. Det borde vara självklart att inget barn ska behöva ha umgänge med en våldsam förälder. Trots det ser vi att det fortfarande förekommer.

Regeringen bör därför göra en översyn av hur vårdnadsreglerna tillämpas i praktiken. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännager för regeringen.

28. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 23 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 35–37 och 44,

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17 och

2022/23:1673 av Annie Löf m.fl. (C) yrkandena 59–62,

bifaller delvis motion

2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) och avslår motionerna

2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M),

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1,

2022/23:672 av Caroline Högström (M) yrkandena 1–3,

2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S),

2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S),

2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5,

2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5,

2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63,

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkandena 2 och 3 samt

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkandena 115 och 116.

Ställningstagande

Anklagelser om våld eller andra slags övergrepp är i dag vanligt förekommande i mål om vårdnad, boende eller umgänge. Jag anser att rättsläget behöver klargöras när det gäller hur domstolen ska hantera och värdera sådana anklagelser.

Barn ska inte behöva utstå vare sig fysiskt eller psykiskt våld eller andra slags kränkningar. Även om det i förarbetena till lagstiftningen om vårdnad m.m. talas om att förekomsten av kränkningar ska påverka bedömningen, står det klart att psykiskt våld eller kränkningar i praktiken inte påverkar frågan om vårdnad, boende och umgänge. Detta måste ändras så att barnfridsbrott, psykiskt våld samt risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar får bäring på frågor om vårdnad och umgänge.

Angeläget är också att bedömningen av föräldra- och omsorgsförmåga enligt föräldrabalken och LVU harmonierar. Det framstår som märkligt att missförhållanden och risker som kan ligga till grund för omhändertagande av

ett barn, eller ett beslut om umgängesbegränsning enligt LVU, inte värderas på samma sätt i ett vårdnadsmål.

Dessutom anser jag att en förälder som uppsåtligen har dödat den andra föräldern automatiskt ska förlora vårdnaden om sina barn. Det nya systemet med tillfälliga vårdnadshavare för att möjliggöra en snabb vårdnadsöverflyttning är alltså inte tillräckligt.

Det får bli en uppgift för regeringen att utarbeta de lagförslag som krävs för att tillgodose det som nu har sagts. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

29. Vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge vid våld i familjen, punkt 23 (MP)

av Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 23 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 1 och

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP) yrkandena 115 och 116 samt

avslår motionerna

2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M),

2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD),

2022/23:672 av Caroline Högström (M) yrkandena 1–3,

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 35–37 och 44,

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C) yrkandena 14–17,

2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S),

2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S),

2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S) yrkande 5,

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C) yrkandena 59–62,

2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C) yrkande 5,

2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S) yrkande 63 och

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S) yrkandena 2 och 3.

Ställningstagande

Några av de största problemen för kvinnor och barn med skyddade personuppgifter gäller vårdnad, boende och umgänge. Det måste säkerställas att inget barn med skyddade personuppgifter eller skyddat boende tvingas till umgänge. Det är orimligt att en våldsutövande förälder får umgängesrätt när barnet och mamman har skyddade personuppgifter eller bor på skyddat boende – personuppgifterna har ju skyddats just på grund av våldsutövaren. Ännu mer orimligt

är att det förekommer att mammans skyddade boende anses utgöra samarbets-svårigheter i vårdnadsmål. Umgänget med den våldsutövande föräldern innebär också en stor säkerhetsrisk för både barnet och kvinnan med skyddade personuppgifter. Som utgångspunkt bör det därför inte förekomma något umgänge när barnet lever i skyddat boende eller när mamman eller barnet har skyddade personuppgifter. Barnets ovilja att träffa en våldsutövande förälder måste också tas på större allvar, och inget barn ska behöva ha umgänge med en våldsam förälder.

Enligt gällande reglering har domstolen möjlighet att fatta ett interimistiskt beslut om ensam vårdnad för den förälder som har lämnat en relation där det finns uppgifter om våld. På detta sätt kan barnet skyddas från att utsättas ännu mer, samtidigt som det kan säkerställa att barnet kan skrivas in i skolan och få vård utan att den andra föräldern måste ge sitt medgivande. Sådana interimistiska beslut meddelas dock inte tillräckligt ofta. Regeringen bör därför låta granska hur lagstiftningen följs för att säkerställa att dess intentioner uppfylls. Granskningen bör bl.a. omfatta hur ofta beslut om interimistisk ensam vårdnad fattas samt vilka konsekvenser detta får. Även i övrigt behövs en översyn av hur vårdningsreglerna tillämpas i praktiken.

Det är en uppgift för regeringen att ta nödvändiga initiativ. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

30. Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar, punkt 24 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 24 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 26 och

2022/23:894 av Christofer Bergenblock m.fl. (C) yrkande 42 och

avslår motionerna

2022/23:682 av Yasmine Bladelius och Anna Wallentheim (båda S) och

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 1.

Ställningstagande

Många barn i dag lever i andra familjekonstellationer än traditionella kärnfamiljer. Umgängesfrågorna måste hela tiden hanteras ur barnets perspektiv, och lagstiftningen måste trygga barnets rätt till kontakt med personer som är viktiga för barnet. Den befintliga bestämmelsen i föräldrabalken om talan om umgänge med någon annan än en rättslig förälder verkar tillämpas sparsamt

av socialnämnderna, och frågan är därför om intentionerna bakom lagstiftningen verkligen har uppnåtts. Det är därför positivt att Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla har haft i uppdrag att ta ställning till om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter separation eller dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar. Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38). Utredningen lämnar flera förslag för att komma till rätta med den problembild som har identifierats. Sålunda föreslås bl.a. en ny form av fullmakt – föräldrafullmakt – och att barns rätt till umgänge med sociala föräldrar ska stärkas. Betänkandet har remitterats, och remisstiden gick ut den 27 januari 2023.

Regeringen bör ta de fortsatta initiativ som krävs för att säkerställa barnets rätt till kontakt och umgänge med en varaktig social förälder. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

31. Vårdnad och umgänge i förhållande till sociala föräldrar, punkt 24 (MP)

av Katarina Luhr (MP).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 24 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP) yrkande 1 och avslår motionerna

2022/23:682 av Yasmine Bladelius och Anna Wallentheim (båda S),

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 26 och

2022/23:894 av Christofer Bergenblock m.fl. (C) yrkande 42.

Ställningstagande

Utredningen om en föräldraskapsrättslig lagstiftning för alla har haft i uppdrag att ta ställning till om förutsättningarna för ett barn att upprätthålla sin relation med en social förälder efter separation eller dödsfall behöver förbättras, och om det i övrigt behöver vidtas åtgärder för att underlätta för familjer där fler än två vuxna tar föräldransvar. Uppdraget redovisades i juni 2022 i betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38). Utredningen lämnar flera förslag för att komma till rätta med den problembild som har identifierats. Sålunda föreslås bl.a. en ny form av fullmakt – föräldrafullmakt – som ska göra det enklare för bl.a. sociala föräldrar att få en mer generell behörighet att hantera frågor som gäller barnet.

Jag välkomnar utredningens förslag om föräldrafullmakter. Regeringen bör ta de fortsatta initiativ som krävs för att förslaget ska bli verklighet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

32. Övrigt om vårdnad m.m., punkt 25 (V)

av Malcolm Momodou Jallow (V).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 25 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkänner detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V) yrkande 2 och

avslår motion

2022/23:2250 av Runar Filper (SD) yrkandena 1, 6 och 8.

Ställningstagande

För att verkställa ett avgörande om vårdnad eller boende får domstolen enligt gällande reglering besluta om polishämtning om hämtning är nödvändig för att undvika att barnet lider allvarlig skada eller om verkställighet annars inte kan ske. För att verkställa ett avgörande om umgänge mellan barnet och en förälder som barnet inte bor tillsammans med får domstolen besluta om hämtning om verkställighet annars inte kan ske och barnet dessutom har ett särskilt starkt behov av umgänge med föräldern. Enligt vad som utvecklas i förarbetena får hämtning för umgänge förekomma bara i rena undantagsfall. Trots att polishämtning alltså ska tillämpas mycket restriktivt förekommer det enligt Barnombudsmannen att barn hämtas till umgänge, vilket ombudsmannen starkt ifrågasätter eftersom det är ett mycket drastiskt ingrepp mot ett barn.

Regeringen bör därför lägga fram ett lagförslag som innebär att hämtning med polis vid verkställighet av beslut om vårdnad, boende eller umgänge inte får ske annat än om det råder uppenbar fara för barnet. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

33. Överförmyndare, gode män och förvaltare, punkt 26 (SD)

av Mikael Eskilander (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 26 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 26–32 och avslår motionerna

2022/23:342 av Rickard Nordin (C),

2022/23:563 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) yrkandena 1–3 och

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 61.

Ställningstagande

Systemet med överförmyndare, gode män och förvaltare har länge varit i behov av en översyn, och en sådan har nu äntligen genomförts genom Ställföreträdarutredningens uppdrag som redovisades i betänkandet Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36). Några förslag med anledning av betänkandet har dock ännu inte lagts på riksdagens bord.

Vi anser att det behövs en rad olika åtgärder för att komma till rätta med de problem och brister som finns på området. Sålunda bör det snarast införas ett nationellt register över ställföreträdare för att man ska kunna kontrollera bl.a. hur många uppdrag en ställföreträdare har och kunna välja bort olämpliga ställföreträdare. Dessutom behöver tillsynen på området förbättras och möjligheterna till sanktioner utökas, och den enskilde bör ges bättre rätt till ekonomisk ersättning vid skada. Skyddsnetet för utsatta människor måste helt enkelt vara starkt. För att säkerställa en hög kvalitet på ställföreträdarens arbete är det samtidigt minst lika viktigt att ställa tydliga krav på ställföreträdaren redan från första början, så att alla vet vad som gäller. Det bör därför förtydligas vilka kvalitetskriterier som ska gälla för ställföreträdare och deras arbete samt skapas rutiner för att göra en god man medveten om uppdragets bredd, och efterlevnaden måste säkerställas. I syfte att trygga kvaliteten bör det också införas regler om ett rimligt högsta antal personer som en ställföreträdare får företräda. Vidare bör det bli enklare att avsäga sig ett uppdrag som ställföreträdare.

Det får bli regeringens uppgift att utarbeta de lagförslag, eller vidta de åtgärder av annat slag, som krävs för att tillgodose det som nu har sagts. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

34. Överförmyndare, gode män och förvaltare, punkt 26 (C)

av Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Jag anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 26 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkande 61 och avslår motionerna

2022/23:342 av Rickard Nordin (C),

2022/23:563 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD) yrkandena 1–3 och

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkandena 26–32.

Ställningstagande

Verksamheten med gode män och förvaltare, som i hög grad bygger på ett ideellt engagemang, är sårbar och riskerar att falla samman samt därmed lämna tusentals utsatta människor i sticket. Det är svårt att rekrytera personer med tillräckliga kvalifikationer för uppdraget. Systemet brister även i fråga om möjligheterna till tillsyn och kontroll samt huvudmannens möjligheter att få ersättning för skada.

En översyn av systemet har genomförts genom Ställföreträdarutredningens uppdrag som redovisades i betänkandet Gode män och förvaltare – en översyn (SOU 2021:36). Många av förslagen i betänkandet är bra och stärker huvudmannens intressen, bl.a. när det gäller att få hjälp med sina personliga angelägenheter. Även de föreslagna förtydligandena av vad som är viktigt att ta hänsyn till när det finns behov av en anställd ställföreträdare är bra. Däremot bör regeringen närmare överväga om det verkligen behöver inrättas en ny myndighet som utredningen föreslår eller om det är möjligt att ge uppdraget till en redan befintlig myndighet med liknande kompetens och uppgifter.

Sammanfattningsvis bör regeringen nu skyndsamt återkomma till riksdagen med förslag på hur man kan förändra systemet med gode män, förvaltare och förmyndare. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkännage för regeringen.

35. Framtidsfullmakter, punkt 27 (SD, C)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD), Rashid Farivar (SD) och Martina Johansson (C).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 27 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motionerna

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C) yrkandena 5–7,

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del och

2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 2.

Ställningstagande

Vi konstaterar att Ställföreträdarutredningen har tittat på frågan om dels upprättande av elektroniska framtidsfullmakter, dels registrering av sådana fullmakter. Utredningen föreslår i sitt betänkande att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena. Detta är positivt, och regeringen bör därför återkomma med ett sådant förslag.

Däremot gör Ställföreträdarutredningen bedömningen att framtidsfullmakter inte bör registreras i det nationella ställföreträdarregister som utredningen föreslår ska inrättas. Som också redovisas i betänkandet finns det dock flera fördelar med en registrering av framtidsfullmakter. Den främsta är att fullmakten genom registreringen blir synlig för tredje man. En annan fördel är att en framtidsfullmakt inte förbises i samband med prövningen av ett godmanskap eller förvaltarenskap. Dessutom har Svenska Bankföreningen påtalat att en registrering är nödvändig för att framtidsfullmakter ska få ett större genomslag än i dag. Vi anser därför att regeringen även bör ta nödvändiga initiativ för att framtidsfullmakter ska kunna registreras i ett offentligt register.

Utöver detta anser vi att tiden nu är mogen för en mer övergripande översyn av hela systemet med framtidsfullmakter för att säkerställa institutets funktion. Regeringen bör därför också ta initiativ till en sådan översyn.

Det som nu har sagts bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

36. Digital kvarlåtenskap, punkt 29 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 29 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 25.

Ställningstagande

Svenska pensionärsförbundet informerade i maj 2020 om vad som gäller i fråga om digital kvarlåtenskap, t.ex. vilket material det kan handla om, var någonstans materialet kan vara placerat, hur det kan hanteras, hur man kan planera för den digitala kvarlåtenskapen och att man kan utse en betrodd person, en s.k. intressebevakare, att hantera kvarlåtenskapen genom ett avtal.

Motsvarande information behöver enligt vår mening på ett tydligare sätt förmedlas även via myndigheter som pensionärer kommer i kontakt med i samband med olika arvsrättsliga frågor.

Regeringen bör därför ta initiativ till att berörda myndigheter informerar pensionärer om hur de kan hantera sin digitala egendom. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

37. Testamentsregister, punkt 30 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 30 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 20 i denna del, bifaller delvis motion

2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD) yrkande 1 och avslår motion

2022/23:488 av Peter Hedberg och Malin Larsson (båda S).

Ställningstagande

Det är allvarligt om testamenten av olika anledningar inte kommer fram efter ett dödsfall, med följderna att en persons yttersta vilja inte kan respekteras. Det finns därför goda skäl att införa en möjlighet att registrera testamenten. På förslag av ett enigt utskott meddelade riksdagen våren 2021 ett tillkännagivande om att regeringen bör prioritera arbetet med frågan om ett testamentsregister samt ta nödvändiga initiativ för att inrätta ett frivilligt sådant register i det allmännas regi. Regeringen gav i september 2021 Skatteverket i uppdrag att se över förutsättningarna för att inrätta ett testamentsregister i offentlig regi. Uppdraget redovisades i februari 2022 i promemorian Ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi. I promemorian gör Skatteverket bedömningen att ett frivilligt testamentsregister i offentlig regi bör inrättas och att Skatteverket bör ansvara för registret. Dåvarande justitieministern anförde i ett frågesvar i augusti 2022 att Skatteverkets redovisning utgör ett bra underlag inför det fortsatta arbetet med att överväga alla de rättsliga frågeställningar som aktualiseras och ta fram författningsförslag.

Regeringen bör nu slutföra sin utredning av hur ett oberoende, frivilligt register för testamenten kan införas. Detta bör inkludera en möjlighet till digital hantering. Det som nu har sagts bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

38. Elektroniska dokument i familjerättsliga sammanhang, punkt 31 (SD)

av Mikael Eskilandersson (SD), Angelica Lundberg (SD), Martin Westmont (SD) och Rashid Farivar (SD).

Förslag till riksdagsbeslut

Vi anser att förslaget till riksdagsbeslut under punkt 31 borde ha följande lydelse:

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i reservationen och tillkännager detta för regeringen.

Därmed bifaller riksdagen motion
2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD) yrkande 23.

Ställningstagande

Omställningsprocessen till digital hantering av handlingar är långt gången. Sålunda kan avancerade avtal i de flesta sammanhang hanteras och signeras digitalt, och elektronisk signering via bank-id används i stor utsträckning. Vi anser därför att familjerättsliga handlingar som huvudregel ska kunna upprättas respektive lämnas in elektroniskt.

Det kan konstateras att det numera är möjligt att skicka in samtliga handlingar i bl.a. familjerättsliga mål och ärenden digitalt till alla domstolar. Dessutom är det sedan januari 2022 möjligt att digitalt bekräfta föräldraskap och samtidigt göra en anmälan om gemensam vårdnad via Skatteverkets e-tjänst Digital föräldraskapsbekräftelse. Vidare har Ställföreträdarutredningen föreslagit att framtidsfullmakter ska kunna undertecknas elektroniskt av fullmaktsgivaren och vittnena, och förslaget bereds inom Regeringskansliet. Utöver detta har Skatteverket för avsikt att digitalisera bouppteckningsverksamheten, och en utredning på området kommer att vara klar inom kort. Vi välkomnar dessa åtgärder.

Samtidigt kan det konstateras att en digital hantering fortfarande inte är möjlig i ett antal familjerättsliga sammanhang. Det gäller t.ex. när ett testamente ska upprättas samt när äktenskapsförord, gåvor mellan makar, bodelningshandlingar och lagvalsavtal ska registreras i äktenskapsregistret. Samma sak gäller för en ansökan om hindersprövning. Regeringen bör därför ta nödvändiga initiativ för att möjliggöra elektronisk hantering av alla familjerättsliga dokument, i den utsträckning inte starka skäl talar emot en sådan hantering i fråga om handlingar av något särskilt slag. Det sagda inbegriper en översyn av det familjerättsliga regelverket för att säkerställa att det är anpassat till digitala lösningar. Vad som nu har anförts bör riksdagen ställa sig bakom och tillkänna för regeringen.

BILAGA

Förteckning över behandlade förslag

Motioner från allmänna motionstiden 2022/23

2022/23:53 av Lotta Johnsson Fornarve m.fl. (V):

7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Sverige ska verka för att överträdelseärenden drivs mot de länder som inte respekterar att samkönade äktenskap ingångna i annat land ska vara giltiga i hela EU och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska verka för att EU:s regelverk ska garantera fri rörlighet och att samkönade föräldrapar därmed också måste erkännas juridiskt i alla EU-länder vid flytt inom unionen och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen inom ramen för det nordiska samarbetet ska verka för en konvention för partnerskap och samkönade äktenskap och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:70 av Ann-Sofie Lifvenhage (M):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att vid grovt åsidosättande av föräldraskap sätta barnets rättigheter till trygghet i centrum och inte föräldrarnas rätt till sitt barn och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:245 av Nadja Awad m.fl. (V):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en översyn av hur vårdnadsreglerna tillämpas i praktiken och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör presentera förslag till lagändring som förtydligar att hämtning med polis vid verkställighet av beslut om vårdnad, boende eller umgänge inte får ske annat än om det råder uppenbar fara för barnet och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till ändring i lagstiftning som innebär att de domare som ska döma i mål om vårdnad, boende och umgänge ska ha förvärvat en särskild barnkompetens och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag till ändring i lagstiftning som innebär att det blir obligatoriskt för domstolar att upprätta särskilda

- barnprotokoll i mål om vårdnad, boende och umgänge och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med lagförslag som innebär att varje barn får rätt till ett eget juridiskt biträde i alla mål om vårdnad, boende och umgänge och tillkännager detta för regeringen.
 6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att domstol inte ska kunna besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja i de fall där en förälder har utsatt den andra föräldern eller barnet för våld eller övergrepp, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
 7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att domstol inte ska kunna besluta om gemensam vårdnad när båda föräldrarna motsätter sig detta, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
 8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma till riksdagen med förslag till ändring i äktenskapsbalken som innebär att kravet på betänketid vid äktenskapskillnad tas bort och tillkännager detta för regeringen.
 9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör återkomma med förslag på åtgärder i syfte att stärka förutsättningarna för rättvisa bodelningar och motverka att bodelningar förhalas och drar ut på tiden, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:342 av Rickard Nordin (C):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utredningen om regler om gode män och förvaltare ska genomföras och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:387 av Johan Andersson (S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga en översyn av ersättningsnivån för vigselförrättare och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:488 av Peter Hedberg och Malin Larsson (båda S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om registrering av testamenten och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:563 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av lagstiftningen kring överförmyndare och gode män och tillkännager detta för regeringen.

2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda möjligheten till professionella gode män och förvaltare och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över införandet av ett nationellt register för gode män och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:566 av Markus Wiechel och Alexander Christiansson (båda SD):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheten att med nationella riktlinjer säkerställa att morddömda föräldrar per automatik mister vårdnaden om sina barn, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:672 av Caroline Högström (M):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över vilka förändringar som behövs i syfte att skydda barn som bevittnat och/eller utsatts för våld, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheterna att begränsa rätten till umgänge för den förälder som döms till våld mot barn, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheterna att begränsa umgängesrätten för våldsmisstänkt som tillfälligt är under brottsutredning, alternativt under den tid brottsoffret har behov av skyddat boende, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:682 av Yasmine Bladelius och Anna Wallentheim (båda S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning om hur barn ska kunna ha fler än två juridiska vårdnadshavare och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:787 av Marie-Louise Hänel Sandström och Ulrika Heindorff (båda M):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheterna att likställa faderskapspresumtionen vid samboförhållande med presumtionen som görs för gifta par och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utredningar om faderskap vid samboförhållande måste förenklas och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:881 av Martina Johansson m.fl. (C):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att sambor ska kunna avtala om att deras gemensamma bostad ska utgöra samboegendom även om den inte införskaffats för gemensamt bruk och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning som ser över regelverket avseende bodelning och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att inrätta ett frivilligt register för framtidsfullmakter i det allmännas regi och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av framtidsfullmakter i syfte att säkerställa systemets funktion och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att framtidsfullmakter ska kunna upprättas i digital form och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att sambor ska omfattas av föräldraskapspresumtionen och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att avskaffa utredningsskyldigheten för socialnämnden i det fall det finns en faderskapsbekräftelse redan under graviditeten som det inte finns anledning att ifrågasätta och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om dokumentation om den genetiska kopplingen till barnet och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över regelverket för hävande av föräldraskap och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att garantera skyddet för de barn som tillkommer genom altruistiskt surrogatmoderskap utomlands genom att se över hur processen för att fastställa föräldraskapet kan påskyndas och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barnets rätt till en vårdnadshavare och om att tillsätta en utredning som ser över förutsättningarna att fastställa föräldraskap och vårdnadshavare för barn som tillkommit genom spermadonation, embryodonation eller surrogatmoderskap, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att gemensam vårdnad ska utgöra norm och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av lagstiftningen i syfte att säkerställa barnets rätt till kontakt och

- umgänge med för barnet viktiga vuxna och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om krav på medling för att få väcka talan i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge avseende barn och tillkännager detta för regeringen.
 28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda ansvaret för kostnaden i de fall frågan om vårdnad, boende eller umgänge tidigare har varit föremål för domstolsprocess och tillkännager detta för regeringen.
 35. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att klargöra rättsläget när anklagelser om våld och övergrepp förs fram i vårdnads-, boende- och umgänges mål och tillkännager detta för regeringen.
 36. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barnfridsbrott, psykiskt våld samt risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar ska ha bäring på frågor om vårdnad och umgänge och tillkännager detta för regeringen.
 37. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bedömningen av föräldra- och omsorgsförmåga enligt föräldrabalken och lagen om vård av unga bör harmoniera och tillkännager detta för regeringen.
 44. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en förälder som dödar den andra föräldern automatiskt ska förlora vårdnaden om barnen och tillkännager detta för regeringen.
 61. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen skyndsamt ska återkomma till riksdagen med förslag på hur man kan förändra systemet med gode män, förvaltare och förmyndare och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:883 av Ulrika Liljeberg m.fl. (C):

14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att barnfridsbrottet får genomslag i bedömningen i mål om vårdnad, boende eller umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att psykiskt våld ska påverka bedömningen i mål om vårdnad, boende eller umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar ska ha bäring på frågor om vårdnad och umgänge och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att klargöra rättsläget när anklagelser om våld och övergrepp förs fram i mål om vårdnad, boende eller umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.

19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning som ser över regelverket avseende bodelning och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:894 av Christofer Bergenblock m.fl. (C):

42. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av lagstiftningen i syfte att säkerställa barnets rätt till kontakt och umgänge med en varaktig social förälder och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:949 av Mikael Eskilandersson m.fl. (SD):

3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över föräldrabalken i syfte att möjliggöra att föräldrar ska kunna bekräfta föräldraskapet redan före barnets födelse och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en rutin bör fastställas inom mödravården om att inleda processen för fastställande av faderskap i de fall föräldrarna ger sitt medgivande, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en känd fader till ett barn per automatik ska tillerkännas gemensam vårdnad tillsammans med barnets moder, om det är till barnets bästa och det inte finns uppenbara skäl emot det, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en lagändring som innebär att en man som tror sig vara far till ett barn ska ha rätt att väcka talan och begära ett faderskapstest samt att han direkt ska fastställas som far till barnet om ett positivt testresultat kan uppvisas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa gemensam vårdnad som norm och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning som ser över förutsättningarna att i större utsträckning möjliggöra vårdnadsöverflyttning och adoption av placerade barn och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barnets bästa verkligen bör gå före alla andra intressen vid vårdnadsöverflyttning och adoption av placerade barn och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förändra regelverket kring vårdnadsöverflyttningar så att de görs i den ordning som är mest lämplig och ändamålsenlig för barnet och tillkännager detta för regeringen.

14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över adoptionslagstiftningen och kunskapsspridningen för att underlätta för nationella adoptioner och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda möjligheterna till förenklad adoptionsprocess av barn för familjehemsföräldrar, i fall där det är till barnets bästa, och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur en mer rimlig nivå på ersättning till vigselförrättare kan se ut och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör se över lagstiftningen för möjligheterna för borgerliga vigselförrättare att få sitt förordnande prövat i de nordiska grannländerna och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ge borgerliga vigselförrättare möjlighet att förrätta vigsel av svenska brudpar i de nordiska grannländerna och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att med utgångspunkt i promemorian Några bodelningsfrågor (Ds 2005:34) utreda möjligheterna till en effektivare bodelningsprocess med en rimlig bortre tidsgräns och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur ett digitalt register för testamenten och framtidsfullmakter kan införas och tillkännager detta för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur betänketiden vid skilsmässa kan tas bort i de fall det inte finns barn under 16 år och endast den ena maken vill skiljas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur betänketiden vid skilsmässa kan tas bort i de fall det förekommer våld eller liknande brott mot person inom äktenskapet och tillkännager detta för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjliggöra hantering av samtliga familjerättsliga dokument digitalt och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att berörda myndigheter bör informera pensionärer om hur de kan hantera sin digitala egendom och tillkännager detta för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att snarast införa ett nationellt ställföreträdaregister gällande gode män och förvaltare och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utöka tillsynen och möjligheter till sanktioner då det brister gällande

- ställföreträdaransvaret för gode män och förvaltare och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över systemet för rätt till ekonomisk ersättning till den enskilde vid skada då det brister i gode män och förvaltares uppdrag och tillkännager detta för regeringen.
 29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa och tydliggöra vilka kvalitetskriterier som ska gälla för gode män, förvaltare och deras arbete och tillkännager detta för regeringen.
 30. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en rimlig maximal gräns för antalet personer en god man eller förvaltare får företräda och tillkännager detta för regeringen.
 31. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att göra det enklare att avsäga sig sitt uppdrag som god man eller förvaltare och tillkännager detta för regeringen.
 32. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skapa en rutin för att göra den gode mannen medveten om uppdragets bredd och tillkännager detta för regeringen.
 34. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att de åtgärder som behövs för att förhindra tvångsäktenskap, månggifte och kusinäktenskap blir verklighet särskilt bör övervägas och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:958 av Michael Rubbestad m.fl. (SD):

11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur betänketiden vid skilsmässa kan avskaffas i de fall det förekommer våld eller liknande brott mot person inom äktenskapet och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1057 av Azadeh Rojhan och Alexandra Völker (båda S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över lagstiftningen när det gäller våldsutövande föräldrars rätt till vårdnad och om att domstolarnas skyldighet att göra en dokumenterad riskbedömning vid vårdnadstvister bör befästas, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:1060 av Sanne Lennström och Ardalan Shekarabi (båda S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över åtgärderna i utredningen Uppgifter om våld är inget undantag och stärka barnets rättigheter i mål om vårdnad och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1096 av Alexandra Anstrell och Mats Green (båda M):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om frihet och rätt att själv kunna bestämma över sin kvarlåtenskap till 100 procent, och därför bör det övervägas att ändra nuvarande lagstiftning så att detta möjliggörs och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1115 av Ingemar Kihlström (KD):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett register för testamenten och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda förutsättningarna för ett register för framtidsfullmakter och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1188 av Anna Wallentheim m.fl. (S):

6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Sverige ska arbeta för att registrerat partnerskap och samkönade äktenskap ska erkännas i hela EU och att samkönade pars fria rörlighet därigenom kan möjliggöras i praktiken och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1311 av Alexandra Völker och Azadeh Rojhan (båda S):

5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheten att säkerställa att vid skyddade uppgifter på grund av hot från en medförälder bör den medföräldern förlora rätten till umgänge, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:1673 av Annie Lööf m.fl. (C):

59. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att barnfridsbrottet får genomslag i bedömningen i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.
60. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att psykiskt våld ska påverka bedömningen i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.
61. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att risk för våld, trakasserier eller andra kränkningar ska ha bäring på frågor om vårdnad och umgänge och tillkännager detta för regeringen.
62. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att klargöra rättsläget när anklagelser om våld och övergrepp förs fram i mål om vårdnad, boende och umgänge med barn och tillkännager detta för regeringen.
64. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning som ser över regelverket avseende bodelning och tillkännager detta för regeringen.

88. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att genomföra en översyn av försörjningsskyldigheten mellan makar då en separation föregåtts av våld i nära relation och tillkännager detta för regeringen.
89. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att sambor ska kunna avtala om att deras gemensamma bostad ska utgöra samboegendom även om den inte införskaffats för gemensamt bruk och tillkännager detta för regeringen.
90. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en analys av hur sambolagens reglering förhåller sig till informella barnäktenskap och tillkännager detta för regeringen.
91. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att sambor ska omfattas av föräldraskapspresumtionen och tillkännager detta för regeringen.
92. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att avskaffa utredningsskyldigheten för socialnämnden i det fall det finns en faderskapsbekräftelse redan under graviditeten som det inte finns anledning att ifrågasätta och tillkännager detta för regeringen.
93. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att gemensam vårdnad ska utgöra norm och tillkännager detta för regeringen.
96. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda ansvaret för kostnaden i de fall frågan om vårdnad, boende eller umgänge tidigare har varit föremål för domstolsprocess och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1680 av Helena Vilhelmsson m.fl. (C):

5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att dom om våld i nära relation ska ha betydelse vid beslut om vårdnad och umgänge vid vårdnadstvister och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1682 av Ulrika Heie (C):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över regler och ersättning för vigsselförrättare förordnade av länsstyrelserna och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1731 av Eva Lindh m.fl. (S):

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheten att införa en tidsgräns för när en påbörjad bodelningsprocess ska vara färdigställd och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:1836 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Helena Bouveng (båda M):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en effektivare och snabbare bodelning och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om åtgärder mot obstruktion vid bodelning samt om att överväga införande av stupstocksförfarande och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över möjligheterna att införa mellanbeslut och särskild talan vid bodelning och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att flytta över bodelningsärenden till tingsrätten och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en bestämmelse bör införas för att lämna in en slutlig och sammanhållen bevisuppgift och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rättsskydd och rättshjälp vid bodelning och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om problematik med dagens bodelning och om att öppna för att se över möjligheten till retroaktivitet för personer som kommit i kläm och fått felaktiga beslut på grund av missbruk inom ramen för bodelning, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

2022/23:1980 av Ann-Charlotte Hammar Johnsson och Ulrika Heindorff (båda M):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över lag 1904:26 för att modernisera den och ge möjlighet att vara borgerlig vigselförrättare för svenska brudpar i grannländer och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att möjliggöra för svenska borgerliga vigselförrättare att få sitt förordnande prövat för vigsel i de nordiska grannländerna för svenska medborgare och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över vigselförrättares villkor och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2070 av Robert Hannah (L):

6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga att det vid bodelning ska bli lättare att föra över skulder och kostnader som kan härledas till mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck till den våldsamma partnern och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2090 av Ulrika Westerlund m.fl. (MP):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa föräldrafullmakt och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa utökade möjligheter till adoption och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa begränsade möjligheter att väcka talan om hävande av föräldraskap och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att barns rättigheter tillgodoses vid surrogatarrangemang och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2117 av Boriana Åberg (M):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förbjuda kusingifte och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2139 av Ardalan Shekarabi m.fl. (S):

63. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om boende och vårdnad och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2218 av Jennie Nilsson m.fl. (S):

2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att öka barnrättsperspektivet i fråga om umgänge och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att öka barnrättsperspektivet i mål om boende och vårdnad och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla medlingsinstrumentet och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa en tidsgräns vid bodelning och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2250 av Runar Filper (SD):

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräldrapåverkan och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om domstolstrots och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över rättsförhållandet mellan barn och föräldrar i föräldrabalken, liksom direktiv och rekommendationer från myndigheter, och tillkännager detta för regeringen.

2022/23:2277 av Märta Stenevi m.fl. (MP):

41. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa faderskapspresumtion för ogifta sambor och tillkännager detta för regeringen.
115. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en granskning av hur lagstiftning om vårdnad, boende och umgänge efterföljs och tillkännager detta för regeringen.
116. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att inget barn med skyddade personuppgifter eller med skyddat boende ska tvingas till umgänge med en förälder mot sin vilja, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
117. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ge barn egna juridiska ombud i vårdnadsmål och tillkännager detta för regeringen.